

Nyt land – nye roller

**Køn i bevægelse
blandt etniske minoriteter**

Ligestillingsafdelingen

Nyt land – nye roller

Køn i bevægelse blandt etniske minoriteter

Nyt land – nye roller

Køn i bevægelse blandt etniske minoriteter

Redigeret af
Diana Madsen
Ulla Graumann

Ligestillingsafdelingen

Copyright © Ligestillingsafdelingen og forfatterne

Forside: Modelfoto.

Fotograf: Anne-Li Engström/2.maj

Grafisk Produktion: Special-Trykkeriet Viborg a-s

Ligestillingsafdelingen

Tordenskjoldsgade 27, 3. sal

Postboks 1519

1020 København K

Tlf: 33 92 33 11

Fax: 33 91 31 15

E-mail: ligestillingsafdelingen@lige.dk

Hjemmeside www.ligestillingsminister.dk

ISBN: 87-87904-83-7

2000

FORORD

AF

JYTTE ANDERSEN

Spørgsmålet om lige muligheder og lige værd for kvinder og mænd – også blandt etniske minoriteter, er et både aktuelt og vanskeligt emne. Det handler om normer, holdninger og traditioner, og det handler om sammenstødet mellem forskellige kulturer. Desto vigtigere er dialogen.

I Danmark har vi gennem mange år arbejdet for at udforme vores demokrati og vores velfærd, som bygger på den enkelte borgers rettigheder og pligter. Vi har også gennem mange år kæmpet for ligestilling og lige muligheder for begge køn med hensyn til blandt andet uddannelse og politisk indflydelse. Vores samfund hviler på kvinders og mænds aktive deltagelse. Det gælder både på arbejdspladserne og i det nære demokrati i daginstitutionerne og skolerne bestyrelser, i beboerforeninger og så videre. I den forstand er ligestilling en grundlæggende værdi i det danske demokrati og dermed også en forudsætning for vellykket integration. Kønsigestilling er for alle.

Med »Nyt land – nye roller« tager vi et af de første skridt i arbejdet for at skabe lige muligheder og lige værd for kvinder og mænd også blandt de etniske minoriteter. Samtidig skal der ikke herske tvivl om, at mit fokus på kønsigestilling ikke er udtryk for en fornægtelse af den generelle diskrimination, som etniske minoriteter bliver udsat for. Flere af antologiens bidrag berører dette område. Jeg anerkender også, at diskrimination finder sted over for begge køn. Men i mange tilfælde oplever de to køn diskriminationen forskelligt.

Etniske minoriteter er ikke en ensartet gruppe, snarere mere forskellige end ens. Antologien »Nyt

Jytte Andersen.

land – nye roller« afspejler denne mangfoldighed. Det er mit håb, at den kan bidrage til en mere nuanceret, kvalificeret debat, hvor der både er plads til forskellighed og til en kritisk diskussion af spørgsmålet om kønsigestilling blandt etniske minoriteter. Bidragene viser, at der er brug for at sætte kønsigestilling på dagsordenen.

AF

DIANA MADSEN

Antologien »Nyt land – nye roller« er bygget op som et livsforløb fra vugge til grav. Grundtanken i strukturen er, at der for alle kvinder og mænd – uanset etnisk oprindelse – er en række centrale livsvalg. Disse livsvalg er alle knyttet til forskellige livsfaser, og antologien diskuterer derfor de særlige kønsspecifikke problemstillinger i hver livsfase. Men det kommer også frem, at ikke kun køn, men også alder, socialklasse, baggrund i oprindelseslandet og danske holdninger har betydning for de etniske minoriteters situation.

Det første bidrag i antologien starter med de mindste. Linda Andersen og Jan Kampmann viser, hvordan daginstitutioner fungerer som en udkigspost for minoritetsforældre og -børn. Forældrene får ved mødet med daginstitutionen indblik i både demokratiske spilleregler og danske idealer for opdragelse. Også de etniske minoriteters små piger og drenge bliver i daginstitutionen konfronteret med danske holdninger til, hvad det vil sige at være pige og dreng. Af bidraget fremgår det, at en meget stor del af både piger og drenge blandt etniske minoriteter går i daginstitution. Det frisætter mødre til at komme ud på arbejdsmarkedet. Forfatterne opfordrer til, at vi også vender blikket indad og kritisk reflekterer over, hvordan vi bedst tilrettelægger indsatsen på daginstitutionsområdet ud fra nøgleord som gensidige udvekslinger, respekt og rummelighed.

Rushy Rashid fortæller om forholdene i folkeskolen, og om hvordan hun selv har oplevet det at være midt imellem to kulturer og gå i skole både i Pakistan og Danmark. I bidraget fremhæver hun, hvordan pakistanske piger og drenge opdrages til at udfylde forskellige kønsroller – pigerne som mødre og drengene som forsørgere – med forskellige friheds-

grader. En central pointe er, at forældrenes baggrund og skoleerfaringer har stor betydning for deres holdning til pigers skolegang. Hun beretter, hvordan forskellige værdier er i højsædet i de to skolesystemer. Fokus er på lærernes forskellige roller.

Lilian Zøllner skriver om de unge under uddannelse. Hun viser, hvordan danske værdier som frihed, lighed og selvstændighed kan kolliderer med ansvarlighed, social anerkendelse og tryghed i familien. Zøllner diskuterer også de problemer, de unge piger kan få, når de skal kombinere uddannelse og ægteskab. En vigtig pointe er, at det giver god mening for forældre at støtte deres døtre i at tage en uddannelse, fordi det legitimerer migrationen over for familien i hjemlandet.

Masoud Kamali sætter fokus på de aktuelle emner: unge indvandrere, gadebander og kriminalitet. Han forklarer og uddyber, hvorfor de unge mænd danner bander og ikke har tillid til samfundet. Bidraget giver et indtryk af de mange, komplekse problemer, de unge mænd møder i hverdagen. Kamali konkluderer, at en vigtig årsag til de unge mænds kriminalitet, er dårlige sociale forhold.

Rashmi Singla sætter blandt andet fokus på de unge kvinder, der kommer i kontakt med behandlingssystemet. Hun kommer også ind på de strategier, som unge kvinder anvender i forhold til konflikter med familien. »Næsten alle de unge kvinder i mine undersøgelser understreger, at inddragelsen af familien var en positiv faktor i den hjælp, de fik fra systemet«, skriver Rashmi Singla.

Diana Madsen diskuterer de to begreber arrangerede ægteskaber og tvangsægteskaber og beskriver, hvad der bliver gjort for at undgå tvangsægteskaber.

Også her er et vigtigt tema familiens betydning. Diana Madsen skitserer, hvordan nogle af de unge kvinder med Koranen i hånden aktivt søger mere indflydelse på valget af ægtefælle.

Arbejdsmarkedet udgør en hjørnesteen i ligestillingen af mænd og kvinder. Margit Thomsen og Azam Javadi fremstiller fire forskellige livsformer og arbejdsmarkedsstrategier. De konkluderer, at de barrierer, kvinder og mænd fra etniske minoriteter møder på arbejdsmarkedet, ikke kun er kønsmæssigt men også etnisk betinget. Thomsen og Javadi efterlyser mere handlingsorienteret forskning i køns-mønstre på arbejdsmarkedet.

Lise Togeby sætter i sit bidrag spørgsmålstegn ved myten om, at de etniske minoriteters kvinder generelt set ikke deltager politisk. Kvinder fra de etniske minoriteter er underrepræsenteret, men på flere områder ikke mere end deres danske medsøstre. Togeby viser, at politisk deltagelse ikke kun varierer kønnene imellem. Også forskelle i alder, ægteskabelig status, uddannelse og arbejdsmarkedstilknytning samt integrationen i minoritetsmiljøet og samfundet generelt spiller ind på kvindernes politiske deltagelse.

Et emne, der ikke fylder så meget i debatten om kønsligestilling og etniske minoriteter, er de ældre kvinder og mænd. Charlotte Egeblads bidrag beskriver, hvordan de ældre kvinder og mænd blandt de etniske minoriteter oplever forandringer og opbrud i deres hverdag. Mandens rolle som eneforsørger og beslutningstager er undermineret, mens kvinden i højere grad kan opretholde sin omsorgsrolle. Bekymringer for fremtiden og spørgsmålet om, hvor og hvordan de ældre kvinder og mænd skal tilbringe alderdommen, er gennemgående.

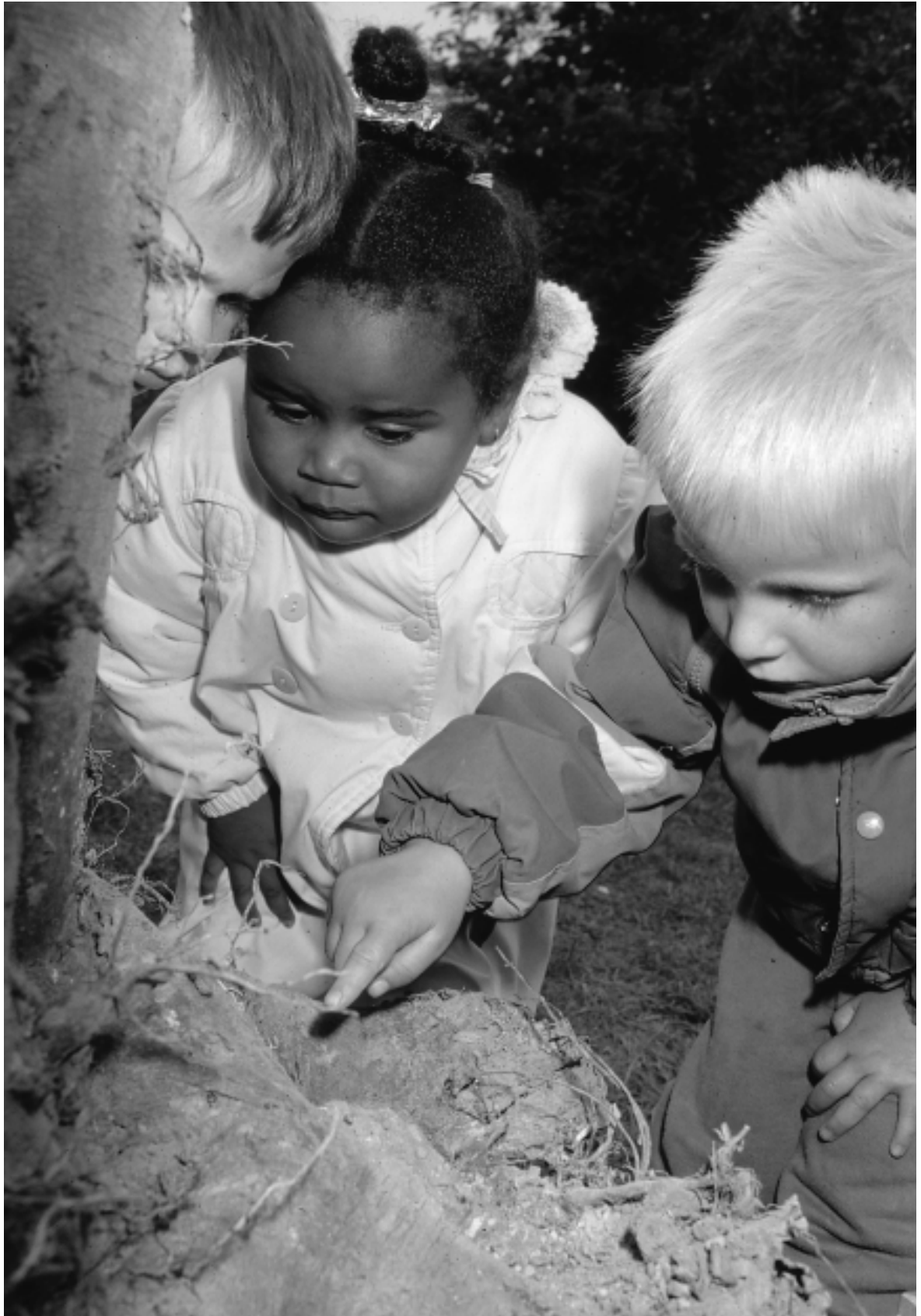
I debatten om etniske minoriteter og kønsligestilling er det ofte svært at adskille fup og fakta. Anita Lange giver en statistisk oversigt med kønsspecifikke fakta over en lang række af antologiens emner. Samtidig definerer hun etniske minoriteter, og gør opmærksom på, hvor forskellige de er.

Antologien spænder bredt og tager fat i mange emner. Der er ikke nogen enkel konklusion på de forskellige bidrag. Flere af bidragene peger konkret på nye veje at gå videre ad, andre påviser, at der fortsat er behov for mere viden på området. Under alle omstændigheder er der med »Nyt land – nye roller« for alvor taget hul på debatten om kønsligestilling og etniske minoriteter.

Vi takker Nævnet for Etnisk Ligestilling for inputs i arbejdet med antologien.

INDHOLD

Jytte Andersen Forord	5
Diana Madsen Indledning	7
Linda Andersen og Jan Kampmann »Et vindue til verden« – Kønsligestilling blandt etniske minoriteter i de første år	11
Rushy Rashid Højbjerg »Mit møde med den danske skole« – Pakistansk pige mellem to kulturer	19
Lilian Zöllner »Tilbud om uddannelse forpligter« – At tilhøre en etnisk minoritet og være under uddannelse	27
Masoud Kamali »Gadebänder og kriminalitet« – Unge indvandrere i sociale boligområder	35
Rashmi Singla »Den dobbelte udfordring« – Unge etniske minoritetskvindes problemer og løsningsstrategier	43
Diana Madsen »Godt gift« – Arrangerede ægteskaber og tvangsægteskaber	51
Margit Helle Thomsen og Azam Javadi »Mellem diskrimination og mønsterbrydning« – Etniske minoriteter på arbejdsmarkedet	59
Lise Togeby »Kvinderne mobiliserer« – Etniske minoriteters deltagelse i det politiske liv	71
Charlotte Egeblad »Det værste ved livet i Danmark er kedsomheden« – Hverdagslivet blandt ældre etniske minoriteter	77
Anita Lange »Statistik om indvandrere og efterkommere«	85
Forfatterbiografier	94

Modelfoto: Stig Stasig.

Et vindue til verden

Kønsligestilling blandt etniske minoriteter i de første år

I de senere år er der taget stadig flere kommunale initiativer for at øge etniske minoritetsbørns institutions-tilknytning. Sigtet er dobbelt. Dels vil man gerne i kontakt med småbørnsfamilier med en anden etnisk baggrund end den danske, dels ønsker man at inddrage småbørn fra disse familier i en dansk institutions-kulturel tradition så tidligt som muligt.

Med hensyn til det første sigte er begrundelsen, at det i forhold til integration er vigtigt ikke alene at forholde sig til børnene. Det er nok så centralt at skabe kontakt til deres forældre. I mange af de kommunale initiativer har man således ikke blot informeret forældrene om muligheder og fordele ved offentlige børneinstitutioner, men har også skabt et mere permanent samarbejde omkring de opgaver, der er knyttet til at være forældre til småbørn i en dansk kulturel sammenhæng. Flere steder i landet har man satset særligt på sundhedsplejerskernes indsats i forhold til småbørnsforældre med etnisk minoritetsbaggrund, og i adskillige kommuner er der etableret særlige mødregrupper, hvor samtlige deltagere er kvinder fra etniske minoriteter. I enkelte tilfælde har dette udviklet sig til mere permanente ordninger, hvor man har oprettet mødesteder, der også giver mulighed for andre typer fælles aktiviteter.

Med hensyn til det andet sigte – at øge antallet af indskrevne børn fra etniske minoriteter i de kommunale dagpasningstilbud – har man flere steder koordineret indsatsen mellem sundhedsplejeordningen, de lokale daginstitutioner og den kommunale forvaltning. Begrundelsen er ikke mindst knyttet til ønsket om at stimulere børnenes tilegnelse af det danske sprog for derigennem at forbedre deres muligheder for at starte i den danske folkeskole på »lige fod« med andre børn.

af *LINDA ANDERSEN OG JAN KAMPMANN*

Høje-Taastrup er eksempel på en kommune, hvor man i de senere år har iværksat initiativer som de ovenfor nævnte. I forbindelse med en evaluering af indsatsen har dette bidrags forfattere haft mulighed for at følge arbejdet på tæt hold. Derfor vil vi i det følgende se på nogle af de konsekvenser, et integrationsprojekt som Høje-Taastrups kan formodes at have eller få for kønsligestilling blandt etniske minoriteter. Det har særlig interesse, fordi vi vurderer, at initiativer i stil med Høje-Taastrups vil brede sig til andre kommuner inden for de nærmeste år.

Vi vil i første omgang kigge nærmere på initiativernes mulige indflydelse på kønsligestillingen blandt småbørnsforældrene. Derefter vil vi vurdere betydningen for kønsligestilling blandt børnene.

Temadag og mødregrupper

Indsatsen over for forældrene lægger sig både i kølvandet på og udfordrer de forestillinger om køn og forældreskab, som forældre fra minoritetsgrupper kan have. I det følgende beskriver vi kort to forskellige initiativer i integrationsprojektet i Høje-Taastrup, som på forskellig vis indrammer forældre- og familieskabet.

I det ene initiativ – en blandt flere tema-aftener om emner som 'hvorfor gå i daginstitution', 'livet og kulturen i børnehaven', 'hvorfor en forældrebestyrelse' – lagde man sig i kølvandet på de kulturelt betingede mønstre og rollefordelinger, som tosprogede familier dagligt lever i. Man søgte bevidst at ud-

nytte de netværk, den viden og de ressourcer, som de etniske minoriteters egne sub-kulturer kan byde på. For eksempel havde man omhyggeligt tilrettelagt uformelle invitationer via lokale kontaktpersoner, da man gerne ville inddrage de ældre generationer og deres position og betydning. Resultatet blev et meget stort fremmøde af ikke blot fædre og mødre, men også bedsteforældre og andre familie-medlemmer.

Desuden forlod man hurtigt en oprindelig idé om gruppearbejde til fordel for en mødeform med kønsadskillelse og mulighed for at stille uformelle spørgsmål og småsnakke. Denne form var god til at få de forskellige opdragelsesidealer og normer frem i lyset, ligesom den gav mulighed for en dynamisk og åben fremstilling af, hvordan tosprogede forældre og familier opfatter den danske daginstitutionsværdi, og hvilke forestillinger de knytter til deres børns fremtidige færden her.

Et andet væsentligt initiativ var sundhedsplejens etablering af mødregrupper for kvinder fra etniske minoriteter. Dette arbejde har også en kønsligedimension. Møderne i grupperne drejer sig nemlig ikke kun om at få mødrene i tale, men nok så meget om at få dem inddraget i det offentlige rum. I disse grupper har de mulighed for at møde andre kvinder, der ligesom de selv er optaget af problemstillinger og spørgsmål vedrørende deres spædbarn. Men intentionen rækker ud over de sædvanlige emner inden for sundhedspleje, idet man fra kommunens side lægger op til, at også mødrenes egen situation skal inddrages. Kvinderne får mulighed for at udveksle erfaringer om det at være bosat i Danmark og at diskutere deres forventninger til eget liv, deres forhold til arbejdsmarkedet og betydningen af at kunne det danske sprog. Samtidig anvender man også mødregrupperne som et sted, hvor kvinderne på sigt kan få mere viden om det danske samfund, arbejdsmarked, kultur og opdragelsesnormer.

Flere af de involverede kvinder giver over for sundhedsplejerskerne udtryk for stor glæde ved og interesse for at deltage i mødregrupperne. Kombinationen af at deltage i det offentlige rum og at være blandt andre kvinder i en genkendelig og sammenlignelig situation, skaber en tryk ramme. Kvinderne oplever, at de kan tale om de emner, der optager dem, og at de kan tillade sig at lufte deres tvivl, usikkerhed og søgen efter mening. Da mødregrupperne er sammensat af kvinder med forskellig

sprogbaggrund, bliver dansk det eneste fælles sprog. Hermed etableres endvidere et rum, hvor kvinderne inden for rimeligt trygge rammer kan afprøve og udvikle deres danskundskaber.

Alt i alt bruges mødregrupperne i Høje-Taastrup altså som offentlige, kulturelle og sproglige mødesteder i vid forstand. Et forhold vi anser for at være meget væsentligt.

Børnehaven og forældrene

I Høje-Taastrup har man – på linie med tendenser i resten af landet – i høj grad realiseret målet om at få flere børn fra etniske minoriteter i daginstitution. Op mod 90% af disse børn i tre til seks års alderen går således i børnehave. I forhold til forældrene betyder dette umiddelbart, at de inddrages i de forskellige typer af diskussioner, debatter og udvekslinger omkring børns udvikling, opdragelsesidealer, kønsforestillinger med mere, som almindeligvis er en del af hverdagskommunikationen og mødevirkosomheden inden for en dansk daginstitutionskultur.

Ud fra såvel andres som egne undersøgelser ved vi, at daginstitutionen ikke alene er flere minoritetsforældres første møde med dansk institutions- og organisationskultur. Den kan også være det første – og måske eneste – mødested, hvor man dagligt kan udveksle forestillinger og forståelser med etnisk danske forældre og pædagoger, der repræsenterer forskellige måder at forstå og forvalte køn.

Erfaringer fra flere steder i landet tyder på, at forældre fra etniske minoriteter generelt er nysgerrige og interesserede i at få indsigt i dansk kultur samt – langt hen ad vejen – at lade sig inspirere af den. I interviewmaterialet fra vores undersøgelse i Høje-Taastrup udtrykker forældre til børn i daginstitution desuden generelt stor beredvillighed til at diskutere og reflektere over forskellige syn på børneopdragelse, indflydelsesmuligheder, forældreengagement med mere.

Det kan være svært at vurdere den kortsigtede betydning af kulturelle møder og udvekslinger som de lige nævnte – for slet ikke at tale om den langsigtede. Men i et kønsperspektiv er det i hvert fald væsentligt, at børnenes øgede institutionsgang betyder en »frisættelse« af specielt mødrene, som får bedre muligheder for tilknytning til arbejdsmarkedet. Ud fra vores undersøgelser kan vi konstatere, at en del af mødrene melder sig til uddannelses tilbud og

sprogkurser, når deres børn kommer i daginstitution. En sådan udvikling er et vigtigt bidrag til arbejdsmarkedstilknytningen og i det hele taget til kvindernes mulighed for at deltage i sammenhænge, hvor de optræder i egen ret og på egne vegne.

Det er derfor sandsynligt, at den øgede brug af daginstitutioner både vil forbedre kvindernes integration i det danske samfund og påvirke deres forestillinger om egen rolle, køn og kønsligestilling. I et længere tidsperspektiv kan det få stor betydning for kvindernes handlemuligheder.

Docerende danskere

I denne sammenhæng er det dog væsentligt kritisk at overveje det grundlag, initiativer som de ovennævnte er funderet på, og hvilke eventuelle konsekvenser grundlaget kan have, også i forhold til kønsligestilling.

Som nævnt udtrykker de fleste af de forældre, vi har interviewet, at de gerne vil have mere indsigt i dansk institutionskultur, at de som udgangspunkt er vældig interesseret i at få deres børn indskrevet i en dansk daginstitution, og at de i det hele taget lægger stor vægt på integration. Omvendt har vores analyser vist, at tilgangen fra Høje-Taastrup kommunes side har været en noget anden.

Her har udgangspunktet været, at familierne med etnisk minoritetsbaggrund er præget af manglende ressourcer, manglende viden, manglende engagement og manglende interesse. Denne opfattelse bruges som legitimation af og forklaring på to forhold. Dels at de iværksatte initiativer nødvendigvis må bygge på en kombination af »gulerod og tvang«. Dels at sigtet er at »oplyse« forældrene om, hvad der vil være godt for dem og deres børn.

Det viser sig for eksempel i betoningen af mødregruppernes funktion som formidlere af viden og information om *danske* forhold og praksisser. Og det har vist sig i nogle af de tema-aftener og det generelle informationsmateriale, som integrationsprojektet har taget initiativ til. Muligvis har det ikke været hensigten, men ikke desto mindre har disse aftener været præget af en for ensidig passiv-aktiv-polarisering. De professionelle fra institutionerne fremstilles som vidende, aktive og handlende og de tosprogede forældre som uvidende, passive og stillestående.

I sådanne tilfælde står den gensidige udveksling, som er baseret på nysgerrighed, respekt, rummelig-

hed og ikke mindst selvkritisk refleksion, i fare for at blive erstattet af doceren og overtalelse, tilsat forskellige grader af tvang. I vores øjne bliver der så tale om etnocentrisme og kulturel fundamentalisme.

Deltagelsesperspektivet bliver derfor særdeles centralt, når vi skal vurdere, i hvilken udstrækning daginstitutionen, sundhedsplejeordningen og andre offentlige initiativer rettet mod småbørnsforældre fra etniske minoriteter *reelt* kan bidrage til en respektfuld og tolerant udveksling. Det afgørende er, om de involveredes egne stemmer bliver hørt, respekteret og udfordret på en befordrende måde eller om det, der skulle være deltagelse, snarere reduceres til belæring og umyndiggørelse.

Forholdet har stor betydning for forældrenes oplevelse af, om de forskellige initiativer giver mulighed for at lufte usikkerhed og nysgerrighed og dermed lade sig bevæge, eller om der snarere er tale om krav, man må etablere forholdsregler og forsvarsmekanismer over for.

Da initiativernes succes blandt andet har betydning for kønsligestillingen, er det – også i dette perspektiv – vigtigt at vurdere de tiltag, der for øjeblikket er i gang i mange af landets kommuner. Et væsentligt spørgsmål er, om de er i stand til at rumme de etniske minoritetsforældres eget perspektiv eller ej.

Endelig vil vi nævne daginstitutionernes forældrebestyrelser. De giver mulighed for indflydelse på hverdagen i vuggestuen eller børnehaven, og det er derfor væsentligt, at forældre fra etniske minoriteter deltager i dem. Man ved fra tidligere undersøgelser af bestyrelses-demokrati, at der ofte er en skævhed i, hvem der melder sig som aktive. Så det er afgørende at være opmærksom på, hvorvidt minoritetsforældrene engagerer sig i bestyrelserne. Ligesom det er vigtigt, at institutionerne anstrenger sig for at tiltrække og motivere minoritetsforældrene til at deltage – og at man undersøger, om der er kønsbestemte mønstre i deltagelsen.

Børnenes kønsopfattelse

Hvis vi kigger på, hvilke konsekvenser de senere års integrations-initiativer på institutionsområdet kan have set fra børnenes perspektiv, peger vores eget og andres materiale på nogle væsentlige forhold.

For det første er den eksplosive øgning i antallet af

indskrevne børn fra etniske minoriteter ikke køns-mæssigt skæv. Generelt indskrives lige så mange piger som drenge i danske daginstitutioner.

For det andet synes der ikke at være udtalte eller systematiske forskelle i de forventninger, forældre med etnisk minoritetsbaggrund har til henholdsvis deres piger og drenge institutionsophold. Afhængig af geografisk, national, social og kulturel oprindelse kan der i vores interviews spores forskellige opfattelser af børn og opdragelsesidealer. Men det er gennemgående, at forældrene ikke giver udtryk for forskellige forventninger til drenge og piger. De formulerer ikke kønsbaserede fordringer om, hvad drenge eller piger bør og ikke bør og må og ikke må.

I det omfang vores undersøgelser finder uoverensstemmelser mellem forældre og pædagogers holdninger til børn og børneopdragelse, drejer de sig snarere om generelle opfattelser af frihed og tvang i forhold til børn som sådan. Det interessante her er forskellighedernes kompleksitet. På tværs af hvad nogle måske ville formode, er vægtningen og orienteringen mod henholdsvis frihed og tvang ikke entydig. På den ene side formulerer flere etniske minoritetsforældre en forventning om, at der stilles krav til, hvad børnene skal nå at lære, mens de går i børnehave. Mens der i overensstemmelse med dansk daginstitutionskulturel tradition fra pædagogernes side lægges vægt på børnenes frihed til at lege. På den anden side giver nogle etniske minoritetsforældre udtryk for forbløffelse over nogle af de tvangsforanstaltninger, de mener, børnehaverhverdagen indeholder. Et eksempel kan være, at børnene selv på en kold novemberdag skal være ude på legepladsen i et bestemt tidsrum.

På et overordnet plan handler sådanne forskelle i vurderinger af, hvad der er godt for børn, måske knap så meget om bestemte nationale eller etnisk-kulturelle forskelle som om forskellige placeringer i forhold til en ganske bestemt, og ofte uproblematiseret og nærmest usynlig, dansk institutionskultur.

Endelig er det væsentligt, hvilke konsekvenser den øgede institutionstilknytning vil få for børnene. Specielt i forhold til deres kønsopfattelse er det værd at se på de voksen-barn-relationer, der etableres i institutionernes hverdagsliv, og på de måder børnene bruger kønnet i deres indbyrdes forhold.

Såvel herhjemme som internationalt er koblingen mellem etnicitet og køn i daginstitutioner et relativt

udforsket område. Nogle engelske undersøgelser (Connolly, 1998, Wright, 1992) har haft dette fokus i forbindelse med de første år i skolen, mens der herhjemme endnu ikke er gennemført egentlige forskningsprojekter på området.

De engelske undersøgelser er præget af et dobbelt perspektiv. De forsøger at afdække såvel de daglige relationer mellem de professionelle og børnene som samspillet imellem børnene. Begge perspektiver har fokus på betydningen af køn og etnicitet. Såvel Connolly som Wright viser, hvordan de professionelle interventioner og kontakter med børnene ofte bygger på særlige – bevidste eller ubevidste – forestillinger. Børnene tillægges bestemte karaktertræk, som er knyttet til de voksnes forestillinger om køn og etnicitet. Igennem deres reaktioner på børnenes handlinger kommer de professionelle således ofte til at fastholde børnene i stereotype idéer om kønnet og den etniske baggrunds betydning. Både Connolly og Wright påviser, at de voksne har tendens til at skabe hierarkier – eller måske snarere opdelinger mellem normalitet og hensigtsmæssighed på den ene side og afvigelse og uhensigtsmæssighed på den anden – som er knyttet til kombinationer af køn og etnicitet.

De engelske undersøgelser viser desuden, at børnene også i deres indbyrdes relationer bruger køn og etnicitet til at markere lighed og forskellighed. I deres forhandlinger om position, inddragelse og udelukkelse bruger de blandt andet hinandens etniske baggrund og køn. Det er dog væsentligt at fastholde, at der i børnenes indbyrdes samspil ikke bliver skabt entydige hierarkier, som er baseret på disse forhold.

»Voldsomme drenge« og »stille piger«

Der er som nævnt ikke foretaget tilsvarende undersøgelser i dansk regi. Vores eget empiriske materiale antyder imidlertid nogle mønstre, der på visse områder synes at svare til resultaterne af de engelske undersøgelser. Det skal understreges, at de institutioner, vi undersøgte, langt fra var entydige. Alligevel er der ingen tvivl om, at nogle af de professionelle baserer deres bedømmelser og tolkninger af børnene på dét, der kan kaldes kulturel fundamentalisme. Det vil sige, at børnenes handlinger forklares med deres en gang for alle givne kulturelle baggrund – og ofte er de voksne ligefrem nationalt specifikke i deres forståelse af bestemte handlinger.

I vores materiale kan man desuden finde tendenser til en vis kønsstereotypi. For eksempel i udtalelser om, at det er den etniske baggrund, der »slår igennem«, når minoritetsdrengene bliver for voldsomme. Eller i henvisninger til den kulturelle baggrund, hvis piger fra etniske minoriteter er stille og tilbageholdende.

Men det er vigtigt at understrege, at der som nævnt ikke er tale om entydige mønstre, og at det pædagogiske personale generelt udtrykker usikkerhed og søgen i forhold til egne tolknings- og handlemønstre over for børn fra etniske minoriteter.

På baggrund af ovenstående bør man have mindst to væsentlige ambitioner i danske daginstitutioner: Man må skærpe sin opmærksomhed over for egne, eventuelt stereotype fortolkninger af og tilgange til børnene. Og man må løbende diskutere hvilke typer pædagogiske initiativer, der kan styrke forskellige børnegrupperes udviklingsproces – på tværs af køn og etnicitet.

Institutionen spejler samfundet

Med hensyn til børnenes indbyrdes relationer har vi heller ikke belæg for konklusioner, der entydigt svarer til de engelske undersøgelser. Snarere tværtimod. Generelt fandt vi, at både piger og drenge danner legegrupper på tværs af de forskellige etniske baggrunde. Legegrupperne er ofte kønsspecifikke, men ikke umiddelbart differentieret i forhold til etnisk baggrund.

Der etableres dog ofte legegrupper og længerevarende venskaber, hvor der kan siges at være en bestemt etnisk og kønsspecifik sammensætning. Men forklaringen ser primært ud til at have med fælles sproglig baggrund at gøre. Det vil sige, at børn, der taler relativt dårligt dansk, ofte udvikler venskab med et enkelt eller flere andre børn, som har samme modersmål. Sådanne venskaber er ofte, men ikke altid, kønsspecifikke.

Det er vigtigt at påpege, at vi, modsat Connolly og Wright, ikke har kunnet iagttage hierarkier mellem børnene, som er baseret på etnisk baggrund. Hverken i børnenes optræden over for hinanden eller i de etnisk og kønsmæssigt homogene grupperes optræden.

Hvad køn angår, indgår det som en faktor på tværs af etnisk baggrund – hverken mere eller mindre udpræget end hvad der generelt synes at være

tilfældet i danske daginstitutioner (Kampmann, 2000).

Vores konklusion er, at minoritetsbørns stigende institutions-tilknytning efter al sandsynlighed vil have en positiv virkning på både den etniske ligestilling og kønsligestillingen. Børnene udviser generelt en udpræget fordomsfri tilgang til hinanden, hvad angår etnicitet, mens markeringerne af forskel og lighed knyttet til køn synes at være helt genkendelige fra småbørnsområdet i almindelighed. Når køn og etnicitet kombineres i tilsyneladende fastholdende og stereotype mønstre, er det ofte forbundet med særlige sproglige omstændigheder.

Der er altså tale om, at institutions-tilknytning på mange niveauer kan tilbyde et startpunkt for forskellige forandringsprocesser for såvel forældre som børn. Uanset etnisk baggrund – hvad enten denne er dansk-tyrkisk, dansk-pakistansk eller dansk-dansk – fungerer daginstitutioner som et vindue til det omkringliggende samfund, fordi de iscenesætter en række fordringer, krav og tilbud, som vil gentage sig i det videre livsforløb. For eksempel er institutionens forestillinger om forældre- og børnedemokrati spejlinger af senere forventninger om demokratisk medleven, ligesom opdragelsesværdierne og idealerne reflekterer aktuelle ideer om, hvad en far og en mor, en dreng og en pige, er og gør i dagens Danmark.

Et afgørende spørgsmål bliver derfor, om institutionsverdenen er i stand til at indlemme og rumme en meget forskelligartet forældre- og børnegruppe og skabe miljøer, hvor de involveredes egne stemmer bliver både hørt, respekteret og udfordret.

Litteratur

- Andersen, L., Broch, T., Gitz-Johansen, T., Kampmann, J., Nielsen, M. (1999):
Om integrationsprojektet i Høje-Taastrup og evalueringens konklusioner. Hæfte 1
Møder i det pædagogiske rum. Et brugerperspektiv på integrationsprojektet i Høje-Taastrup. Hæfte 2
At håndtere det fremmede. Et professionsperspektiv på integrationsprojektet i Høje-Taastrup. Hæfte 3
Mangfoldighedens krav og udfordringer. Tosprogethed og kulturel rummelighed. Hæfte 4
Spores ind og sætte spor. Forældresamarbejde og participation. Hæfte 5

- Faste former og tanker i bevægelse. Forankring og forandring. Hæfte 6
Erhvervs- og voksenuddannelsesgruppen, Roskilde Universitetscenter.
- Connolly, Paul (1998): Racism, Gender Identities and Young Children. Social Relations in a Multi-Ethnic, Inner-City Primary School. Routledge, London.
- Jeppesen, Kirsten Just & Nielsen, Anne (1998): Etniske minoritetsbørn i Danmark – det første leveår. Rapport nr.2 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995. Socialforskningsinstituttet, 98:5.
- Kampmann, Jan (2000): Børnekultur, køn og læreprocesser i børnehave og indskoling. I: Kvinder, Køn & Forskning, nr.1, 2000.
- Wright, Cecile (1992): Race Relations in the Primary School. David Fulton Publishers, London.

Modelfoto: Ann Eriksson.

Mit møde med den danske skole

Pakistansk pige mellem to kulturer

Ethvert barn bliver indført i livets spilleregler gennem den opdragelse, forældrene giver barnet. Der, hvor forældrene ikke har erfaring, træder andre nære relationer, så som slægtninge, venner og skole, til og udfylder de huller, der måtte være i forældrenes opdragelse. Dette er universelt. Men de indvandrere, der kom til Danmark for tredive år siden, forudså ikke, hvilke konsekvenser det ville få for deres børn, at de nære relationer ikke havde samme baggrund og udgangspunkt som barnets forældre.

Den ubalance, der herved blev skabt i børnenes opdragelse, har været svær at tackle for både dem og deres forældre. For at forstå forældrene og dermed de unge, er det vigtigt at kigge på forældrenes baggrund og den opdragelse, de giver deres børn. I det følgende vil jeg ud fra mine personlige erfaringer beskrive typiske træk i mange pakistanske indvandrerfamiliers opdragelse af henholdsvis drenge og piger. Desuden spiller skolen og lærerne en central rolle i opdragelsen, og derfor sammenligner jeg det danske og det pakistanske skolesystem og ridser forskellene op med hensyn til lærernes ansvar, opdragelse, pædagogik og ikke mindst forældrenes kontakt til og engagement i skolen.

Opdragelse af piger og drenge

Den opdragelse, mange pakistanske forældre giver deres børn, tager udgangspunkt i den opdragelse, de selv har fået. I de fleste tilfælde bygger den på kønsroller fastlagt efter et mønster, forældrene kan henviser til i de religiøse forskrifter. Somme tider har de også vedligeholdt traditioner, som har været prakti-

af *RUSHY RASHID HØJBJERG*

seret igennem flere generationer, selvom disse ikke står nedskrevet i Koranen eller andre steder.

Hele opdragelses-mønsteret er baseret på et patriarkalsk samfundssystem, hvor mandens rolle oftest – og groft skitseret – er at være forsørger, beslutningstager, familieoverhoved og den, der altid har det sidste ord i en diskussion. Kvinden har som regel sit domæne i hjemmet og er ansvarlig for alt det huslige samt børnenes opdragelse. Således er der selvfølgelig også forskel på, hvordan piger og drenge opdrages.

Den traditionelle opdragelse af henholdsvis drenge og piger i Pakistan er meget forskellig. Allerede på et tidligt tidspunkt i opdragelsen lægges kimen til den traditionelle fordeling af kvinden og mandens »arbejdsopgaver« senere hen i ægteskabet.

Drenge opdrages og ansføres således tidligt til at være selvstændige med en høj grad af frihed, mens piger sjældent har samme ret til at opholde sig uendørs uden egentlige formål.

De huslige pligter, som kønnene hver især bliver sat til, er også vidt forskellige. Drengene bliver ofte sat til at løbe ærinder udenfor hjemmet, og de vænnes på den måde til at færdes ude, mens pigerne tidligt indprentes, at deres primære opholdssfare er hjemmet. De daglige pligter som madlavning, rengøring og børnepasning (eventuelt af yngre søskende) bliver også gjort til en naturlig del af pigernes hverdag, da det jo i ægteskabet vil blive deres ansvarsområde.

Omvæltninger i familien

Selvfølgelig er der mange modifikationer i dette kønsrollemønster. Men ovenstående er de typiske rammer for mange pakistanske familier. Derfor brød min mors familie de traditionelle, pakistanske normer, da den lod sin datter, min mor, tage en uddannelse til jordemoder. Senere hen fik hun også lov at arbejde som sygeplejerske hos en praktiserende læge, fordi det var nødvendigt for familiens overlevelse. Bruddet blev dog holdt inden for de tilladte rammer, idet der var tale om uddannelse og arbejde, der var acceptabelt for en kvinde.

Min fars familie derimod var traditionel. Det at få en svigerdatter, der havde arbejdet ude, før hun blev gift, blev derfor vendt og drejet nogle gange, inden giftermålet blev accepteret. Betingelsen for denne accept var, at hun ikke skulle regne med at bruge sin uddannelse og arbejde ude, efter hun blev gift. Dermed sørgede mine bedsteforældre for, at min mor igen kom til at passe ind i det normale kønsrollemønster – som hjemmegående husmor.

Den første tid efter at mine forældre var flyttet til Danmark, bibeholdt de disse normer. Min far arbejdede ude, og mor passede os børn derhjemme. Min far havde den indstilling dengang, at han aldrig nogensinde ville leve af sin kones indtægter. Men han kom til at tage sine ord i sig igen. Udviklingen i Danmark med nedgangstider og dårlige lønninger, hvis man da overhovedet havde et arbejde, fik ham til at give efter på det punkt. Én lønindtægt var ikke nok til at forsørge både familien i Danmark og familien i Pakistan. Meget mod min fars vilje blev min mor alligevel nødt til at finde sig et arbejde.

Med dette som udgangspunkt kunne det ikke undgås, at min og mine brødrers opdragelse ikke blev helt traditionel. Det danske samfund kom til at sætte sit præg på vores familie. Hver dag, når vi blev sendt i skole, tog vi et skridt væk fra familien og tættere på det danske samfund.

Denne udvikling fandt sted i mange pakistanske familier med bopæl i Danmark og betød ofte, at det traditionelle familiehierarki blev redefineret. Manden var nu ikke længere den ubestridte forsørger og toneangiver, kvinden fik med sin løncheck del i familiens økonomi, og hun krævede derfor medbestemmelse som noget helt nyt.

For børnene skete der også store omvæltninger, som kom til at forskyde magtbalancen yderligere. Kendskabet til dansk kultur, traditioner og ikke mindst sproget, som børnene lærte i børnehaverne, gav dem et forspring i forhold til deres forældre. Sproget gav dem en viden om danskerne, som mange af forældrene aldrig fik. Når forældre desuden måtte ty til børnene som tolke i visse situationer, afgav de yderligere autoritet.

I de mest grelle tilfælde var konsekvensen, at børnene mistede respekt for forældrene og forkastede dem som naturlige rollemodeller. Det gjorde det heller ikke nemmere for hverken forældre eller børn, når forældrene både dengang og i dag forsøgte at genoprette respekten ud fra normer fra hjemlandet. Tværtimod forøgede det afstanden til børnene.

Omvendt verden

I skolen i Danmark lærte jeg og mine brødre om den danske demokrati-model, der sikrer alle borgere – store som små – rettigheder og pligter. Alle er ligeværdige og har lige muligheder for at opnå de mål, de sætter sig for. Forældrene har ikke nødvendigvis altid ret, og børn skal ikke partout indrette sig efter forældrenes ønsker. Der skal være plads til, at alle argumenter kan komme på bordet, så også børn kan komme med deres mening om tingene.

Vi oplevede virkelig den danske kultur for fuld udblæsning! Det var, som om vi børn var havnet i en omvendt verden. Meget af det mine forældre prøvede at lære os på baggrund af pakistansk opdragelse, fremstod som et direkte modbillede til, hvad vi lærte i skolen.

Overordnet kan modsætningen beskrives således: I den pakistansk-muslimske opdragelse får man langsomt tildelt større ansvar, jo ældre man bliver og i forhold til de roller, man i fremtiden skal træde ind i. Omvendt opdrages man i dansk kultur til, at jo ældre man bliver, jo mindre ansvar har man for sin familie, mens ansvaret for en selv til gengæld bliver større og større.

Forskellige skolesystemer

Pakistan blev efter 100 års britisk herredømme en selvstændig stat i 1947. Det britiske imperium har sat sine spor, især på uddannelsessystemet. Pakistan har et indbyggertal på ca. 124 millioner. 65% af be-

folkningen er analfabeter. Små 12% af økonomien går til uddannelsessystemet, 10% går til sundhedsvæsenet, og 67% går til forsvaret. Befolkningen er delt op i klasser: højklassen, middelklassen og lavklassen. Derfor er skolerne også delt op. Der findes fire forskellige slags skoler i Pakistan:

High class school, for de rige og privilegerede børn. Det koster 1400 rupees per elev om måneden – cirka 200 kroner.

Private school, for børn som tilhører middelklassen. Det koster 7-800 rupees per elev om måneden – cirka 100-125 kroner.

Governments school, for den fattige del af befolkningen. Det koster 10-15 rupees per elev om måneden – cirka 2-3 kroner.

Religious school, som bliver betragtet som privatskole. Det koster 7-800 rupees per elev om måneden – cirka 100-125 kroner.

En anden forskel mellem det danske og pakistanske skolesystem er opdeling af eleverne efter køn. I Pakistan er de fleste skoler enten drengeskoler eller pigeskoler. Også i *colleges* – som svarer til gymnasiet – fortsætter kønsopdelingen. Først på universitetet praktiserer man fællesundervisning, men også her sidder pigerne i den ene side og drengene i den anden side af klasselokalet.

I Pakistan tager skolen udgangspunkt i det britiske skolesystem. Fælles for undervisningen er, at den primært er lærerstyret. Der er ingen direkte kontakt mellem lærer og elev. Læreren underviser, og eleverne tager noter, og det resulterer i ren udenadslære og terperi. Jo bedre du er til at lære udenad, desto dygtigere bliver du regnet for at være. Det betyder, at der er utrolig stor konkurrence mellem eleverne, og at undervisningen ikke lægger op til elevens selvstændighed og evne til at udvikle kreativitet.

Alle de moderne uddannelses-institutioner i Pakistan er bygget op efter de britiske principper, og derfor ses den samme form for disciplin og uniformer overalt i Pakistan. En forklaring på uniformerne, som vi alle gik i, var, at elever skulle være ligeværdige uden klasseforskelle og religiøse forskelle. Desuden blev vi opdraget til at have samme respekt for lærerne som for vores forældre. Men til forskel

fra vores forældre havde lærerne en hel klasse med 30 børn at styre. Det betød, at de var nødt til at være ekstra strenge mod os for at få ro og orden i klassen. Disciplinen var hård, og der var ingen kære mor, hvis vi ikke lystrede.

Bange for læreren

Da jeg startede i skolen i Pakistan, var jeg meget bange for min lærer. Allerede en af de første dage i første klasse oplevede jeg, at en af mine klassekammerater ikke havde lavet lektier. Han blev kaldt op til katederet og fik to slag på hver hånd med linealen. Efter den dag turde jeg slet ikke snakke med »Miss Shah«, som læreren hed.

Vi havde ikke frikvarter efter hver time, men kun en frokostpause på en halv time midt på dagen. En dag skulle jeg sådan tisse, men vi havde fået besked på at skrive »abc« i vores hæfte, og der var ingen, der måtte forstyrre læreren, før vi var helt færdige med at skrive. Jeg sad længe og prøvede at holde mig, men til sidst gik det galt. Det var jeg selvfølgelig ked af, men turde stadig ikke sige det til min lærer.

Da jeg kom hjem fra skole den dag, kunne Mimi, min højt elskede faster, se, at jeg havde tisset i bukserne. Da hun spurgte, hvordan det var gået til, fortalte jeg hende for første gang om vores lærer, og hvor streng hun var. Det kom lidt bag på min faster, og hun var ikke helt tryk ved at sende mig i skole næste dag. Derfor tog hun med mig og fortalte læreren, at hun skulle slække lidt på sin strenge disciplin, fordi den skræmte livet af hendes elever. Heldigvis tog læreren det til sig, og jeg åndede lettet op.

Men der er stadig en masse uskrevne regler for, hvordan man viser læreren eller inspektøren respekt. Når lærer eller inspektør kommer ind i en klasse, rejser alle elever sig op og bliver stående, indtil de får tegn til sætte sig. Det er tilladt for læreren at revse eleverne i Pakistan, så det bruges efter behov, hvis for eksempel klassen larmer, eller en elev har glemt at lave sine lektier eller er fræk over for læreren.

I dansk skole

Med denne skolebaggrund startede jeg i en dansk skole. Først i en modtageklasse – en specialklasse for elever, der ikke kunne tale dansk – og seks måneder senere rykkede jeg over i en almindelig tredje klasse.

Den første dag, jeg skulle møde i skole i Dan-

mark, tog jeg min uniform på, som jeg plejede at gøre i Pakistan. Men jeg blev meget overrasket over at se, at ingen andre sad med uniform på. De sad i deres almindelige tøj. Det næste chok, jeg fik, var, at læreren ville have mig til at kalde hende ved navn. »Hvor er det dog respektløst, man kan da ikke kalde sin lærer ved fornavn! Enten hedder det »Miss« eller »Madam«, tænkte jeg. Men det varede ikke længe, før jeg vænnede mig til det.

De positive ting ved den danske skole var, at alt var meget afslappet. Man fik ikke nær så mange lektier for, og der var næsten aldrig noget, der skulle læres udenad. Lærerne virkede meget hjælpsomme, og de havde ikke den samme form for autoritet som mine pakistanske lærere. Jeg var i hvert fald ikke bange for dem, men nogle gange når nogle af de danske drenge i min klasse svarede læreren igen, kunne jeg godt ønske, at hun havde været lidt hårdere og sat dem på plads, så det ikke gentog sig.

De mange frikvarterer og skolemælken var nyt for mig, men det var dejligt. Til stor forskel fra mit pakistanske skoleskema havde vi også flere kreative fag så som formning, sløjd, håndarbejde og husgerning. Det allerbedste var, at både pigerne og drengene lærte at brodere, lave trålysestager og røre fars til frikadeller. Vi var tre pakistanske piger i klassen, så vi skiftedes til at tage halal-kød med til husgernings-timerne. Vi lærte at lave de samme retter som vores kammerater, men enkelte gange blev hele klassen også sat til at lave pakistansk mad.

Forældrenes engagement

Forældrenes engagement i børnenes skolegang afhænger meget af, hvilken baggrund de har. Groft sagt kan de pakistanske forældre deles op i tre forskellige grupper:

- Forældre, der kommer fra traditionelle landsby-samfund uden nogen form for uddannelse, og som ikke kan læse og skrive deres eget sprog.
- Forældre, der kommer fra byerne og har en skole-uddannelse.
- Forældre, der er 2.generationsindvandrere og har været gennem det danske skolesystem.

Den første gruppe – forældre med landsbybaggrund, som er opdraget efter meget traditionelle og kønsopdelte normer – har svært ved at forstå vigtig-

heden af en uddannelse. Den første »hurdle« er at overbevise dem om, at de skal sende deres børn i skole – specielt pigerne. Efter disse forældres overbevisning har pigerne ikke brug for en uddannelse, for deres plads er i hjemmet. De skal jo ikke ud at tjene pengene, det har de – rettere får de – en mand, der gør.

Da alle børn skal have ni års skolegang i Danmark, bliver forældrene nødt til at sende deres piger i skole, om de vil det eller ej. Men på grund af ovennævnte indstilling får pigerne sjældent lov til at deltage i klassens sociale aktiviteter så som gymnastik, lejrture eller fester.

De danske undervisere har svært ved at komme i dialog med denne gruppe forældre, fordi de ikke kan overbevise dem om vigtigheden af, at deres døtre er med til klassens sociale aktiviteter. Man ser også gang på gang eksempler på, at lige så snart pigerne er færdige med niende klasse, tages de ud af skolen. Forældrene mener, at de ved bedst og ønsker at beskytte deres piger mod påvirkning fra det danske samfund og kultur.

Drengene er til gengæld med til alle de sociale aktiviteter og får også lov til at fortsætte deres uddannelse. Men da det i det lange løb handler om at tjene penge til familiens husholdning, er det ikke helt så populært, at drengene studerer for længe. Derfor ser man også mange drenge, der enten ikke kommer i gang med en mellemlang eller videregående uddannelse eller aldrig får den færdiggjort. I stedet begynder de at køre taxa eller åbner en forretning, hvis ikke de får et ufaglært job på en fabrik.

Forældrene i denne gruppe har en minimal kontakt til den danske skole og lærerne. Deres manglende forståelse for det danske samfund, kultur, sprog og skole, gør det svært for dem at engagere sig i deres børns skolegang.

Den gruppe forældre, som kommer fra byerne, har en lidt anden indstilling til at få eller tage en uddannelse. Det er den gruppe, mine forældre tilhører. De har selv gået i skole og ved, hvor vigtig uddannelse er, hvis man skal klare sig godt – ikke mindst i Danmark. Derfor har både jeg og mine brødre fået lov til at gå i skole og ikke nok med det, mine forældre har også haft meget høje forventninger til os alle.

Men selv om der ikke har været forskelle i deres forventninger til os, har mine brødre fået lov til at deltage mere i klassens sociale aktiviteter end jeg. Et par gange har min lærer dog alligevel formået at

overtale mine forældre til at give mig lov til at tage med til en skolefest og på lejrskole. Så dialog mellem skole og forældre er mulig.

Selv om mine forældre har haft kendskab til det at gå i skole, har de også haft svært ved at forstå og sætte sig ind det danske skolesystem. De har selvfølgelig altid deltaget i forældremøderne, men i starten mest som tavse tilskuere. Deres danskundskaber var ikke så gode, at de kunne følge med i lærerens gennemgang af klassens forhold. Senere kom der så tolke på ved forældremøderne og til forældrekonversationerne, og det gjorde det nemmere for dem at følge med.

Hvis der var andre forhold omkring skolen, som de ikke forstod, gik ordet fra mund til mund. De talte med deres venner, som også havde børn på vores alder, og dermed blev de store beslutninger om valgfag eller deltagelse i lejrskoler taget i fællesskab. Men deltagelse i skolebestyrelsen har aldrig haft mine forældres interesse.

Far og mor har også altid været efter os om aftenen, når vi sad og hang foran fjernsynet. Vi skulle nå at lave lektier inden klokken 22.00, for da blev lyset slukket. Der har altid været faste sovetider for os, fordi far skulle op klokken halv seks hver morgen.

Den sidste gruppe forældre er 2.generationsindvandrere, der har fået børn. Denne gruppe har en helt anden indgangsvinkel til uddannelse og skolegang. Men der er selvfølgelig forskelle til den danske opfattelse – svarende til den baggrund de har, og den opdragelse de har fået.

I langt de fleste tilfælde er denne gruppe forældres engagement i deres børns skolegang imidlertid langt større end de to andre grupper. De har selv oplevet den danske skole og ved, hvad den står for. Derfor er de også en større støtte og hjælp for deres børn, end deres forældre har været for dem. I denne gruppe er der også en større kønsligestilling i forhold til de sociale aktiviteter i skolen, som børnene får lov til at deltage i.

Lærernes forventninger

Underviserne i Pakistan og Danmark spiller forskellige roller i børnenes liv. Derfor har de også meget forskellige forventninger til deres elever.

I Pakistan betragtes læreren som forældrenes forlæn-

gede arm. Læreren har til opgave at videreføre den opdragelse, som børnene får derhjemme. Det betyder, at undervisningen er med til at forberede børnene på de roller, de skal overtage i fremtiden. For eksempel gøres der meget ud af, at pigerne får undervisning i at strikke, sy og – ikke mindst – styre en husholdning. *Home economics* kaldes det sidste, som er et lige så vigtigt fag som historie eller matematik.

Den generelle holdning til pigernes uddannelse er, at den skal bidrage til deres personlige udvikling. Men som tiderne skifter, ændres denne opfattelse gradvis. I storbyerne synes forældrene i dag, at det er en god investering i pigernes fremtid at give dem en uddannelse. Så kan de søge et job som lærer eller kontordame, hvis der skulle opstå et nødstilfælde.

For drengenes vedkommende er uddannelse en investering i forældrenes egen alderdom. Derfor forventes det fra både lærere og forældres side, at drengene knokler i skolen for at blive til noget. Læreren har et stort ansvar for, at drengene laver deres lektier. Hvis ikke eleven gør, hvad der kræves af ham i skolen, har læreren en pligt og et ansvar, som han tager meget alvorligt.

I første omgang prøves med afstraffelse. I Pakistan må lærerne som sagt gerne slå eleverne for at få dem til at makke ret. Hvis ikke afstraffelsen hjælper, kontakter læreren forældrene, eller rettere faderen, og rapporterer om elevens manglende koncentration eller deltagelse i undervisningen.

De danske undervisere har ikke den samme rolle eller ansvar, som de pakistanske lærere. Desuden er det andre pædagogiske metoder, der bruges i undervisningen. Men de forventninger, de danske undervisere har til henholdsvis piger og drenge med indvandrerbaggrund, bygger i høj grad på den personlige opfattelse, læreren har af indvandrere. Det vil sige, at lærere – som mange andre mennesker – påvirkes af de negative historier om indvandrere, der dag efter dag pryder avisernes forsider.

Avisernes stereotype fremstillinger af »muslimer« overføres til de elever, der har sort hår og brune øjne, uanset om de kommer fra det ene eller andet land, fra en storby eller en landsby.

Indvandrerpigerne får som regel meget større opmærksomhed end drengene, fordi de per definition er små, forsagte stakler, der undertrykkes derhjemme. Derfor er det lærerens fornemmeste opgave at felse dem ved at lære dem op i de danske værdier,

der bygger på en frigørelse fra traditionelle kønsroller. Omvendt opfattes drengene som højtråbende ballademagere uden moralske værdier. De lyver, har ingen grænser og er per definition dobbeltmoraliske.

Kulturforståelse

Nu er ovenstående en grov generalisering, og den kan ikke overføres til alle danske lærere. Men ikke desto mindre er der faktisk tale om udsagn, jeg har hørt fra lærere på nogle af de skoler, der har en høj koncentration af indvandrerelever.

Fra min egen skoletid kan jeg også genkende noget af denne opfattelse. Selv er jeg altid blevet hjulpet godt af mine lærere, både de mandlige og de kvindelige. Men jeg havde også lidt af en stræbermentalitet med i bagagen, da jeg startede i den danske skole i tredje klasse. Fra min pakistanske skole var jeg vant til udenadslære og terperi, og det gav mig et godt forspring i min klasse i samtlige fag.

Men min mellemste bror, der gik på en naboskole, oplevede en helt anden behandling. Han var ikke den dygtigste i klassen, men klarede sig normalt. Der var en del krudt i ham, så når klassens ballademagere var ude på narrestreger, var han med på den. Det udløste en del eftersidninger og indkaldelse til møder, hvor læreren nærmest satte spørgsmålstejn

ved mine forældres evne til at opdrage deres søn ordentligt. Den melding kunne min far selvfølgelig ikke forstå, eftersom hans andre børn klarede sig fint i skolen.

Da min brors lærer fortalte min far, at han ikke skulle regne med, at hans søn ville ende som andet end en rod, fik min far nok – og fortalte læreren det med store bogstaver. Men læreren svarede koldt: »Som far så søn« og gik ud af mødelokalet.

Min far blev så ked af den behandling, at han besluttede, at min bror skulle skifte skole. Og heldigvis hjalp det gevaldigt. I dag har min bror både en butiksuddannelse, en HH-eksamen og er i gang med at uddanne sig til politibetjent.

For at ændre på det billede af nogle danske læreres forventninger til elever med indvandrerbaggrund, som jeg har skitseret, er det vigtigt, at lærerne får mere viden om deres elevers forskellige baggrunde. Derved kan deres undervisning og forventninger justeres efter den enkelte elev og ikke efter en hel klassificeret gruppe, som den »muslimske«.

Derfor mener jeg, at der allerede i læreruddannelsen skal være et fag som kulturforståelse på skemaet. Også flere lærere med indvandrerbaggrund, der kan udvide deres kollegers horisont på indvandrerrådet, ville hjælpe.

Modelfoto: Morten Nilsson.

Tilbud om uddannelse forpligter

At tilhøre en etnisk minoritet og være under uddannelse

»Man kan ikke være andet bekendt«. Så kort formulerer en ung vietnamesisk pige sit svar på spørgsmålet om, hvorfor hun satser så hårdt på uddannelse. Denne holdning er hun ikke ene om, viser en igangværende undersøgelse om kulturmødet i de gymnasiale uddannelser.

Undersøgelsen omfatter unge i de fire gymnasiale uddannelser (alment gymnasium, HF, HTX og HHX) i Københavns amt og Fyns amt. Af i alt 747 unge med anden etnisk baggrund end dansk er de 419 kvinder (se tabel 1). Ikke overraskende er der et mindretal af unge kvinder på HTX-uddannelsen, som også blandt etniske danskere tiltrækker flere mænd end kvinder.

Af de 747 unge med anden etnisk baggrund end dansk er hovedparten født i Danmark (62.4%). De har gået i vuggestue, børnehave og fritidsordning fuldstændig som danske børn, men har alligevel fået en anden opdragelse end deres danske kammerater, afhængig af forældrenes kulturelle baggrund.

Blandt ovennævnte studerende fokuserer undersøgelsen især på pakistanere og vietnamesere. Hovedparten er sønner og døtre af pakistanske fædre, som indvandrede som unge og senere fik deres hustruer til landet. Børnene er vokset op med bevidstheden om, at uddannelse er kostbar. Gennem barndommen og ungdommen har de fra familien fået viden om, at uddannelse i forældrenes fødeland er forbundet med store udgifter. Selv om grundskolen i teorien er gratis i Pakistan, er der en del udgifter forbundet med det at gå i skole, og disse udgifter er en af årsagerne til, at mange børn ikke færdiggør

af LILIAN ZÖLLNER

grundskolen. Når børnene så tilbydes gratis uddannelse i Danmark, forventer forældrene og den øvrige familie også, at de tager imod tilbuddet på en sådan måde, at de prioriterer uddannelsen, og at de stræber efter at nå så langt som overhovedet muligt.

Det samme gør sig gældende for de unge vietnamesere. De er vokset op med bevidstheden om, at mange af de vietnamesere, som ville men ikke kunne flygte ud af Vietnam i midten og slutningen af 1970'erne, i dag ikke kan tilbyde deres børn en længerevarende uddannelse. Det er kostbart at gå i skole – selv om grundskolen også i Vietnam i teorien er gratis – og det er forbundet med store afsavn for familien, hvis en enkelt søn eller datter skal have mulighed for at gennemføre en gymnasial uddannelse.

Tabel 1. Antal studerende med anden etnisk baggrund fordelt på køn og studieretninger.

Køn/Studie	Mand	Kvinde	I alt
Gym	110	193	303
HF	27	34	61
HHX	140	182	322
HTX	51	10	61
I alt	328	419	747

Forældrenes valg forpligter

De unges forældre foretog et valg, og dette valg forpligter. De pakistanske forældre rejste til Danmark for at arbejde. De forlod i 1970'erne deres land og deres familie for at skabe sig en tilværelse, hvor de kunne give deres børn et bedre fundament, end de selv havde haft. De udvandrede med det samme håb, som de danskere, der udvandrede til USA i begyndelsen af 1900-tallet, havde – det vil sige håbet om at skabe et bedre livsgrundlag for sig selv og familien.¹

De vietnamesiske forældre flygtede i håbet om at overleve. Langt de fleste har ikke været i deres hjemland siden, men har stadig kontakt til familie og venner.

For begge grupper gælder, at de kommer fra lande, hvor uddannelse er værdsat af familien. Uddannelse er et indiskutabelt gode, som ikke behøver at forklares eller begrundes. Derfor kan man ikke være andet bekendt end at tage imod tilbuddet, hvis man får det. Det gælder, uanset om man er mand eller kvinde, dreng eller pige.

I Pakistan er der ikke skolepligt, og på landsplan gennemfører kun halvdelen af alle drenge de første fem års grundskole. Tallet er endnu lavere for piger. Pakistan er et af de ti lande i verden, hvor andelen af piger, som ikke gennemfører grundskolen er lavest. Mange af de herboende pakistanske forældre har enten ikke selv fået en skoleuddannelse, eller også har familien skullet undvære, for at børnene kunne læse. Deres børn fik chancen, og derfor forventer forældrene også, at børnene prioriterer skolen højere end fritidsinteresser eller lømpepenge. De pakistanske piger har derfor ikke job efter skoletid som mange af deres danske veninder.

I Vietnam stiger antallet af børn og unge, som forlader skolen i utide. I 1990 skønnede Folkeuddannelsesmagistraten i Ho Chi Minh City, at kun halvdelen af de børn, som begyndte skolen i 1990, ville fuldende grundskolen. Dette skøn har ikke ændret sig markant. Det store frafald og den manglende interesse for at gennemføre en skoleuddannelse anses for en faretruende faktor for det vietnamesiske samfunds fremtid.

At få tilbudt en længerevarende uddannelse i Danmark forpligter derfor. Forældrene har lidt store af-

savn for at give deres børn denne mulighed. For både de unge pakistanere og vietnamesere gælder, at forældrene holder hjemlandets forhold op for dem som et spejl, hvori de kan se deres egen livssituation og de muligheder, de har her i landet. De unge piger har et håb om at få så høj en afgangseksamen, at de kan søge ind på universitetet eller ind på en anden videregående uddannelse. De stræber efter at få et job, hvor de kan blive økonomisk selvstændige og respekterede – ikke blot af familien her i landet, men også af familien i hjemlandet. Jo højere uddannelse de får, jo større anerkendelse mødes de med blandt herboende pakistanere og vietnamesere og blandt familiens medlemmer i hjemlandet. Uddannelsen som læge anses for at være det højst tænkelige, en pige kan nå. Ingeniør-, arkitekt- eller lægeuddannelsen er særdeles attraktive uddannelser for mænd. I det hele taget anses en akademisk uddannelse for at være noget, man bør stræbe efter uanset køn.

Ægteskab og familieskab

Forældrenes forventninger til børnenes uddannelsesforløb hænger sammen med forventninger om at stifte familie. Ingen af de unge pakistanere, som afsluttede deres gymnasiale uddannelse i foråret 2000, havde på det tidspunkt forventninger om at blive gift med en herboende pakistaner. For vietnameserne var denne tanke ikke så fjern, hvilket kan skyldes, at der allerede er indgået en del ægteskaber mellem herboende vietnamesere. Vietnameserne har i modsætning til pakistanerne ikke kunnet besøge deres hjemland regelmæssigt, hvorfor det har været naturligt at finde en herboende at gifte sig med.

Men fælles for begge grupper gjaldt det i foråret 2000, at ægteskab med en dansker ikke blev nævnt – og slet ikke for pakistanernes vedkommende. De unge pakistanere er alle muslimer, og de kan slet ikke forestille sig at præsentere forældrene for en tilkommende med anden religiøs baggrund. I stedet forventede de at blive gift med en ung fra Pakistan, og at de sammen bosatte sig i Danmark efter brylluppet.

Et halvt år senere, i efteråret 2000, var der imidlertid enkelte, som gav udtryk for, at de muligvis i stedet ville blive gift med en herboende pakistaner. Tanken var dog så ny og blev formuleret af så få, at

man ikke kan tale om et egentlig skift i tradition, men snarere om en begyndende holdningsændring.

Denne begyndende holdningsændring blev begrundet med to forhold. For det første var der flere og flere forældre, som indså, at det kunne være meget vanskeligt for en ung, veluddannet pige at blive gift med en mand, som ikke gennem opvæksten var blevet påvirket af de samme kulturelle værdier, som er fremherskende i Danmark.

I den danske folkeskole og det videre uddannelsessystem bliver drenge og piger behandlet ens. Det er naturligt at indgå i gruppearbejde på tværs af køn, og det er naturligt, at begge køn deltager i diskussioner, debatter og arrangementer. Specielt for pigerne kan det være forbundet med meget store vanskeligheder siden at måtte nedprioritere den opnåede frihed til at indgå i sociale sammenhænge på tværs af køn, sådan som det vil være tilfældet, hvis ægtefællen er opdraget til, at han skal være beslutningstageren, familiens overhoved og den, som altid har det sidste ord i en debat. At skulle bede ægtefællen om lov til at færdes i de samme sociale cirkler, som man tidligere har gjort med naturlighed, kan give anledning til problemer.

Den anden begrundelse for holdningsændringen er den ændrede lovgivning med hensyn til alder for indgåelse af ægteskab. Det anses for at være meget sent at blive gift som 25-årig. Den optimale alder for indgåelse af ægteskab for en kvindes vedkommende er 23-24 år, og da retskravet på ægtefællesammenføring for personer under 25 år ophæves, opstår konflikten mellem at finde en passende ægtefælle blandt de herboende pakistanere eller en ung fra Pakistan.

Ingen af de unge – hverken vietnameserne eller pakistanerne – gav udtryk for, at de ville blive nødt til at gifte sig mod deres vilje. Men omvendt var der ingen, som mente, at de suverænt kunne bestemme, hvem de ville giftes med. Selvom de gennem deres danske uddannelsesforløb er blevet påvirket til selvstændig stillingtagen, er det utænkeligt, at de uden om familien og uden dennes samtykke kan indgå ægteskab. Familien er i større eller mindre grad med i arrangementet.

De arrangerede ægteskaber er ikke blot almindelige i Pakistan, men også i det højteknologiske, moderne Japan. Begrundelsen er, at det er alt for risikabelt at

lade to unges forelskelse resultere i, at to familier forbindes. Hvis der kommer børn, er denne forbundethed uafvendelig både i genetisk og i social forstand. Der er ikke kun tale om ægteskab i traditionel forstand. Der er tale om *familieskab*, idet de to familier bliver gensidigt afhængige af hinanden. Derfor må fornuften råde, og det sker bedst, hvis familien med forældrene i spidsen fremkommer med forslag til kommende ægtefæller. Den unge har så mulighed for at takke nej – og et nej, mener de unge, vil blive respekteret af forældrene. I stedet vil forældrene så undersøge andre tilbud, og den unge har så igen mulighed for at indgå i nye overvejelser. Ægteskabet i sig selv er ikke til diskussion. Det vil være utænkeligt og et voldsomt normbrud, hvis en ung, veluddannet, vietnamesisk eller pakistansk pige vælger en tilværelse som single.

Det at fravælge ægteskabet er altså helt udelukket for de unge. De unge mænd ser det som en naturlig forpligtelse, at de skal påtage sig et større og større ansvar for familien og i særdeleshed for forældre og mindre søskende. Dette ansvar kan de bedst leve op til, hvis de selv stifter familie. Desuden presser mødrene på, for først når deres søn er blevet gift, kan de fralægge sig ansvaret for hans adfærd – så er deres forpligtelse som mor og opdrager tilendebragt.

For de unge pigers vedkommende er det naturligt at indgå ægteskab, fordi familien forventer det. Forpligtelsen til at leve op til de forventninger, familien har, er central i de unges bevidsthed. Forældrene har undværet, for at man selv kunne få en uddannelse og et godt liv. Forældrene er flygtet eller har forladt deres eget land for at skabe optimale vilkår for deres børn, og de har værnet om børnene så længe, de havde behov for tryk og støtte. Som voksen er det ens pligt at betale tilbage, hvad man har fået, og det gøres blandt andet ved at uddanne sig, indgå ægteskab og føre slægten videre.

Dansk, vietnamesisk og pakistansk kultur er modsatrettede, når det gælder afhængighed. Graden af danskernes afhængighed af familien mindskes i takt med alderen. Som ung er det naturligt at flytte hjemmefra og bo alene uanset køn. Og det anses for lidt ejendommeligt, hvis en ung slet ikke har prøvet »at stå på egne ben« før indgåelse af ægteskab. Frihedsgraden er størst som voksen, hvor den unge efter eget valg enten stifter familie, indgår i parforhold eller vælger en tilværelse som single. For vietnamesere og pakistanere er det omvendt. Afhængig-

heden af familien er størst, når den unge har stiftet familie og dermed er i stand til at tage vare på andre end sig selv. Det er som voksen afhængigheden kommer til udtryk ikke bare fra forældrenes side, men også fra den øvrige families side. Familien stiller forventninger om, at den unge påtager sig en del af forsørgerpligten.

Forsorg eller omsorg

En veluddannet, pakistansk piges familie i Danmark kan befinde sig i et dilemma mellem forsorg og omsorg. Ud fra forsorgstanken forventes forældrene at hjælpe et medlem af familien i Pakistan til en bedre tilværelse i Danmark. Det kan betyde, at familien hjemme håber, at datteren i Danmark gifter sig med en ung mand fra hjemlandet, som uddannelsesmæssigt befinder sig på grundskoleniveau eller lavere. Sprogligt vil han få store vanskeligheder i Danmark, idet hverken engelsk eller tysk indgår i uddannelsesforløbet i Pakistan. Modsat vil han kunne få en materielt bedre tilværelse og se sine børn vokse op og få en uddannelse. Forældrene kan opleve et voldsomt pres fra familien i Pakistan om at vise hensyn og hjælpe en svagstillet, men respektabel ung mand til Danmark. Et pres, som måske ikke bliver direkte udtalt, men som implicit kommer til udtryk på mangfoldige måder.

Omsorgstanken er rettet mod deres egen datter, idet forældrene har blik for de vanskeligheder, der kan opstå som følge af et arrangeret ægteskab, hvor uddannelsesniveaue er meget forskelligt. Det kan få dem til prioritere hensynet til datteren højere end hensynet til familien. Valget kan derved falde på en veluddannet (herboende) pakistaner, som har store muligheder for at klare sig både i Pakistan og i Danmark.

En stor del af de interviewede unge piger giver udtryk for, at de véd, at en kommende ægtefælle højst sandsynlig vil få store vanskeligheder med at få et job i Danmark. De er også klar over, at det ikke passer ind i kønsrolle-mønsteret, at manden passer børn og hjem, mens kvinden studerer. Endvidere er de vidende om, at kvinden forventes at sætte børn i verden kort tid efter ægteskabets indgåelse, og at det er vanskeligt for manden at acceptere, at hun skal fortsætte studierne i stedet for selv at passe børnene.

Derved bliver et studieforløb meget vanskeligt. Men hovedparten af de unge piger giver udtryk for, at forældrene vil fastholde forventningen om uddannelse til trods for, at de formelt ikke kan blande sig i svigersønnens beslutninger. Forældrene vil påpege, at uddannelse har været højt prioriteret under hele familiens ophold i Danmark. De vil argumentere med, at muligheden for uddannelse var en afgørende faktor for beslutningen om at forlade fædrelandet og bosætte sig her. Og forældrene vil forsøge at argumentere for, at svigersønnen viser respekt for denne prioritering.

Forskel i lighed

Men pigerne erkender, at det kan være forbundet med meget store vanskeligheder at være (vel)uddannet i Danmark og indgå i et ægteskab, hvor de kulturelle pakistanske værdier er fremherskende. De er gennem deres danske skoleuddannelse blevet påvirket med værdierne frihed og lighed. Disse værdier er grundlæggende i det danske samfund² og kommer blandt andet til udtryk i vores opfattelse af hinanden i en sådan grad, at vi ikke uden videre underlægger os det sociale hierarki eller tænker på manden som familiens overhoved.

Værdierne frihed og lighed ligger til grund for danskernes opfattelse af kvindernes muligheder for at gøre karriere på lige fod med mændene. Men her opstår der for de pakistanske piger en værdikonflikt mellem den pakistanske opfattelse af begrebet lighed og den danske. Ifølge Koranen er kvinder og mænd skabt ligeværdige af Gud. Derfor må forældrene tilstræbe, at både kvinder og mænd får en uddannelse. Men når der indgås ægteskab, er der en række kulturelle forventninger, som medfører, at værdien lighed nedprioriteres. Manden og kvinden er ikke ligeværdige, når det drejer sig om de primære forpligtelser som at tjene til føden og passe børnene. Her er det mandens forpligtelse at leve op til sin biologiske styrke og tjene til føden, mens kvinden forventes at passe børn og hjem, hvilket hun biologisk er bedst egnet til. Det er særdeles vigtigt, at kvinden sørger for at opdrage børnene med kærlighed og giver dem omsorg og tryghed. Hvis hun har overskud til det, kan hun søge ud på arbejdsmarkedet, men forpligtelserne over for børn og hjem skal først være opfyldt.

Ligeværd og ry

Uddannelsesniveaue sætter familiens status i relief. En familie med sønner og døtre, som studerer, anses for at være mere værd end en familie, hvis børn har lønarbejde. En stor del af de unge peger på, at der er skarpe skel mellem de sociale klasser. Princippet om ligeværd eksisterer i teorien, men ikke i virkeligheden. Forældrene ved, hvor på den sociale rangstige de hører til, og de ønsker at bevare eller forbedre den status, de har opnået gennem hårdt arbejde eller ved at tilhøre en »respekabel« familie.

At have en god uddannelse er tæt knyttet til det ry, man har – både som vietnameser og pakistaner. Jo højere uddannelse en pige har, jo bedre er hendes ry. Ikke blot blandt herboende pakistaner eller vietnamesere, men også hos familien i hjemlandet. For familien i Pakistan giver det mening, at forældrene har forladt deres eget land og familien i oprindelseslandet for at få muligheden for, at deres børn kan uddanne sig. Hvis forældrene ikke opfordrede såvel sønner som døtre til at uddanne sig og i stedet accepterede, at de udførte forefaldende arbejde, var der ingen grund til at forlade hjemlandet. Forefaldende arbejde er til at få i Pakistan og derfor ikke en medvirkende faktor til at forbedre omdømmet. At være i gang med et længerevarende uddannelsesforløb højner familiens status og ry såvel her i Danmark som i Pakistan.

Et godt ry er altafgørende for en pakistansk eller vietnamesisk ung pige, idet hendes adfærd og levemåde ikke kun har betydning for hende selv, men for hele hendes familie. Hun kan med sin adfærd ødelægge familiens navn og betydning, og omvendt kan hun skabe respekt omkring sig og sine. Det har været forbundet med nogen usikkerhed blandt forældrene, hvordan HHX- og HTX-uddannelserne skulle vurderes på den hierarkiske stige over velansete uddannelser. Ofte har ældre brødre banet vejen for pigerne ved at forklare forældrene, hvad uddannelserne indebærer, samt hvilke muligheder og perspektiver, de giver i form af job.

Selv om uddannelsesinstitutionen lægger vægt på, at de studerende søger at indgå i sociale relationer, er der for de unge pigers vedkommende megen fokus på, hvad de kan tillade sig i relation til deres ry. De pakistanske unge piger kan ikke følges til og fra uddannelsesstedet alene med en kammerat af det

andet køn, uanset om han er dansker eller pakistaner. Og de kan ikke i pauserne eller i fritiden være alene med en mandlig kammerat, uden at der kan opstå tvivl om deres ry. Hvis deres ry bringes i tvivl, falder det tilbage på forældrene – specielt på moderen, som har ansvaret for opdragelsen.

Ikke blot adfærden, men også påklædningen kan være anledning til, at en piges ry bringes i søgelyset. Hun kan klæde sig efter dansk mode inden for visse grænser, men det er vigtigt, at hun ikke på nogen måde virker udfordrende og derved viser foragt for sin kulturelle baggrund.

Det er en del nemmere for drengene. De kan i praksis tillade sig mere end pigerne, og der holdes ikke på samme måde nøje kontrol med deres adfærd, færden og påklædning. De har større frihed til at være alene sammen med studiekammerater i eller uden for uddannelsesinstitutionen, men der er grænser for, hvad de må. Det er forbudt at drikke alkohol og ryge, og overskrides forbuddet, sættes forældrene i dårligt lys.

Værdikonflikter og deres løsning

De unge, som har færdiggjort en gymnasial uddannelse, har et skarpt blik for de værdikonflikter, der synliggøres i kulturmødet. Lighed, frihed og selvstændighed kan komme til at kolliderer med ansvarlighed, social anerkendelse og tryghed i familien. Løsningen på værdikonflikterne vil være afhængig af, om der er tale om en reel eller potentiel konflikt, og om der er tale om en konflikt mellem traditioner og systemer eller mellem to mennesker.

Det kan ind imellem forekomme at være vanskeligt eller helt umuligt blot at nå dertil, at vi forsøger gennem rationel argumentation at forstå hinanden. Men at det er uhyre vanskeligt at debattere værditraditioner og værdiprioriteringer betyder ikke, at man ikke skal forsøge.

Det første skridt til at finde en løsning på en værdikonflikt er at være bevidst om den. Det næste skridt er at analysere konfliktens udspring og begrundelse. Det tredje skridt består i at føre en dialog med andre om de elementer, konflikten rummer, og at søge at belyse disse elementer fra forskellig side. Det fjerde skridt er sammen med andre at finde løsningsmodeller og overveje konsekvenserne af disse. Det femte skridt er at træffe et valg.

Ikke alle værdikonflikter kan finde en løsning uden samtidig at forvolde skade på det personlige plan. Om den enkelte unge kan forudse konsekvenserne af sit valg er ikke muligt at bedømme, hverken for vedkommende selv eller for en udefra kommende. Derfor bør der trædes varsomt, hvis man som lærer, studievejleder, klubleder eller lignende søger at vejlede den unge i at træffe et valg.

Noter

1. Zøllner, Lilian: Grundtvigs skoletanker i USA, Argentina og Chile. Vejle, 1997.
2. Zøllner, Lilian: Værdier i skole og samfund. Dansk Institut for Gymnasiepædagogik nr. 12, Odense Universitet, 2000.

Litteratur

Zøllner, Lilian: Kulturmødet i de gymnasiale uddannelser. Artikelsamling som publiceres i december 2000 i Gymnasiepædagogik.

Modelfoto: Stig Stasig.

Gadebander og kriminalitet

Unge indvandrere i sociale boligområder

De fleste forskere mener, at kriminaliteten blandt unge er øget i efterkrigstiden, mens en relativt lille skare mener, at den har været konstant i samme periode. Uanset om kriminaliteten er steget eller ej, er der gode grunde til at diskutere ungdomskriminaliteten og forsøge at forstå og forklare årsagerne til den. Dette bliver mere og mere aktuelt i dagens europæiske samfund, hvor en stor del af ungdomskriminaliteten begås af unge med indvandrerbaggrund. En udvikling så godt som alle forskere er enige om er, at 2.generationsindvandrere er overrepræsenteret i de europæiske kriminalitets-statistikker.

At det forholder sig sådan, får en del forskere og debattører til at bruge den såkaldte »kulturelle forklaringsmodel«. Det vil sige, at man forsøger at forklare årsagerne til unge indvandreres højere kriminalitet med deres »kulturelle baggrund«. Den kulturelle forklaringsmodel har ikke mindst stor gennemslagskraft i debatten om voldsforbrydelser, især voldtægter. Man mener, at patriarkalske værdier kan ses som årsag til, at mandlige indvandrere begår flere voldtægter end mænd i øvrigt. Denne tilsyneladende logiske sammenhæng er imidlertid kun en skin-sammenhæng, som næres af fordomme og lader hånt om mange bagvedliggende variabler, der forklarer volds-kriminalitet i al almindelighed. Det følgende er baseret på mine forskningsbaserede studier af indvandrer-drengbander i sociale boligområder.

Sociale boligområder

Sociale boligområder har været en fast del af det moderne, urbane liv. Arbejderklassen og grupper fra de nedre samfundslag har boet i disse områder, som

af MASOUD KAMALI (oversat fra svensk)

man i Sverige tidligere kaldte »arbetarkullarna« (arbejderbakkerne) og i nyere tid for »förorter« (forstæder). Beboerne her er altid blevet sat i forbindelse med kriminalitet og sociale problemer (Kamali, 1999), og det skyldes ikke et vildt og ubegrundet gæt. Visse typer kriminalitet, som for eksempel voldsforbrydelser, var og er hyppigst forekommende i de sociale boligområder. Årsagen til den højere kriminalitet må søges i de socioøkonomiske og kulturelle forhold, som hersker her.

Internationale studier viser, at det ikke alene er boligområdets karakter, som medfører øget forekomst af kriminelle handlinger. Andre faktorer så som arbejdsløshed, mangel på sociale bånd til det øvrige samfund og – ikke mindst – mangel på »social kapital« (Fukuyama, 1999) spiller en afgørende rolle for den højere kriminalitet. Fukuyama mener, at i et historisk perspektiv har den sociale kapital – der defineres som graden af den enkeltes tillid til samfundet – været afgørende for forekomsten af kriminalitet i sociale boligområder. Med andre ord: Hvis man har stærke sociale bånd og tillid til de øvrige grupper i samfundet, har man en social kapital, som gør, at man er mere tilbøjelig til at efterleve samfundets love og normer.

Unge, der bor i sociale boligområder, løber – dels på grund af alder, dels på grund af leveforhold – en større risiko end andre for ikke at udvikle tillid til samfundet, og derfor løber de også en større risiko for at overtræde samfundets love og regler. Den sociale kapital, troen på og tilliden til samfundet,

mangler ofte helt eller er lille hos disse unge. Normerne for, hvad man kan og ikke kan, defineres i stedet i de unges egne miljøer.

Grunde til bandedannelse

I de fleste europæiske lande er unge indvandrere som før nævnt i forskellig grad overrepræsenteret i kriminalitets-statistikkerne.¹ Det burde imidlertid ikke forbavse så meget, som det er tilfældet i dag, eftersom de unge indvandrere *samtidig* er overrepræsenteret i statistikkerne over beboere i sociale boligområder og oftere end andre unge har forældre, som er langtidsarbejdsløse og på andre måder marginaliserede.

Mange sociale boligområder i Sverige og andre nordiske lande, som tidligere har været beboet af mennesker fra majoritetssamfundet, har ændret karakter. I takt med den øgede indvandring er de oprindelige beboere flyttet væk, og indvandrerne flyttet til – eller rettere: er blevet placeret i de sociale boligområder.

Indvandrerne er imidlertid ikke en homogen gruppe, og alt efter aktuelle planer og fremtidsplaner vælger de forskellige strategier for at tilpasse sig eller forandre omgivelserne med det formål at skabe sig et relativt acceptabelt liv. En del er tilfredse med et liv i udkanten af et for dem »fremmed« samfund som for eksempel Sverige. En anden del bliver passiveret som følge af det »effektive« svenske bistands-system. En tredje gruppe gør alt, hvad den kan, for at komme væk fra det sociale boligområde og ind i det svenske samfund. Atter andre forsøger at modvirke den sociale og kulturelle marginalisering gennem arbejdslivet og ved at deltage i det politiske og kulturelle liv.

Af disse grunde råder der en uensartethed i de sociale boligområder, som er vigtig at holde sig for øje. Den betyder blandt andet, at indvandrerne ikke udvikler kollektiver, som er baseret på fælles interesser og skæbner. Trods det at visse debattører og forskere forsøger at male et skønmaleri af sociale boligområder, eksisterer der ikke noget »godt sammenhold« mellem beboerne her. Der er nemlig ikke kun mangel på tillid til majoritetssamfundet, men også mangel på indbyrdes tillid blandt beboerne i områderne. Det er den ringe »sociale kapital«, der gør, at tilliden til både de egne og de andre er lav.

Mange voksne indvandrere forsøger med store – og ofte mislykkede – anstrengelser at skabe eller opret-

holde en social kapital baseret på familiebånd. Man kan kalde det den rurale »sociale kapital«. De fleste unge indvandrere, der som regel er opvokset i det nye land, deler dog ikke familiernes værdier, men kan på den anden side heller ikke skaffe sig den sociale kapital, der er nødvendig for at dele samfundets værdier og grundprincipper. De havner i et ingenmandsland mellem familie og samfund.

Den mest almindelige og den enkleste udvej for sådanne unge er at slutte sig sammen med jævnaldrende i samme situation. Daglige og langvarige forhold fører ofte til dannelse af grupper og bander. Banden udfylder tomrummet mellem familie og samfund og giver de unge en identitet i en sammenhæng, som i bogstaveligste forstand står uden for familien og samfundets kontrol.

Desuden er sociale boligområder drengedominerede miljøer, hvor fysisk styrke spiller en vigtig rolle. Den fysiske styrke er ikke kun individuel, men kan skabes og forstærkes i en gruppe. Derfor bliver tilhørsforholdet til en bande for mange unge drenge også en måde at beskytte og hævde sig over for andre.

Livet i banden

Banderne lever i høj grad deres liv i det offentlige rum. Indkøbscentre og gadehjørner er områder, hvor forskellige bander kæmper om kontrol og anerkendelse. Men kampen for anerkendelse går ofte langt uden for indkøbscentrene og gadehjørnernes grænser og kendetegnes af brutale handlinger som mishandling, røverier og trusler. Det er midler, som banderne tager i brug for at skabe »respekt« om deres bande blandt andre unge.

Respekten er dog ikke kun baseret på frygt, men også på beundring for bandens magt og evne til at »sætte sig i respekt«. Unge i 18-22-års alderen skaber dermed handlingsmønstre og normer for adfærd, som de yngre overtager og prøver at efterligne.

Det er hårdt at bo og leve i udgrænsede områder. Handlingsmønstrene er barske og attituderne voldelige. Banderens liv er præget af bestemte subkulturelle værdier som for eksempel at være »sej«, at have mange venner, at være stærkt loyal over for »sine egne« og at skjule følelser – især for det andet køn. At vise følelser kan af andre betragtes som et svaghedstegn, og man risikerer at miste sin barske facade. Kærlighedsrelationerne mellem disse drenge og piger er ofte ikke offentlige, og man fortæller ikke de andre om intime og følelsesmæssige relationer, selvom mange kender til dem.

I det hele taget gælder det, at mange unge indvandrere, som tilhører kriminelle bander, har utrolig svært ved at udtrykke deres følelser. De har meget svært ved at have forhold, som bygger på gensidig respekt og tillid. Relationerne til forældre og endda til søskende er ofte blevet ødelagt og kendetegnes af stadige konflikter. Omvendt bygger forholdet til vennerne i banden på en hierarkisk ordning, der først og fremmest er kendetegnet ved respekt for lederen og hans medløbere for deres mod til at begå kriminalitet og stille op for hinanden.

Et eksempel på dette er, når drengene i de bander, jeg har studeret, havde behov for at låne penge. De underordnede drenge kunne låne af lederen eller af hinanden, men for lederen var det almindeligt at låne fra andre bandedere eller af personer uden for banden. Det var under hans værdighed at låne fra sine underordnede.² Underordnede må gerne byde lederen på mad, cigaretter og alkohol, men kontanter er noget andet; dem skal han kunne skaffe ved hjælp af bandens handlinger.

Dregebandernes holdninger og værdier er patriarkalske – og det uanset om der er tale om unge indvandrere eller svenskere. Piger tildeles en birolle i det offentlige rum, de er venner, der skal stå til rådighed, når drengene har brug for dem. Men der er gradforskelle mellem marginaliserede unge indvandrere og svenskeres patriarkalske værdier. Blandt unge indvandrere er kønsforskellene stærkere og ser ud til at være mere institutionaliserede. Indvandrerdrengene er påvirket af hjemmemiljøets syn på kønsroller. Der er naturligvis forskel på forskellige indvandrerfamilier, men generelt kan man sige, at mange marginaliserede indvandrerfamilier mener, at piger enten skal opholde sig derhjemme eller i skolen.

Det offentlige rum er for drenge, dér har de en naturlig plads. Af angst for at deres sønner skal have i kriminalitet, ser forældrene måske ikke så gerne, at drengene er ude på de offentlige pladser eller omgås andre unge fra området. Men på den anden side opfatter de det heller ikke som noget unaturligt. Drengene er vordende mænd, og mændenes plads er uden for hjemmet – i samfundet, så at sige.

Kriminalitet er normalt

Eftersom en del unge indvandreres sociale relationer er begrænset til bandemedlemmer og andre jævnaldrende, bliver banden ofte deres vigtigste normgi-

vende sammenhæng. At de desuden kommer fra familier fra de nederste samfundslag, som har dårligt betalte jobs eller er arbejdsløse, gør ikke sagen bedre. Familierne mangler stærke sociale netværk, som de for eksempel kunne bruge til at skaffe jobs til deres børn. Dette – sammen med de marginaliserede unges begrænsede kontakt til det øvrige samfund – gør, at mange af disse unge mangler erfaring ikke mindst fra arbejdsmarkedet.³ Deres væsentligste kontakt med samfundet uden for deres boligområde går gennem sociale myndigheder, skolen og politiet.

I stedet skaber de diskussioner og fælles handlinger, som finder sted i banden, normerne for, hvad der er acceptabelt. Handlinger, som både af familien og af samfundet betragtes som kriminelle, bliver helt normale i disse grupper. At mishandle nogen, som har »sagt noget lort« om et af bandemedlemmerne eller om en »makker«, bliver en naturlig handling, som forstærker tilhørsforholdet til gruppen. Bandens fælles handlinger – og deriblandt kriminelle handlinger – virker efterhånden ganske naturlige på de unge og bliver en vigtig del af medlemmernes forsøg på at blive integrerede i banden.

De unge forstærker gennem deres kollektive handlinger, både kriminelle og andre, deres bånd til hinanden og banden. Derfor er formålet med at begå indbrud i skolen eller i en kiosk ikke kun at få et udbytte og skaffe sig penge, men også at reproducere tilhørsforholdet til gruppen og styrke båndene mellem dens medlemmer. I mangel på »normale« sociale relationer kan de unge således begå kriminalitet uden at miste deres kontaktnet. Tværtimod. Ved hjælp af deres ind imellem kriminelle handlinger forstærker de båndene til hinanden og definerer deres grænser både til familie og samfund.

Forældrenes indflydelse

Indvandrerforældrene bevarer dog en vis indflydelse på deres børn og unge. Deres holdninger til det svenske samfund påvirker indirekte børnene. Børn fra familier, hvor forældrene er usolidariske med majoritetssamfundet, risikerer at udvikle en mere negativ attitude til det svenske samfund end andre. Disse børn har let ved se majoritetssamfundet som årsag til al den elendighed, der måtte ramme dem. Når forældrene fælder domme som »svenskerne er racist«, »arbejdsgiveren er racist«, »de sociale myndigheder og politiet er ude efter os«, får børnene foræret en god grund til at overtræde samfundets regler og love.

Indvandrerfamilier havner ofte »uden for« samfundet. Mangelen på en livshistorie i Sverige, som giver adgang til et kontaktnet, mangelen på kendskab til det svenske samfund, langtidsarbejdsledelse, isolering og et hverdagsliv, som er splittet mellem deres nuværende tilværelse og den i hjemlandet er alle faktorer, som forstærker dette »uden for«. Ofte fører det til en negativ holdning til samfundet – en holdning, der som sagt kan påvirke børnene og de unge.

Man kan sige, at en forskel mellem marginaliserede svenske familier og indvandrerfamilier er, at mens de førstnævnte ofte lægger skylden for deres problemer på myndighederne og af og til accepterer, at de også selv har et vist ansvar, så tillægger de marginaliserede indvandrerfamilier ofte myndighederne og majoritetssamfundet hele skylden. Når de ikke får et job, og når de ikke opnår bedre levevilkår, skyldes det myndighederne og majoritetssamfundets uvilje og racisme. De betragter sig selv som ofre for andres fejlagtige indstilling og handlinger.

En anden forskel mellem indvandrerfamilier og svenske familier har at gøre med den strategi at bevare og ligefrem forstærke grænsen mellem »os« og »dem«. »Os« er indvandrergrupperne, som diskrimineres og sættes udenfor, og »dem« er svenskerne og det svenske system. En form for negativ, kollektiv identitet vokser frem – kendetegnet af følelsen af at være offer og diskrimineret. I konflikter mellem de unge og deres forældre kan forældrene for eksempel give det svenske samfund skylden for at undergrave deres autoritet. Eller som nogle forældre, jeg har talt med, udtrykte det: »De (de svenske myndigheder) vil ødelægge det for os og tage vores børn fra os. Se på, hvad der undervises i i skolen. Det handler kun om sex og om umoralske værdier«.

Selv om de unge som sagt langt fra deler alle forældrenes traditionelle værdier, så passer netop den negative indstilling godt til deres situation og legitimerer deres afvigelser og kriminelle handlinger. Omvendt mangler forældrene ofte evnen til at gennemskue deres børns leved forhold og ser ikke, at de forstærker de unges følelse af at stå uden for ved at udsætte dem for deres negative holdninger til samfundet.

Unge indvandrere i al almindelighed – og de, der lever i sociale boligområder i særdeleshed – havner således i en loyalitetskrise med mange facetter. De er splittet mellem forskelligartede kulturelle og sub-

kulturelle værdier, som til sammen skaber en meget svær situation for dem. De skal være loyale over for både familie og venner. De skal være gode elever i skolen. De skal leve op til de krav, som det lokale nærmiljø på den ene side og samfundet på den anden side stiller. Med andre ord er de splittet mellem mindst tre verdener: familien, det lokale samfund og majoritetssamfundet.

Piger og bandedannelse

De fleste bander i sociale boligområder er drengebander. Unge drenge i bander udfører fortsat den allerstørste del af den ungdomskriminalitet, som finder sted i de sociale boligområder. Det er naturligvis ikke blot et svensk fænomen. International forskning viser, at drenge står for den største del af ungdomskriminaliteten i hele den industrialiserede verden.⁴

Forskellige forskere ser forskellige årsager til denne forskel på drenge og piger. En del forskere som for eksempel Delfos (1997) mener, at den skyldes kønnenes forskellige kognitive struktur. Andre som for eksempel Rutter & Smith (1995) ser kønnenes forskellige socialisation som årsagen. Der er også dem, der mener, at årsagen er rent biologisk og skyldes den forskellige genetiske sammensætning hos mænd og kvinder. Uanset hvilken eller hvilke af disse forklaringer, man vælger at tro på, så er forskellen i kriminalitet mellem drenge og piger et faktum.

Ikke desto mindre findes der dog også enkelte bander bestående af piger fra etniske minoriteter. Pigerne grunde til at danne bander er stort set de samme som drengenes. De vil »sætte sig i respekt«, først og fremmest hos andre piger, men også hos visse drenge. En karakteristisk forskel fra drengebanderne er, at pigerne næsten ikke begår berigelseskriminalitet. Deres typiske kriminelle handlinger er koncentreret omkring mild mishandling, mobning og andre former for personlig chikane, som oftest finder sted i skolen og er rettet mod andre elever.

Pigebanderne har tit kontakt med stærke drengebander, som kan forsvare dem i tilfælde af angreb eller indblanding fra andre drenge. Hvis et af bandens ofre klager hos sin familie, og hendes bror bestemmer sig for at forsvare hende, må pigebanden søge støtte hos sin relaterede drengebande. De fleste pigebander indgår derfor i et netværk af forskellige bander, som mere eller mindre stiller op for hinan-

den. Pigerne udgør desuden en form for reservehær, som udfører logistiske tjenester for drengbanderne – de gemmer for eksempel tyvegods, våben, stoffer og andre ulovlige genstande. Mange af drengene i de kriminelle bander har allerede ødelagt deres chancer for at få visse fordele fra de sociale myndigheder. De kan i stedet udnytte piger, specielt deres kærester, til at skaffe sig for eksempel lejlighed og penge. Nogle af disse pigers lejligheder, som de har fået gennem de sociale myndigheder, bliver samlingssteder for kriminelle drenge.

Kontrollen

Generelt løber piger, der på forskellig vis er marginaliserede, en større risiko end andre piger for at havne i kriminelle omstændigheder. Men for indvandrepigernes vedkommende bremser disse socioøkonomiske omstændigheder ofte af bestemte kulturelle forhindringer og kontrolmekanismer.

Mange sociale boligområder er i dag befolket af indvandrere, som ikke blot bolig-mæssigt, men også økonomisk, socialt og kulturelt er marginaliserede. Mange er arbejdsløse og mangler sociale relationer og bånd til majoritetssamfundet. Deres sociale netværk består oftest af slægtninge og andre indvandre-re, og disse etnisk og socialt begrænsede relationer fører til, at mange af disse grupper bevarer deres traditionelle værdier og lever et kulturelt isoleret liv. Patriarkalske og religiøse værdier bevares derfor og påvirker forældrenes syn på børneopdragelsen og kønsrelationerne. Det medfører, at piger med indvandrerbaggrund i højere grad end andre piger kontrolleres. Et kontrolnetværk bestående af pigernes forældre, brødre, slægtninge, brødrenes venner og bekendte i området begrænser pigernes frie spillerum.

Det kontrollerende netværk fungerer på godt og ondt. Det begrænser pigernes bevægelsesfrihed, og det begrænser deres mulighed for at danne bander og havne i kriminalitet. International forskning viser da også, at indvandrepiger er underrepræsenteret både med hensyn til kriminelle handlinger og institutionsplacering.⁵

Det kontrollerende netværk er en del af de sociale boligområders »sociale kapital«. Men netværket er indadvendt. Den tillid og gensidighed og det samarbejde, som eksisterer i områderne, gavner familien og naboskabet. Denne form for social kapital relaterer sig ikke til majoritetssamfundet, men først

og fremmest til den nære familie. Dernæst gælder den inden for den etniske gruppe, og endelig binder visse bånd – baseret på fælles interesser – de fleste af de grupper, som bor i de sociale boligområder, sammen. For eksempel er det i alle forældres interesse at kunne kontrollere deres unge i al almindelighed, og de er taknemlige, hvis de af naboer kan få information om, hvad deres børn er i gang med.

Den temmelig stærke kontrol bevirker, at de unge – for at kunne mørklægge deres handlinger over for forældrene – udvikler solidariske bånd med hinanden, som rækker ud over deres gruppe- og bandetil-hørsforhold. At sladre til sine forældre om, hvad nogen har gjort, betragtes for eksempel af mange unge som »grimt« og »åndssvagt«, og i visse tilfælde som »forræderi«. Man laver uskreve love og regler, som skaber solidaritet. Men solidariteten gavner ikke alle lige meget. Piger, der har brødre eller andre slægtninge, har fortsat ikke frihed til at omgås med andre drenge eller at vælge kærester. Deres handlinger kontrolleres nemlig ikke kun af forældrene og familien, men også af andre drenge i området.

Til gengæld kan pigerne hente støtte hos andre piger, for pigerne er loyale over for hinanden. På denne måde bliver det alligevel muligt for nogle at have en kæreste og møde ham i smug.

En hel generation holdes ude

Bandedannelse har altid eksisteret i de urbane, sociale boligområder. Arbejderklassens børn var tidligere de mest udsatte i de sociale boligområder og dominerede i bandedannelse og visse typer kriminelle handlinger. I løbet af de seneste årtier har indvandring – i kombination med arbejdsløshed og den kommunale boligpolitik – imidlertid ændret karakteren af de gamle, sociale boligområder. Mange beboere med svensk baggrund har forladt disse områder og er blevet erstattet af personer med indvandrerbaggrund. Nye indvandrer-tætte, sociale boligområder er vokset frem. Med andre ord er sociale boligområder i stor stil blevet gjort etniske. Det betyder, at den andel af kriminaliteten, som tidligere blev begået af marginaliserede unge med svensk baggrund, i dag mere eller mindre begås af unge med indvandrerbaggrund.

Unge indvandrere er overrepræsenteret i kriminalitets-statistikkerne. En vigtig årsag er, at de også er overrepræsenteret i statistikkerne over for eksempel

sociale boligområder og arbejdsløshed. De forsøg, der gøres på at forklare unge indvandreres højere kriminalitet med »deres hjemlands kultur« eller andre faktorer, som kommer ude fra, er vildledende og ufrugtbare. De vigtigste årsager til problemet skal findes i den mangfoldige marginalisering og i det »at være udenfor«, som er virkeligheden for mange unge indvandrere. Vi må derfor seriøst begynde at diskutere de socioøkonomiske og kulturelle forhold, som ligger til grund for at holde en hel generation uden for resten af samfundet.

Noter

1. Se bl.a. Marshall (1998); Tham & von Hofer (1999).
2. Dette bekræftes også af andre studier som for eksempel White's studie *Street Corner Society*.
3. De allerfleste unge fra tre forskellige segregerede områder, som indgik i min undersøgelse fra 1999 (Varken familien eller samhället) kunne ikke finde et eneste feriejob. Der fandtes unge, hvis erfaring fra feriejobs indskrænkede sig til aktiviteter, som kommunen havde ordnet for dem.
4. For yderligere diskussion se bl.a. Smith (1995), Rutter (1995) og Loeber & Hay (1997).
5. For yderligere diskussion, se bl. a. Simone et. al. (2000).

Litteratur

- Delfos M. F. (1997) *Children and Conduct Problems: A Biopsychological Model with Directives to Diagnosing and Treatment*, The Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- Fukuyama Francis (1999) *The Great Disruption*, New York: Simon & Schuster.
- Kamali M. (1999): *Varken familien eller samhället. En studie av invandrarungdomarnas attityder till det svenska samhället*, Stockholm, Carlssons.
- Loeber R. & Hay D. F. (1997): *Key Issues in the Development of Aggression and Violence from Childhood to Early Adulthood*, in *Annual Review Psychology*, No 48, pp 371-410.
- Rutter M & D. J. Smith (eds.): *Psychosocial Disorders in Young People: Time Trends and their Causes*, Chichester UK, John Wiley & Sons.
- Rutter M. & Smith D. J. eds. (1995) *Psychological Disorder in Young People: Time Trends and their Causes*, Chichester UK: John Wiley & Sons.
- Smith D. J. (1995): *Youth Crime and Conduct Disorders: Trends, Patterns and Causal Explanations*, in Rutter M & D. J. Smith (eds.) *Psychosocial Disorders in Young People: Time Trends and their Causes*.
- Simone A. M, Lenssen V., Theo A. H. Doreleijers, Mirjam E. van Dijk & Catharina A. Hartman (2000): *Girls in Detention: What are their Characteristics? A Project to Explore and Document the Character of this Target Group and the Significant Ways in which it Differs from One Consisting of Boys*, in *Journal of Adolescence*, No 23, pp 278-303.

Modelfoto: Sonja Iskov.

Den dobbelte udfordring

Unge etniske minoritetskvindens problemer og løsningsstrategier

Unge kvinder fra etniske minoriteter står i dagens danske samfund over for to store udfordringer. Dels oplever mange af de unge en konflikt mellem på den ene side deres forældres krav og forventninger og på den anden side et moderne ungdomsliv. Dels oplever de en konflikt i forhold til majoritetssamfundet og dets diskrimination af minoriteter.

Der er derfor i mine øjne tale om, at de unge minoritetskvinde står over for en »dobbelt udfordring«. De må søge *både* at ændre magtbalancen i deres egen nære familie *og* i majoritetssamfundet. Bag dette synspunkt ligger en socialpsykologisk forståelse af ungdom og etnicitet samt det grundlæggende perspektiv, at de unge minoritetskvinde ikke kan betragtes som passive objekter. De er aktive personer, der bestræber sig på at løse problemer, at redefinere deres roller og at ændre deres livssituation på forskellige måder. Nedenfor belyser jeg de to nævnte konflikter nærmere og ser på, hvordan de unge kvinder forholder sig til dem – hvilke strategier de bruger for at tage den dobbelte udfordring op.¹

Forskellige forståelser af ungdom

Når man taler om ungdom i det 21. århundrede i Danmark, tænker man almindeligvis på personer mellem 13 og 21 år, fester, mange muligheder, kærester med mere. Men for cirka 100 år siden var situationen anderledes. For få generationer siden havde de fleste i denne aldersgruppe arbejde og forsørgede sig selv. Hvis man bevæger sig til andre dele af verden, har unge ligeledes andre vilkår end i nutidens Danmark. Det gælder særligt for ikke-moderne områder i Asien og Mellemøsten, hvor springet fra barndom til voksentilværelse er ganske kort – uden den mellemliggende ungdomsfase. De

af RASHMI SINGLA

biologiske ændringer i puberteten er universelle, de sker for mennesker i hele verden. Men de psykiske og sociale ændringer varierer i forskellige samfund og forandrer sig igennem historien. Ungdommen, som vi kender den i dag i Danmark, er et produkt af den samfundsmæssige udvikling, blandt andet industri og massemedier, som er med til at gøre Danmark til et moderne samfund (Mørch, 1985).

Denne forståelse af ungdom danner baggrund for min belysning af de unge etniske minoritetskvindens situation i Danmark, idet de fleste har forældre, der stammer fra andre dele af verden, hvor ungdommen ikke på samme måde som her eksisterer som en fase mellem barndom og voksentilværelse.

Kønspektivet er væsentligt for disse unge kvinder, som det også er det for danske kvinder. For eksempel viser Dorte Marie Søndergaards undersøgelser (1996) af danske unge, at der stadig eksisterer asymmetriske kønsforhold i Danmark trods friheden til at udvikle kønsidentitet på tværs af biologi og traditioner. Når kønsaspektet således stadig er væsentligt i den vestlige verden, bliver spørgsmålet, hvordan det særlige samspil mellem etnicitet, ungdom og køn giver sig udtryk. Det kan besvares ved at betragte medierne og forskningens grundlæggende fremstilling af de unges situation.

Fra dobbelt marginalitet til dobbelt udfordring

Når man analyserer fremstillingen af unge etniske minoritetskvinde i medier og forskning, viser det

sig, at de enten er fraværende eller fremstilles som passive ofre, »stakler« med massive problemer. Denne fremstilling afspejler et grundlæggende perspektiv: De unge kvinder anses for at være marginale på en dobbelt måde – nemlig både med hensyn til deres alder og deres etniske baggrund. Dette perspektiv har jeg selv anlagt i tidligere belysninger af denne gruppe (Singla, 1985). Det viste sig dog, at det var utilstrækkeligt. Ikke alle unge minoritetskvinder var »stakler« og dårligt fungerende. Såvel mine professionelle som sociale erfaringer understregede, at nogle unge, etniske kvinder klarede sig godt.

Jeg anlagde derfor et andet grundlæggende perspektiv (Singla, 1997 & 2000) og betragter nu ungdoms-perioden som en periode med *dobbelt udfordring*, som medfører både risici og muligheder. Dette perspektiv er med til at skabe forståelse af såvel de kvinder, der klarer sig godt som de, der klarer sig dårligt.

I det følgende adskiller jeg de to udfordringer i »den dobbelte udfordring« for indgående at kunne præsentere de unges egne forklaringer og handlemåder, deres problemer og strategier. I det virkelige liv er udfordringerne dog tæt og komplekst forbundne.

Konflikter om frihed

At opretholde sociale relationer og yde omsorg er tæt forbundet med den feminine identitet på tværs af kulturer og samfund, men har ekstra stor betydning for unge minoritetskvinder. De er i højere grad end andre unge kvinder forpligtet til at opretholde familiens funktioner og traditioner, og de udsættes for flere restriktioner i forhold til frihed end de unge mænd med minoritetsbaggrund. Derfor er den første grundlæggende udfordring at klare konflikten mellem på den ene side forældrenes krav og på den anden side »ungdomskravene« – det vil sige de forventninger til frihed og omgang med jævnaldrende, som pigerne får ved at iagttage deres omverden.

Mine undersøgelser viser, at selv de unge kvinder, der klarer sig godt socialt og i skolen, har konflikter med familien omkring deltagelse i sociale aktiviteter, valg af venner, kærester og påklædning. Følgende udsagn fra Mita, der på interviewtidspunktet gik i 2. g. og klarede sig godt, viser, at hun ingen bevidsthed havde om kønsforskelle, før hun kom i puberteten. Da indførte forældrene til gengæld restriktioner, som afspejlede deres bekymring og angst for datterens sikkerhed:

»Indtil jeg var 10-12 år, var der frihed lige som for de danske jævnaldrende, restriktionerne kom senere ... Det var chokerende, da jeg ellers havde tænkt, at mine forældre var meget liberale. Far-mor boede derhjemme og var sur, hvis jeg havde kontakt med drenge ... Der var uenigheder med mine forældre angående tøj. Men stort set gik det godt.

Andre unge kvinder oplever mere alvorlige uenigheder og stress-faktorer. For eksempel fortæller Nadia:

»Jeg følte, at jeg næsten var blevet voksen. Min mor og far arbejdede. Mine to ældre søstre var også ude, og jeg var i folkeskolen. Jeg var hjemme, når andre ikke var. Jeg skulle passe mine yngre søskende. Jeg skulle klare mange ting ... Jeg følte et stort ansvar for mine yngre søskende, når jeg var hjemme.«

Foruden de mange pligter hjemme havde Nadia problemer med valg af ægtefælle. Hun ønskede at gifte sig med en herboende fætter, men var på sin fars påbud forlovet med en anden fætter. Denne konflikt blev dog løst ved, at Nadia – på eget initiativ og med moralsk støtte fra sin mor – indkaldte hele sin store familie og forelagde den problemet. Resultatet blev, at forlovelsen blev ophævet, og at Nadia i stedet blev forlovet med den fætter, hun ønskede.

Ovenstående citater er eksempler på den konflikt mellem forældrenes krav og ungdomskravene, som mange unge minoritetskvinder oplever. Det er imidlertid væsentligt at være opmærksom på, at også den midtlivskrise (Visholm, 2000), som forældre til unge ofte står midt i, er med til at præge familiedynamikken og dermed konflikterne. Forældre i midtlivskrise oplever ofte en magtesløshed og usikkerhed – ikke mindst med hensyn til fremtiden, som gør, at de ikke har det samme overskud som tidligere. En følge kan for eksempel være, at de bliver mere strenge over for deres halvvoxne børn end tidligere. Eller mere beskyttende. Som en forælder udtrykte det:

»De unge misforstår vores beskyttelse som restriktioner.«

I det følgende afsnit kommer jeg ind på, hvordan de unge klarer konflikterne med forældrene, men først

vil jeg påpege, at der eksisterer et fælles reaktionsmønster for kvinder på tværs af etniske forskelle.

Unge kvinder og mænd reagerer generelt forskelligt på problemer. Unge kvinder reagerer ofte indadvendt, bliver hæmmede, tilbagetrukne og undgår visse sociale relationer, mens unge mænd snarere reagerer udadvendt med rastløshed og aggressiv adfærd.

Det særlige kvindelige reaktionsmønster – som der selvfølgelig er undtagelser fra – afspejler sig i kvindernes måde at løse konflikten mellem forældrenes krav og ungdomskravene om frihed til at være sammen med jævnaldrende. De hovedstrategier, de unge kvinder anvender i forhold til familien, er:

Forhandling inden for familien, indbefattet delvis skjulen

At flytte hjemmefra med eller uden kontakt

Forhandlings-strategien

Mange unge minoritetskvinder forsøger at forhandle med familien, at finde alternative løsninger og indgå kompromiser. En familiestruktur med flere søskende gør det muligt at have søskende som allierede i forhandlingerne. For eksempel opnåede Mita mere frihed og fik blandt andet lov at deltage i gymnasiefester, når hendes ældre søskende bakkede hende op i forhandlingerne med forældrene. Som nævnt involverede Nadia ligeledes andre medlemmer af sin store familie og indgik i dialog med sin far. Hun fortalte:

»... Jeg overvejede aldrig at forlade min familie. Min far sagde også: Bed hende om ikke at komme hjem igen. Men jeg vidste godt, at han var vred og såret. Jeg vil gerne forlade hjemmet, når jeg bliver gift. Jeg sagde okay, nu er jeg ved at få, hvad jeg ønsker...så skal jeg klare alt, hvad der kommer med.«

I tilfælde hvor forældrene slet ikke er fleksible, kan trusler om at flytte hjemmefra blive en del af de unges forhandlings-strategi. En sådan trussel er mulig i et samfund som det danske, hvor velfærdssystemet gør det bolig-mæssigt og økonomisk realistisk for de unge at flytte.

Når strategien med at forhandle og indgå kompromiser ikke virker, og de unge kvinder oplever man-

ge restriktioner og stor kontrol og samtidig ønsker at imødekomme ungdomskravene, kan de anvende strategien *delvis skjulen for forældrene* i forskelligt omfang.

Et par eksempler er, at Mita tager mere modepræget tøj med til gymnasiet og skifter der inden festen, og at Ania skjuler for sin familie, at hun har en kæreste. Jeg betragter denne strategi – den delvise skjulen – som en pragmatisk måde at skabe balance mellem forældrene og ungdomskulturens modstridende krav. Den anvendes af en del velfungerende unge kvinder, uden at det tilsyneladende har skadelige psykiske virkninger. Som en ung kvinde udtrykte det:

»Hvad forældre og andre ikke ved, gør ikke ondt.«

Lignende undersøgelser fra USA og Indien bekræfter, at strategien er meget udbredt blandt unge, når de skal håndtere uoverensstemmelser med forældrene. Men de psykiske effekter afhænger af omfanget af strategien og det grundlæggende forhold mellem generationerne. Det er et område, der kræver mere systematisk forskning med særligt henblik på forebyggelse og forbedret intervention.

At flytte hjemmefra

For en del unge kvinder fører konflikter med familien om, hvor meget frihed den unge skal have, til en mere radikal strategi end forhandling og delvis skjulen. I disse tilfælde bliver strategien – især hvis konflikterne er kombineret med psykisk eller fysisk vold – at flytte hjemmefra. Ofte sker det under dramatiske omstændigheder og med stor opmærksomhed fra majoritetssamfundets side.

Strategien har ofte alvorlige konsekvenser for både familien og den unge og kan medføre en ændring af magtstrukturen i familien med store psykiske omkostninger. Ania fortalte:

»Jeg flyttede hjemmefra tre gange. Første gang kom jeg til et børnehjem, da jeg var 12 år gammel, men flyttede hjem igen, da jeg ikke kunne holde ud at være der. Min far sagde, at vi prøver på at finde en løsning, men der blev ikke fundet nogen løsning. Efter et år flyttede jeg til en institution igen. Men jeg kunne ikke holde det ud efter et år. Jeg flyttede hjem til familien igen, da jeg var 15 år og var på vej til at være stor. Min

far slog mig en dag, og så forlod jeg bare hjemmet ... Mit forhold til familien har været dårligt nogle gange og godt andre gange. Jeg kontakter dem ikke meget, for så får de magt over mig.»

Ania genoptog alligevel delvist kontakten til familien, fordi hun savnede sine yngre søskende. Men hun opnåede aldrig nogen god balance mellem sine egne krav om frihed og forældrenes forventninger. Eksemplet tydeliggør, hvor vigtigt det er at inddrage familien på en hensigtsmæssig måde, hvis den unge får psykosocial hjælp.

Uanset hvilken strategi de unge anvender, kan situationer med gensidig ubøjlighed og manglende eller begrænset professionel hjælp udvikle sig til langsigtet fremmedgørelse med personlighedsforstyrrelser og psykisk sygdom til følge.

Men der er også udviklingsmuligheder i de unges strategier. For eksempel indebærer det forsøg på tilpasning, som kvindernes forhandlingsstrategi er udtryk for, udvikling af forhandlingsfærdigheder. En indisk antropolog, Ganesh, har anvendt det ramrende udtryk: *bargaining with patriarchy*. Endvidere er der elementer af oprør i alle de her beskrevne strategier. Det kræver mod og beslutsomhed at gøre oprør og konfrontere uenigheder i familien.

Der er derfor elementer af *empowerment* i de unge kvinders tackling af konflikten mellem forældrenes krav og ungdomskravene. *Empowerment* involverer udfordring af eksisterende magtforhold – en omfordeling af magt mellem køn, familie-medlemmer eller minoritets- og majoritetsmedlemmer. *Empowerment* er hermed også en væsentlig faktor i den *anden* store udfordring, de unge minoritetskvinder møder: deres etniske identitet og forholdet til deres etniske gruppe og majoritetssamfundet.

Den etniske udfordring

De unge kvinder, der klarer sig godt, har en selvopfattelse, hvori indgår accept af deres etniske tilhørsforhold – *men* kombineret med andre kulturer. De henter således elementer til deres identitetsdannelse fra både deres etniske gruppe, majoritetssamfundet og den internationale ungdomskultur.

For unge fra etniske minoriteter er en stor, gennemgående problemstilling ofte deres bevidsthed

om racediskrimination, uanset køn, samt spørgsmålet om, hvorvidt de klarer sig godt eller dårligt. Som Togeby og Møller også påpeger (1999), er unge, velfungerende kvinder mere opmærksomme end andre på sådanne problemer.

Bevidstheden om problemerne skyldes kvindernes egne, direkte oplevelser med chikane; manglende eller begrænset accept og respekt fra omgivelserne; stigmatiseringen af minoriteter i medier og politiske partier; samt ulige muligheder på et arbejdsmarked, der tillægger etniske minoriteter lav magt og status.

Generelt anvender unge fra etniske minoriteter forskellige strategier for at klare disse oplevelser. Strategierne kan placeres på følgende kontinuum fra passiv til aktiv:

Ignorering ... hjælpeløshed ... passiv accept ... aktiv bekæmpelse ... at gøre sig endnu mere umage ... organisering.

Det er karakteristisk for de velfungerende unge, at de benytter de aktive strategier og forsøger at bekæmpe såvel race- som kønsdiskrimination. Nogle er med i kønsblandede organisationer som CEMYC og G2 eller kønsbaserede organisationer som Linien, Ny Dialog 2 og den ikke længere eksisterende Soldue. Andre er rådgivere på den nye telefonrådgivning Fundamental, og atter andre arrangerer debataftener om emner som for eksempel arrangerede ægteskaber og tvangsægteskaber. Herudover har nogle etniske grupper særlige kvindeorganisationer, det gælder blandt andet somalierne, afghanerne og pakistanerne.

I den seneste tid har unge etniske minoritetskvinder desuden anvendt den aktive strategi at involvere sig i den samfundsmæssige debat om kønsdiskriminerende emner som for eksempel tørklædedebatten. Deres synlige og velformulerede optræden i medierne afspejler deres dobbelte oprør: mod forældrene ved at træde frem i det offentlige lys og mod majoritetssamfundet ved at stille krav om frihed til at klæde sig efter eget ønske. Religionshistoriker Bæk Simonsen (2000) kalder dette *den dobbelte provokation*. Jeg betragter det desuden som et klart eksempel på den dobbelte udfordring, der består i at søge at ændre magtbalancen i *såvel* familien *som* majoritetssamfundet – og som en klar *empowerment*-proces.

Inddragelse af familien

Mine undersøgelser belyser desuden de unges møde med det psykosociale rådgivnings- og behandlingssystem. Relativt flere unge minoritetskvinder end mænd benytter sig af samfundets tilbud om psykologisk og social hjælp. Det kan dels forklares med, at kønnene anvender forskellige strategier, dels at sådanne tilbud ofte har en »feminin karakter«, som for eksempel samtalerapi.

En nyere evalueringsrapport (Holmgård Sørensen, 1999) fra Døgnkontakten, et krisecenter for unge under 18 år i København, viser desuden, at brugen af dette tilbud er stigende blandt unge kvinder med anden etnisk baggrund end den danske. De fleste af de unge etniske minoritetskvinder er placeret i kategorien 'personligt eller relationelt problem' – det vil sige, at deres problemer ofte har med familiekonflikter at gøre. De unge danske kvinder er derimod oftest placeret i kategorierne 'lang kontakt med systemet' eller 'traumatiserede unge'.

Også mine undersøgelser (Singla, 2000) viser, at der er en markant forskel mellem dårligt fungerende unge danske kvinder og minoritetskvinder. Det er et gennemgående mønster, at de dårligt fungerende danske kvinder oplever et næsten totalt omsorgssvigt og fravær af omsorgspersoner, hvorimod de dårligt fungerende kvinder fra etniske minoriteter alle oplever for stor involvering, overengagement og indblanding fra deres forældres side, hvilket medfører restriktioner og dårlig kommunikation.

Næsten alle de unge kvinder i mine undersøgelser understreger, at inddragelse af familien var en positiv faktor i den hjælp, de fik fra systemet. Det er endvidere påfaldende, at i den ovennævnte evaluering (Holmgård Sørensen, 1999) syntes alle familierne, at der gik alt for lang tid, før de blev inddraget, og at dette medførte en følelse af at miste ansvar og blive klientgjort. Holmgård Sørensen forklarer endvidere:

Det, at de »holdes udenfor« i så lang en periode, opleves af familierne som, at medarbejderne ikke ser dem som ressourcepersoner, man kan inddrage og samarbejde med, men som »uvidende fremmedarbejdere« (ibid, s. 117).

Ønsket om at blive »lyttet til« udtrykkes af alle de unge, jeg har talt med – på tværs af etniske grænser og kønsforskelle. Følelsen af »ikke at blive lyttet til«

fører til *disempowerment*. Dette er i overensstemmelse med konklusionerne i ovennævnte evaluering, hvor de unge følte, at de blev taget alvorligt og respekteret, idet medarbejderne lyttede meget til dem. Det må dog ses i relation til, at der – som nævnt – er flere unge kvinder end mænd, der kommer i kontakt med det psykosociale system (Arenas & Singla, 1995, Singla, 1997, Singla, 2000), og at de er i kontakt med systemet i en længere periode og husker det tydeligere.

De unge kvinder foreslår desuden, at der skal være overensstemmelse mellem deres egen og behandlerens etniske baggrund. De begrundet forslaget med, at det så vil være nemmere at inddrage familien samt at de har behov for rollemodeller. Disse rollemodeller skal ikke nødvendigvis bruges som identifikation, men som inspirationskilde i en vanskelig livssituation. Det er vigtigt for de unge, at de ikke kun møder etniske minoriteter, der er arbejdsløse og marginaliserede, men også velfungerende professionelle.

Sådanne konstruktive forslag fra de unge demonstrerer deres evne til at reflektere over deres situation, når de bliver betragtet som positive bidragsydere i stedet for passive objekter.

Perspektiver og udfordringer

Den her beskrevne særlige dobbelte udfordring, som unge kvinder fra etniske minoriteter står over for, viser, at det er både familien, samfundet og det psykosociale rådgivnings- og behandlingssystemets opgave og ansvar at skabe positive rammer for de unges udvikling.

Familien må være fleksibel, give plads til ungdom og stille kvalifikationskrav med tillid og moralsk støtte, sådan at de unge omvendt kan give plads til og acceptere familien. I min forståelse af dette fokuserer jeg på ønskværdigheden af en fortsat gensidig afhængighed inden for visse livsområder. De unge og deres forældre har brug for hinanden, men det kan kun lade sig gøre, hvis der vises hensyn til både ungdomskravene i et moderne samfund som det danske og forældrenes særlige baggrund og sociale placering som minoritet.

Udfordringen for majoritetssamfundet består i at

undgå stigmatisering, klientgørelse og marginalisering af de unge kvinder og at opfatte dem som aktive personer i stedet for at ignorere dem eller primært betragte dem som ofre.

Udfordringen for hjælpesystemet består i at udvikle nye foranstaltninger samt videreudvikle de eksisterende, sådan at familierne inddrages i forsøget på at finde holdbare løsninger på de unges problemer. Inden for den patriarkalske familiestruktur er det væsentligt at involvere især de mandlige familiemedlemmer for at undgå, at de anvender magt og kontrol, men i stedet udvikler mere omsorg og forståelse for de unge kvinders balancegang mellem familie og ungdomskulturens krav. – Sagt på anden måde: De unge etniske minoritetskvinders *empowerment* indebærer også en slags »*empowerment af mændene*«, da kvaliteter som omsorg og empati har almenmenneskelig, positiv værdi.

Ydermere er der behov for en hjælp, der inddrager både kulturelle, magtmæssige, etniske og race-diskriminerende faktorer for at løse de problemer, de unge etniske minoritetskvinder står overfor. Der er derfor veldokumenteret grundlag for ændringer i de professionelles uddannelse og efter- og videreuddannelse.

Til slut vil jeg understrege, at der er et stort behov for nærmere belysning af kønsperspektivet blandt unge fra etniske minoriteter. Men jeg vil samtidig advare mod en overdreven fokusering på etnicitet eller køn. Det kan medføre en alt for forenklet forståelse af de komplekse fænomener, som kombinationen ungdom og etnicitet giver anledning til, og samtidig føre til en situation, hvor de fælles, almenmenneskelige aspekter bliver overset.

Noter

1. Dette bidrag er fortrinsvis baseret på min ph.d.-afhandling »*Ungdomsrelationer og etnicitet*« (Singla, 2000), hvori jeg sammenligner velfungerende og dårligt fungerende unge, herunder både etniske minoriteter og danskere. Citaterne stammer fra en række dybtgående interviews, lavet til min videnskabelige undersøgelse, med unge piger, hvis forældre stammer fra Indien, Pakistan og Afghanistan. Jeg anvender pseudonymer for at beskytte de unge kvinders identitet. Desuden er bidraget påvirket af de løbende erfaringer med unge og deres familier, jeg har både som praktiserende psykolog og konsulent for professionelle, og er således en kombination af teori, forskning og praksis.

Litteratur

- Arenas, Julio & Singla, Rashmi: Etnisk minoritetsungdom i Danmark: om deres psykosociale situation, København, Dansk Psykologisk Forlag, 1995.
- Bæk, Simonsen, Jørgen: Ung og Islam, i UFE-Nyt, undervisere for tosprogede elever, nr. 1, 2000.
- Holmgård Sørensen, Tove: Døgnkontaktens arbejde med unge fra etniske minoritetsgrupper, Frederiksberg, Center for Forskning i Socialt Arbejde, 1999.
- Mørch, Sven: At forske i ungdom, København, Rubikon, 1985.
- Singla, Rashmi: A Socialpsychological Study of Second Generation Adolescent Immigrants in Denmark, Dissertation in Psychology (Masters), University of Copenhagen, 1985.
- Singla, Rashmi: Køn, kultur og konflikt: Etniske minoriteter og parforhold, i Ung i Verden, Ung i Danmark, København, Dansk Flygtningehjælp, 1997.
- Singla, Rashmi: Ungdomsrelationer og etnicitet: en social-psykologisk studie samt implikationer for psykosocial behandling, ph.d.-afhandling, humanistisk fakultet, Københavns Universitet, 2000.
- Søndergaard, Dorte Marie: Tegnet på kroppen. Køn: koder og konstruktioner blandt unge voksne i Akademia, København, Museum Tusulanums Forlag, 1996.
- Togeby, Lise & Møller, Birgit: Diskrimination i Danmark, kronikken Politiken, 22. marts 1999.
- Visholm, Steen: Temaseminar, Psykologi – Livslang Udvikling, Roskilde, Roskilde Universitetscenter 2000.

Modelfoto: Stig Stasig.

Godt gift

Arrangerede ægteskaber og tvangsægteskaber

Beretninger om tvangsægteskaber har ofte præget overskrifterne i danske aviser. Ikke desto mindre ved man i Danmark ikke så meget om fænomenet. I det følgende vil jeg derfor forsøge at belyse det nærmere¹.

For at slå det fast med det samme: I Koranen siges det udtrykkeligt, at et ægteskab kræver samtykke fra begge parter. Tvangsægteskab er derfor et brud med Koranen, som det også fremgår af det følgende (Khader 1996; 117):

»Ifølge Koranen og i henhold til islamisk lov skal pigen altid spørges først, om hun ønsker at gifte sig med frieren. Muhammed sagde, at ingen kvinde må tvinges til at leve med en mand, hun ikke ønsker. Videre sagde han, at kvinden må rive sin ægteskabskontrakt i stykker, hvis den er bygget på falske præmisser, eller hvis hun er blevet tvunget ind i eller narret ind i ægteskabet. Det fortælles, at Muhammed sendte sin hustru »Khansa« hjem til hendes forældre, fordi det viste sig, at hun var blevet tvunget til at gifte sig med ham.«

Tvangsægteskaber har således ikke det fjerneste med islam per definition at gøre. I hvert fald ikke i den form, som Koranen foreskriver. Det er et forhold, som unge kvinder fra etniske minoriteter i dag bruger i deres forsøg på at få større indflydelse på valget af ægtefælle. Flere af de unge kvinder går direkte til kilden og bruger henvisninger til Koranen i deres forhandlinger indenfor familien. Det kommer jeg nærmere ind på, men først vil jeg forsøge at trække nogle grænser mellem de forskellige måder, ægteskaber indgås på blandt etniske minoriteter. Det er

af *DIANA MADSEN*

vigtigt at skelne mellem arrangerede ægteskaber og tvangsægteskaber. Selv om grænserne, som det vil fremgå, kan være flydende.

Arrangerede ægteskaber

»Arrangerede ægteskaber er som en kedel med vand på en kold kogeplade, der med tiden bliver varmere, medens kærlighedsægteskaber starter på en varm kogeplade, der med tiden bliver koldere.« (ordsprog)

Arrangerede ægteskaber er en måde at indgå ægteskab på. De arrangerede ægteskaber er udbredt i store dele af verden og er ikke begrænset til én bestemt religion. Når de i Danmark overvejende sættes i forbindelse med muslimske samfund, skyldes det, at flertallet blandt de etniske minoriteter i Danmark er muslimer.

Arrangerede ægteskaber er udtryk for et andet ægteskabssyn end det vestlige. Ægteskabet er som udgangspunkt en relation mellem to slægter og har således et kollektivt islæt i modsætning til den vestlige, individ-orienterede form. En ægtefælle er ikke udelukkende en hustru eller ægtemand for den pågældende unge, men et nyt medlem af storfamilien.

Ægteskabet spiller desuden en væsentlig rolle i forhold til at knytte bånd mellem de forskellige familier, og for indvandrere kan det yderligere være et middel til at opretholde og styrke forbindelsen til hjemlandet. Ikke mindst blandt forældre, som næ-

rer frygt for at miste deres børn ved, at disse bliver »fordanskede«.

I arrangerede ægteskaber har den unge kvindes forældre og øvrige familie derfor en central rolle i forhold til, hvilke friere den unge kvinde præsenteres for. Hendes interesser forventes, i hvert fald til en vis grad, at være sammenfaldende med den udvidede families interesser.

Inden for det, man bredt kan betegne som arrangerede ægteskaber, er der imidlertid adskillige former med glidende overgange. I én variant arrangeres ægteskabet af forældrene, og den unge giver efterfølgende sin accept. Både forældrene og den unge er altså involveret, men hovedvægten ligger hos forældrene. I en anden variant er ægtefællen i udgangspunktet valgt af den unge selv, hvorefter forældrene giver deres accept. Her ligger hovedvægten hos den unge. I en tredje variant vælger den unge selv sin ægtefælle og opnår måske kun en delvis eller ingen accept fra forældrene (Kirsten Just Jeppesen, 1989). Det er dog ikke helt entydigt, om der overhovedet er tale om et arrangement, når den unge selv vælger ægtefælle og ikke får forældrenes accept. Denne sidstnævnte måde at indgå ægteskaber minder i høj grad om den danske.

De nævnte varianter af arrangerede ægteskaber er ikke en udtømmende beskrivelse, og man kan tænke sig andre mellemformer.

De unge kvinders argumenter

Flere unge kvinder fra etniske minoriteter er ikke modstandere af arrangerede ægteskaber. De henviser til ordsproget ovenfor om kedlen og sætter spørgsmålstegn ved alternativet til det arrangerede ægteskab: det vestlige »kærlighedsægteskab«. Flere af de unge piger, jeg har talt med, henviser til de alarmerende høje, danske skilsmisse-tal. Fra disse pigers synsvinkel er et ægteskab, som udelukkende er baseret på kærlighed, en højst usikker affære – eller i hvert fald ikke mere sikker end et arrangeret ægteskab.

Det er en argumentation, som muligvis skal ses i sammenhæng med kvindernes reelle mulighed for at lade sig skille. En fraskilt ung kvinde har en lave status og rang inden for et minoritetsmiljø, end hun har i de fleste danske sammenhænge. Desuden har unge kvinder fra etniske minoriteter endnu ikke opnået samme grad af økonomisk uafhængighed som danske – skønt udviklingen går i denne retning

i og med minoritetskvindernes stigende indtog på uddannelses- og arbejdsmarkedet.

Et andet, ofte hørt argument til fordel for arrangerede ægteskaber er, at de unge kvinder på grund af kønsadskillelsen ikke har det fornødne grundlag at vælge en ægtemand på. Derfor er det bedre, at forældrene gør det.

I forbindelse med ægteskabet er det af afgørende betydning, at den unge kvinde har æren i behold. En kvindes ære er tæt relateret til hendes seksualitet i modsætning til mandens, der er relateret til hans evne som forsørger. Det er et påbud, at kvinden skal bevare sin mødom indtil ægteskabet. Dette understreges af den kønsadskillelse, der er mellem unge piger og drenge, og som tjener til at værne om pigernes ære. Al seksuel aktivitet skal foregå inden for rammerne af ægteskabet, der for langt de fleste udgør scenen for den seksuelle debut. Med æren følger også risikoen for at kaste skam over familien, og de unge kvinders dyd bevogtes derfor af familiens mandlige medlemmer. En ung kvindes eventuelle fejltrin vil ikke kun få konsekvenser for hendes egen status og rang, men for hele familien – både i forhold til slægtninge i oprindelseslandet og til minoritetsmiljøet i Danmark.

Man kan spørge, om den unge kvinde i sådanne tilfælde har et reelt valg. Hvis hun ikke har haft mulighed for at møde andre, kan hun jo heller ikke foreslå alternativer til forældrenes kandidat. Her står de unge kvinder, der har tilknytning til en uddannelsesinstitution eller arbejdsplads, bedre, idet de har mulighed for at møde en potentiel ægtefælle under socialt acceptable forhold.

Et tredje argument er, at den unge kvinde ville stå mere isoleret, hvis hun helt på egen hånd – og uden accept fra forældrene – valgte sin ægtefælle, og ægteskabet så siden viste sig at være mislykket. I det hele taget er det at bevare et godt forhold til forældrene og den øvrige familie væsentligt i kulturer, hvor værdier som familiesamhørighed og gensidige forpligtelser er i højsædet.

Tvangsægteskaber

Ægteskaber indgået under tvang forekommer ifølge flere kilder overvejende blandt følgende grupper: tyrkere, pakistanere, iranere, irakere og somaliere. Der foreligger imidlertid ikke på nuværende tidspunkt oplysninger om udbredelsen af tvangsægte-

skaber. Dette manglende overblik adskiller sig ikke fra andre centrale områder i ligestillingsarbejdet, som for eksempel handel med kvinder, men bør på ingen måde hindre, at konkrete tiltag iværksættes for at undgå tvangsægteskaber og støtte ofrene.

Tvangsægteskaber strider imod gældende dansk og international lovgivning. I Danmark blev der i juni i år vedtaget en lovændring, der har til hensigt at beskytte unge effektivt mod indgåelse af ægteskaber uden et frit og uforbeholdent samtykke. Lovændringen ophæver retskravet på ægtefællesammenføring for personer under 25 år. I stedet er der indført mulighed for ægtefællesammenføring for personer over 18 år, såfremt ægteskabet utvivlsomt må anses for indgået efter den herboendes eget ønske.

I Udlændingestyrelsen oplyser man, at der ikke endnu er udarbejdet egentlige skriftlige retningslinier, men at man på baggrund af lovteksten og bemærkningerne til loven har specificeret en række forhold, der skal tages i betragtning i den konkrete vurdering af sagerne. Loven er endnu så ny, at der ikke er dannet en praksis på området.

For det første skal der lægges vægt på omstændighederne for ægteskabets indgåelse og på ægtefællernes personlige kontakt forud for ægteskabet. Ansøgers egne udsagn og adfærd kan indgå i vurderingen, eksempelvis hvis den unge viser tegn på angst eller gråd. Endvidere kan Udlændingestyrelsen inddrage oplysninger om ægtefællernes alder og økonomiske, arbejds- og uddannelsesmæssige forhold samt andre personlige forhold, herunder eventuel kontakt med krise- og rådgivningscentre.

I Udlændingestyrelsen har man erfaring for, at den unge – på grund af problemer med familien – kan ændre forklaring og benægte tidligere fremkomne udsagn om tvang. Blandt andet derfor er det ikke tilstrækkeligt, at ansøgeren erklærer, at ægteskabet er indgået efter eget ønske, hvis nogle af de andre forhold, der indgår i vurderingen, peger i retning af tvang. Samtidig er man dog opmærksom på, at det forhold, at et ægteskab er indgået med familiens medvirken – altså et arrangeret ægteskab – ikke udelukker, at ægteskabet er indgået efter den unges eget ønske.

På trods af lovens eksistens kan det ikke udelukkes, at der stadig vil forekomme sager om tvangsægteskaber. Derfor er der også behov for sociale tiltag til støtte for ofrene og forebyggende arbejde.

Hvornår er det tvang?

Som det ses, kan det være ganske vanskeligt at afgøre, hvornår der er tale om tvangsægteskaber. Eller med andre ord: at skelne mellem arrangerede ægteskaber og tvangsægteskaber.

Blandt formerne for arrangerede ægteskaber beskrev jeg den traditionelle form, hvor ægteskabet udelukkende er arrangeret af forældrene, og den unge blot skal give sit samtykke. Denne variant er et eksempel på den flydende grænse mellem arrangement og tvang, da man må formode, at sandsynligheden for, at der forekommer tvang, er større i de tilfælde, hvor den unge overhovedet ikke har haft nogen indflydelse på den proces, der leder frem til, at der skal siges ja eller nej.

I et interview (Edberg Loveless, 2000) fortæller en ung kvinde med tyrkisk baggrund for eksempel, at hun ikke kunne finde nogle alternativer og derfor endte med at acceptere, da forældrene ønskede at bortgifte hende til en fætter. Den unge kvinde sagde senere fra over for ægteskabet, men fik at vide, at det var for sent, og at det var bedre at blive gift med en fætter end med en fremmed. Denne unge kvinde endte med at flygte fra hjemmet.

Netop spørgsmålet om manglende eller stiltiende accept er centralt i forhold til spørgsmålet om ægteskaber indgået under tvang. Forældrene har i mange tilfælde ikke været lydhøre over for den unges ønsker, og den unge har måske heller ikke sagt klart fra over for forældrene. Mere og bedre dialog mellem den unge og forældrene er væsentlig. Men selvom den unge i ovenstående tilfælde sagde fra, havde dette ikke den store effekt. Mere dialog indenfor familien er således ikke altid nok, og i nogle tilfælde kan det være nødvendigt, at de unge kvinder forlader hjemmet i hvert fald for en periode.

I en undersøgelse fremhæver Bredal (1998), at flere af de unge ikke selv bruger ordet tvang, men snarere taler om pres – et pres der imidlertid, efter min vurdering, kan have en sådan karakter, at det i praksis svarer til tvang.

Presset er relateret til de unge kvinders ansvar over for familien og værdier som ære, samhørighed og ansvar. Drejer det sig om ægteskab med et familiemedlem, bliver det endnu sværere at sige fra, fordi den unge så bliver ansvarlig for at skabe splittelse inden for stor-familien. Et andet forhold, der også forstærker de unges problemer med at sige fra, er, at ægteskabet i en del tilfælde kommer i stand, mens den unge er på kortere ophold i oprindelseslandet

og således er borte fra sit normale miljø. Endelig – og meget væsentligt – er der de potentielle sanktioner, som i nogle tilfælde kan være trusler om eller reel udstødelse af familien samt fysisk og psykisk vold.

Når man skal afgøre, om der er tale om tvang, er det derfor centralt at undersøge, hvorvidt den unge kvinde har haft et reelt valg. Har hun haft mulighed for at vælge alternativer? Hvad er konsekvensen af et afslag? Hvilke sanktioner træder i kraft, såfremt hun ikke accepterer forældrenes valg?

Det religiøse kvindeoprør

Jeg har tidligere omtalt, at flere unge kvinder fra etniske minoriteter argumenterer til fordel for arrangerede ægteskaber. Der er imidlertid også unge kvinder, som ikke vil indgå i et arrangeret ægteskab. Det kan være fordi, de er usikre på, hvilke motiver de unge mænd fra oprindelseslandet har, da ægteskab med en ung kvinde i Danmark kan være en måde at opnå opholdstilladelse på. Kvinderne er også bekymrede for, at ægtemanden skal forlade dem efter de tre år, som kræves for, at han kan forblive i landet. At mange unge kvinder har den slags bekymringer, fremgår af flere kilder (blandt andet Bredal, 1998 og Mørck, 1998). Eksempelvis siger en ung kvinde med tyrkisk baggrund:

»Groft sagt er tyrkiske piger i Danmark en eftertragtet »vare«. Det er en god forretning for tyrkere i Tyrkiet at komme til Danmark. Og vejen går gennem ægteskab ...«, (Mørck 1998; 178).

Modstanden kan imidlertid også skyldes, at det arrangerede ægteskab kolliderer med de unges ønske om medbestemmelse. Flere af disse kvinder forsøger, som jeg nævnte indledningsvis, at skaffe sig øget indflydelse på valget af ægtefælle via henvisninger til »den oprindelige version af islam«, som står i modsætning til den version, nogle forældre praktiserer med henvisning til traditionen.

Med Koranen i hånden søger denne gruppe kvinder at forhandle sig frem til mere indflydelse på valget af ægtefælle. Mange af dem udtrykker ønske om at indgå i en moderne variant af et arrangeret ægteskab, der minder om den danske form, hvor de unge selv vælger ægtefællen, og forældrene efterfølgende giver deres accept. Forældrenes accept er fortsat vigtigt for de unge, idet de både ønsker at fast-

holde grundlæggende værdier som samhørighed og ansvarsfølelse inden for familien og at udvide deres eget manøvrerum i forhold til forældrene og de udvidede familier. For dem er det ikke et spørgsmål om enten-eller men om både-og.

I deres valg af ægtefælle lægger denne gruppe unge kvinder både vægt på den religiøse baggrund – at han er muslim; på den uddannelsesmæssige baggrund – han skal gerne være veluddannet; og på den familiemæssige baggrund – han skal komme fra en god familie med samme status og rang som pigen. Endelig lægger de vægt på, at det er en mand, de slet og ret kan forestille sig at leve sammen med, og at han har indvandrerbaggrund – det vil sige er bosiddende i Danmark eller et andet europæisk land.

De unge kvinder kan ikke forestille sig at være gift med en dansker, fordi de hele tiden ville skulle forklare sig over for ham, og det derudover ville kræve, at han konverterede til islam.

Religionen er for denne gruppe kvinder en hjælp til at finde en vej eller et holdepunkt i forhold til at foretage livsvalg og bære sig mellem to kulturer. Henvisninger til religionen er inden for det tilladelige og har gennemslagskraft. Det ansporer de unge til en nærmere undersøgelse af essensen i islam ud fra originalkilderne. Samtidig er denne forstærkede markering af det religiøse tilhørsforhold sandsynligvis et udslag af den samfundsmæssige fokusering på og markering af anderledesheden mellem muslimer og kristne. De unge kvinder har i mange sammenhænge skullet forklare sig over for andre, og det har medvirket til en øget selvbevidsthed og selvrefleksion baseret på anderledeshed.

Også med hensyn til tidspunktet for ægteskab kan pigerne med fordel bruge Koranen i deres forhandlinger med forældrene. De fleste unge kvinder med indvandrerbaggrund gifter sig tidligere end danske kvinder. Men der er tilsyneladende ved at ske en ændring på dette område, idet flere og flere unge piger fra etniske minoriteter ønsker at udskyde ægteskabet for først at få en uddannelse.

Forældre vil i nogle tilfælde gerne lade deres døtre vente med giftermål, til de har afsluttet deres uddannelse, fordi de ser, at andre forældre tillader det. Holdningen i minoritetsmiljøet er således af afgørende betydning for, hvad den unge kvinde kan forhandle sig frem til i forhold til sine forældre. Men også her kan kvinderne desuden henvise til

Koranen, der ansporer mennesker – kvinder som mænd – til at søge lærdom.

Spørgsmålet er, om de unge kvinder får succes med deres strategi og hvilken betydning det i givet fald kan få i forhold til ændringer af kønskulturen på længere sigt. Det er spørgsmål, som vi ikke ved så meget om endnu.

Hvilke vidensbehov?

Man har begrænset viden om udbredelsen af tvangsægteskaber blandt etniske minoriteter i Danmark. Det er et område, som kræver mere afdækning. I IND-SAM² vurderer man dog, at antallet af tvangsægteskaber hverken er faldende eller stigende.

Også i forhold til den samfundsmæssige indsats for at undgå tvangsægteskaber er der behov for yderligere forskning, og det er væsentligt, at den er *handlingsorienteret*.

Ét af de områder, hvor der er behov for mere viden, er *de unges kvinders brug af religionen* i deres forhandlinger med forældrene. Hvor udbredt er tendensen og blandt hvilke typer af unge kvinder? Hvilke andre livsområder påvirker denne »nyreligiøsitet«? Hvilken rolle kan de religiøse miljøer spille i forhold til forebyggelse af tvangsægteskaber?

Et andet område er *familien og forældrene*, som er essentielle for at forstå arrangerede ægteskaber, og hvorfor disse i nogle tilfælde ender i tvang over for den unge. Det vil være relevant at få belyst forældrenes rolle og holdninger i forhold til både døtre og sønners ægteskaber. Hvilken holdning har forældrene til tvangsægteskaber? Hvordan forklarer de, at disse forekommer? Forekommer tvangsægteskaber oftere i visse typer familier end andre? Hvilken rolle spiller de sociale forhold – herunder uddannelse, arbejde og etnisk oprindelse? Hvordan kan man inddrage forældre i arbejdet mod tvangsægteskaber?

I den foreliggende litteratur om dette område er der overvejende fokus på kvinderne. Der er imidlertid ingen grund til at antage, at unge mænd ikke også er ofre for tvangsægteskaber i et eller andet omfang. I organisationen IND-SAM siger man, at tvangsægteskaber også forekommer blandt unge mænd, men i mindre omfang end blandt unge kvinder. Som et tredje område er det derfor relevant at undersøge *mænd og tvangsægteskaber*.

Et fjerde område er *transnationale studier*. Relevante spørgsmål her er, hvilke faktorer, der påvirker kvinder og mænds migration? Hvilke forventninger har de til ægteskabet? Er de blevet indfriet? Hvad er holdningen til arrangerede ægteskaber før og efter indgåelse af et sådant? Hvordan har familiemedlemmer i oprindelseslandet influeret på ægteskabets indgåelse? Hvilke former for pres finder sted i den lokale kontekst i oprindelseslandet?

Hjælp til ofre for tvangsægteskaber

Der eksisterer forskellige sociale tiltag til støtte for ofre for tvangsægteskaber. Jeg vil kort nævne nogle af dem. I juni 2000 blev foreningen »Broen« etableret. Den arbejder både for at støtte unge kvinder i at komme ud af tvangsægteskaber og for at undgå, at de overhovedet kommer ind i et tvangsægteskab. »Broen« er sammensat af kvinder med forskellig professionel baggrund, og en del af kvinderne har selv erfaringer med tvangsægteskaber. Foreningen yder konkret vejledning og rådgivning til de enkelte kvinder og støtter dem i at få en uddannelse og job, ligesom den yder praktisk hjælp, for eksempel med at finde bomuligheder for kvinderne, hvis det er nødvendigt.

I »Broen« kan kvinderne møde andre i samme situation, der både kan være rollemodeller og udgøre et netværk, hvor de kan tale om deres oplevelser. »Broen« arbejder desuden bredere for minoritetskvindens rettigheder, blandt andet via foredrag, kurser og oplysningsarbejde. Også organisationen IND-SAM arbejder målrettet mod tvangsægteskaber. IND-SAM har iværksat en kampagne mod tvangsægteskaber, hvis mål er at skabe en bevidstgørelse og holdningsændring indenfor miljøet. Kampagnen er især rettet mod skoler og institutioner, der har en høj koncentration af etniske minoriteter. Desuden tilbyder IND-SAM personlig rådgivning i sager om tvangsægteskaber.

Et tredje initiativ er dannelsen af et etnisk konsulentteam under Københavns kommune. Teamet er oprettet for at støtte socialarbejdere i kommunalt regi i at håndtere sager om tvangsægteskab og er sammensat af professionelle fra Indvandreradgivningen og Døgnkontakten.

Af en evaluering af arbejdet i konsulentteamet fremgår det, at de fleste sager mere bredt omhandler generationskonflikter, og at en fjerdedel af sagerne drejer sig om tvangsægteskaber. Det fremgår også, at nogle af sagerne om tvangsægteskaber er tæt knyttet til sociale problemer. Teamet inddrager hele familien i løsningen af problemerne, hvis det på nogen måde er muligt.

Noter

1. Bidraget er skrevet på baggrund af mit arbejde for Ligestillingsafdelingen med at afdække området tvangsægteskaber og arrangerede ægteskaber. Det bygger på eksisterende skriftligt materiale samt på mange samtaler med unge kvinder fra etniske minoriteter og ressourcepersoner af forskellig slags.
2. IND-SAM er den største paraplyorganisation for etniske mindretal i Danmark.

Litteratur

Bredal, Anja, 1998: Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap blant ungdom med indvandrerbakgrunn, Kompetansesenter for likestilling.

Bredal, Anja, 1999: Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap i Norden, Nordisk Ministerråd.

Bajaj, Kiron og Laursen Søby, Helle, 1988: Pakistanske kvinder i Danmark, Sydjysk Universitetsforlag.

Berg, Magnus, 1994: Seldas andra bröllop, Etnologiska föreningen.

Jeppesen Just, Kirsten, 1989: Unge indvandrere, Socialforskningsinstituttet.

Khader, Naser, 1996: Ære og skam, Borgen.

Københavns Kommune, arbejdsmarkedsforvaltningen, 2000: Evaluering af det etniske konsulentteam.

Larsen Nøhr, Marianne, 2000: Elsker – elsker ikke, CDR.

Loveless Edberg, Lotte, 2000: Ægteskaber under tvang.

Mørck, Yvonne, 1998: Bindestrøgs-danskere. Fortællinger om køn, generationer og etnicitet, Frederiksberg. Forlaget Sociologi.

Modelfoto: Finn Frandsen.

Mellem diskrimination og mønsterbrydning

Etniske minoriteter på arbejdsmarkedet

Med Lov om forbud mod forskelsbehandling fra 1996 blev der for alvor sat fokus på behovet for at fremme den etniske ligestilling på det danske arbejdsmarked, og med Integrationsloven fra 1998 er dette perspektiv yderligere styrket. Med lovens ord defineres integration nu i høj grad som et udtryk for adgangen til lønnet arbejde og selvforsørgelse.

En række undersøgelser fra de senere år taler imidlertid deres tydelige sprog om, at etniske minoriteter¹ uanset køn fortsat møder barrierer og snublestene på vejen mod en fast og integreret plads på det danske arbejdsmarked.

Det er kendetegnende for megen af den foreliggende forskning og udredning, at den i vidt omfang fremstiller etniske minoriteter som en *samlet* gruppe, der sammenlignes med den danske befolkning som en *helhed*. Det kan ikke overraske i betragtning af, at hovedmålet med mindretalsforskningen har været at kortlægge den strukturelle udvikling i etniske minoriteters arbejdsmarkedstilknytning – og rette et kritisk søgelys mod de markante forskelle mellem etniske minoriteter og etniske danskeres beskæftigelses- og ledigheds mønstre.

Risikoen ved den overordnede forskningsvinkel er dog, at den kan skygge for en mere nuanceret forståelse af den mangfoldighed af livsbetingelser og livsvalg, som – trods den generelle mangel på etnisk ligestilling på det danske arbejdsmarked – præger minoritetsbefolkningen på lige fod med majoritetsbefolkningen.

Vi ønsker her at pege på behovet for at iværksætte en mere differentieret og kvalitativ forskning og udredning, der netop sætter *mangfoldigheden* på dagsordenen. Det gælder behovet for at trække en

af MARGIT HELLE THOMSEN OG AZAM JAVADI

tydeligere skillelinie mellem kvinder og mænd. Det gælder også behovet for at afdække de beskæftigelsesbetingelser, der hænger sammen med socioøkonomiske og sociokulturelle forskelle i minoritetsbefolkningen.

Vores hovedargument er, at man på det overordnede analyseniveau ikke kan opfange de årsagsforhold og forklaringer, som ligger bag diskriminationen af etniske minoriteter på danske arbejdspladser i den offentlige såvel som den private sektor.

Usikkert fodfæste

Set i et kritisk perspektiv har der været – og er fortsat – god grund til at fremhæve de generelle forskelle i ledighedsniveau og arbejdsmarkedstilknytning mellem etniske minoriteter og etniske danskere.

Et hurtigt blik på den generelle arbejdsstyrke- og ledighedsstatistik viser, at det økonomiske og beskæftigelsesmæssige opsving endnu ikke har reduceret forskellene. Tabel 1 illustrerer, at ledigheden blandt indvandrere og efterkommere fra tredielande er fire gange højere, end den er blandt etniske danskere. På samme måde er afvigelsen mellem erhvervs- og beskæftigelsesfrekvens væsentlig større blandt etniske minoriteter, når man sammenholder med de andele, der kendetegner alle øvrige befolkningsgrupper. Det betyder, at etniske minoriteter er *underbeskæftigede* i forhold til deres andel af arbejdsstyrken.

Tabel 1. Forskellige befolkningsgrupper i alderen 16-66 år, fordelt efter oprindelsesland samt arbejdsmarkedsstatus 1. januar 1999.

	Indvandrere og efterkommere fra tredielande	Indvandrere og efterkommere fra Norden, EU og Nordamerika	Den øvrige befolkning
Personer i alt	174.852	80.139	3.335.340
Ledighedsprocent	17.4	6.3	4.3
Erhvervsfrekvens	52.3	66.4	79.1
Beskæftigelsesfrekvens	43.2	62.2	75.7

Kilde: Tilvirket fra Indenrigsministeriet: »Udlændinge 2000. En talmæssig belysning af udlændinge i Danmark«, Indenrigsministeriets udlændingedatabase, Danmarks Statistik.

Udbryderne

Nye undersøgelser har samtidig afdækket det brud, der præger beskæftigelsesmønstret, når man skelner mellem udviklingen blandt indvandrere og efterkommere fra tredielande. Hvor indvandrerne som helhed er underbeskæftigede, er der en tæt overensstemmelse mellem efterkommernes erhvervs- og beskæftigelsesfrekvens. De er altså ikke underbeskæftigede i samme udstrækning som indvandrerne, selv om de stadig befinder sig på et højere ledighedsniveau end de øvrige grupper på arbejdsmarkedet. Det giver grund til at tro, at unge efterkommere er på vej til at bryde mønstret fra forældregenerationen, og at de i højere grad vil vinde fodfæste på arbejdsmarkedet i de kommende år². Men det giver også anledning til en række spørgsmål om, hvorvidt de positive udviklingstendenser spredt sig bredt blandt *alle* minoritetsgrupper fra tredielande:

- Er udviklingen uafhængig af nationalitetsbaggrund?
- Fordeler udviklingen sig lige på unge mandlige og kvindelige efterkommere ?
- Eller er der fortsat tale om en diskrimination, som *måske i stigende grad* vil koncentrere sig til bestemte grupper og tilsvarende mindske presset på andre grupper af efterkommere og indvandrere fra tredielande ?

Det er spørgsmål, som vi kun kan besvare, hvis vi udvikler metoder til at tegne et nærbillede af diskriminationen – dens årsager og udtryksformer.

Hvordan påvise diskrimination?

Med Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet er det vedtaget, at:

»En arbejdsgiver må ikke forskelsbehandle lønmodtagere eller ansøgere til ledige stillinger ved ansættelse, afskedigelse, forflyttelse, fremmelse eller med hensyn til løn- og arbejdsvilkår ...«³

Forskelsbehandling er i loven defineret som følger:

»Ved forskelsbehandling forstås i denne lov enhver direkte eller indirekte forskelsbehandling på grund af race, hudfarve, religion, politisk anskuelse, seksuel orientering eller national, social eller etnisk oprindelse ...«⁴

Trods lovgivningens relativt klare budskab må det erkendes, at diskrimination i praksis kun vanskeligt lader sig påvise – det være sig statistisk eller empirisk. En direkte, utilsløret og intenderet diskrimination fra arbejdsgiverside er muligvis let at gennemskue og påvise⁵. Men i den udstrækning der er tale om en *indirekte* diskrimination, er sagen anderledes kompliceret. Indirekte diskrimination finder blandt andet sted, når ansøgere med minoritetsbaggrund i praksis udelukkes fra jobsamtaler på grund af deres etnicitet, særlige udtale og fremmedklingende navne – uanset om de som udgangspunkt opfylder de gældende kvalifikations- og kompetencekrav. Den indirekte diskrimination – der indebærer en etnisk betinget frasortering – må derfor afsløres og *bevises* gennem dybtgående analyser af enkeltsager, der især tager kvalitative metoder i brug.

Som eksempel herpå kan nævnes en undersøgelse af den *oplevede* diskrimination blandt etniske minoriteter⁶. I et andet tilfælde blev der foretaget en analyse af faktisk diskrimination i forbindelse med jobsøgning. Den metodiske fremgangsmåde bestod i at lade to lige kvalificerede ansøgere med henholdsvis dansk og anden etnisk baggrund søge på de samme

stillingsopslag. Målet var at afdække, om der skete et *systematisk* fravalg af de forsøgspersoner, der repræsenterede minoritetsbefolkningen. Desuden lod man forsøgspersoner søge med henholdsvis et dansk og fremmedklingende navn. Resultatet af undersøgelsen blev opgjort til en diskriminationsgrad på 38%. Det svarer til, at næsten 400 ud af 1000 ansøgere med minoritetsbaggrund ikke vil komme i betragtning ved en stillingsansøgning uanset kvalifikations- og kompetencegrundlag⁷.

De nævnte eksempler bestyrker vores antagelse om, at diskriminationens årsager må blotlægges gennem konkrete sager og gennem en *kvalitativ* analyse af bevæggrunde, holdninger og værdier bag de beslutningsprocesser, som i praksis fører til udelukkelse af etniske minoriteter i rekrutteringen til danske arbejdspladser. Arbejdsmarkedstatistikken tegner det generelle billede af diskriminationens *udtryk*, men kvalitative analysemetoder må tilføje den manglende viden om diskriminationens *væsen*.

Det samme gælder metoder til at præcisere, hvornår beskæftigelsesbarrieren reelt er et manglende kvalifikations- og kompetencegrundlag hos den enkelte ansøger – og hvornår den må tilskrives forskellige former for diskriminerende adfærd hos ledelse såvel som medarbejdere på arbejdspladserne.

Den kvalitative analyse af diskriminerende barrierer på offentlige og private arbejdspladser må således suppleres med dybtgående analyser af de *forudsætninger og kompetencer*, der kendetegner forskellige målgrupper i minoritetsbefolkningen.

Handlemuligheder og barrierer

I Danmark har vi siden 1994 haft en arbejdsmarkedslovgivning, der i sin grundvold bygger på princippet om *den individuelle behovsorientering*. Det samme har siden 1998 været gældende for den danske socialpolitik. Med Lov om en aktiv arbejdsmarkedspolitik og Lov om en aktiv socialpolitik er der således i løbet af 1990'erne lanceret en overordnet beskæftigelsespolitik, som lægger vægt på at aktivere den størst mulige andel af ledige dagpengemodtagere og kontanthjælpsmodtagere – og som i princippet tager udgangspunkt i den enkelte lediges forudsætninger, behov og ønsker i tilrettelæggelsen af den individuelle handlingsplan og valget af aktiveringsredskaber og arbejdsmarkeds mål.

Den individuelle behovsorientering har skærpet kravene til den vejledning og afklaringsproces, som

skal tilbydes ledige dagpengemodtagere eller kontanthjælpsmodtagere som led i en aktivering. Der er i de arbejdsmarkeds- og socialpolitiske systemer en voksende erkendelse af, at det ikke længere er tilstrækkeligt at afdække den enkelte lediges formelt-faglige uddannelses- og erhvervsbaggrund. Behovet strækker sig langt videre, nemlig til en mere gennemgribende afklaring af:⁸

- **Det arbejds- og uddannelsesmæssige kompetencegrundlag**, der vægter den enkeltes konkrete erhvervs- og uddannelseserfaringer såvel som den betydning, som det lønnede arbejde og arbejdsmarkedstilknytningen har for personens livskvalitet og selvopfattelse. Det gælder også vurderingen og *værdisættelsen* af forskellige erhverv og fagområder, for eksempel akademiske jobfunktioner, klassiske håndværk og IT-arbejde. Heri ligger en klar kønsmæssig dimension, for så vidt som forestillinger om det kønsopdelte arbejde bevidst eller ubevidst vil indgå i vurderingen.
- **Det læringsmæssige kompetencegrundlag**, der vedrører den enkeltes syn på det at lære og herunder også de betingelser, der skal være til stede, for at personen kan åbne sig for en ny undervisningssituation og faglig/personlig erkendelsesproces. Det læringsmæssige kompetencegrundlag vil således i vid udstrækning være formet af hidtidige skole- og erhvervs erfaringer, men også af de kønsspecifikke normer og forventninger, som personen knytter til lærings- og kvalificeringsprocesser.
- **Det sociokulturelle kompetencegrundlag**, der udgør den sociale »fernis« af normer, traditioner og værdier, som den enkelte mere eller mindre bevidst bærer med sig fra livsformen i det sociale baggrundsmiljø. Det er forudsætninger, der forbinder sig med begrebet om *hverdagsbevidsthed* og udtrykker den forestillingsverden, som den enkelte identificerer sig med, oplever, erkender og handler ud fra. I hverdagsbevidstheden indgår således også de forventninger til kønnenes adfærd og rollefordelinger, der er fremherskende i livsformen.
- **Det personlige kompetencegrundlag**, der referer til den enkeltes grundlæggende identitetsfølelse og selvopfattelse, som er styrende for interaktionen med omgivelserne i det brede sociale samvær såvel som i arbejdslivet. Det personlige kompetencegrundlag handler således også om den enkeltes motivation og evne til at samarbejde

de, til at handle – og til at integrere sig i en given social eller arbejdsmæssig kontekst uden at miste den personlige integritet.

Der er grund til at betvivle, at alle ledige med dansk eller anden etnisk baggrund får lejlighed til at afklare deres forudsætninger, behov og ønsker til den fremtidige arbejdsmarkedssituation i så vidt omfang. Men de fire punkter i modellen udgør tilsammen et godt redskab til at afklare den enkeltes forudsætninger for at indgå aktivt i uddannelse eller arbejde – en afklaring, som skaber indsigt i den enkeltes *handlemuligheder* såvel som i de skjulte eller åbenlyse *barrierer*, som truer med at kuldkaste enhver arbejdsmarkedsrettet handlingsplan.

De fire punkter anviser hermed også en metodisk vej for en forskning, der lægger vægt på at søge såvel sociale som personlige og kønsbetingede forklaringer på de generelle kendetræk ved etniske minoriteters udviklingsmønstre på arbejdsmarkedet.

Det er en metodisk vej, som går tæt på den enkeltes livshistorie. Livsformbegrebet har i mange år dannet udgangspunkt for kvalitative forskningsmetoder, der søger at bygge bro mellem overordnede socioøkonomiske betingelser på den ene side – og kulturelrelaterede og normative handlemønstre på den anden side. I de senere år har livsformbegrebet endvidere fået følgeskab af den biografiske forskning, der i lighed med den ovenstående model sætter fokus på subjektiviteten og på bevidsthedsmæssige fænomener i forsøget på at forstå og forklare, hvordan det livshistoriske grundlag påvirker menneskers livsvalg, forandringskraft og tilpasningsevne.

Mellem karriere og forsørgelse

»Der skal ske noget. Jeg er meget resultatorienteret. Det skal passe til min kompetence og samtidig indeholde udfordringer, så jeg kan blive dygtigere ...« (kvinde med pakistansk baggrund).⁹

»Jeg har altid villet uddanne mig, for jeg vil ikke ende som mine forældre, som fabriksarbejder eller hjemmegående ...« (kvinde med tyrkisk baggrund).

»Jeg lærer jo aldrig at tale dansk uden en smule accent. Men jeg taler fuldstændigt dansk, og

kunderne har for eksempel aldrig klaget. Men i butikkerne er de bange for, at jeg ikke kan sælge ...« (kvinde med polsk baggrund).

»Jeg har prioriteret at tjene penge. I mit hjemland begynder folk at arbejde tidligt. Det har jeg vænnet mig til. Desuden fik jeg tidligt børn ...« (kvinde med filippinsk baggrund).

»Mine vigtigste krav til arbejdslivet er gode løn- og arbejdsforhold.. Et job, der passer ind i familien og ikke giver stress. Også gode kolleger, der behandler alle godt ...« (mand med ægyptisk baggrund).

»Jeg har valgt ikke at videreuddanne mig her i Danmark. En af mine iranske venner sagde til mig,, at man alligevel ikke får job. Han er civilingeniør, men han arbejder i dag som kørelærer. Jeg er for træt til at starte forfra. Jeg har også min familie at tænke på. Havde der været bedre meritmuligheder, ville jeg godt være maskinarbejder, men mine papirer kan ikke godkendes ...« (mand med iransk grund).

»Jeg har ikke selv haft mulighed for at kunne læse på skole. Jeg satser på mine børn og vil støtte dem alt, hvad jeg kan, så de får en uddannelse og et godt arbejde. Mine målsætninger går på børnene nu ...« (mand med tyrkisk baggrund).

De unge kvinder i de to første citater stiler mod at opbygge en karriereorienteret livsform, der til stadighed kan tilfredsstille deres behov for faglige udfordringer og kompetencevækst. Kvinden i det tredje citat har som udgangspunkt haft et lignende ønske, men er i dag på vej til at opgive, fordi hun gang på gang er stødt mod den navnkundige sprogbarriere på trods af sit fejlfrie dansk. For den næste kvinde er lønarbejdet og den økonomiske indtjening snarere midlet til at opfylde mål, der hører privat- og familiesfæren til. Manden i det efterfølgende citat lægger ligeledes vægt på lønnen, men også på et trygt, psykisk arbejdsmiljø, hvor kollegerne gensidigt støtter og respekterer hinanden. I det næste citat fortæller en anden mand, hvorfor han har opgivet at udnytte en veluddannet baggrund og skrinlagt et oprindeligt ønske om at gå en akademisk karrierevej. Endelig udtrykker en mand uden faguddannelse med få ord det positive uddannelses- og

arbejdsperspektiv, som forhåbentlig vil kunne indfries med generationen af efterkommere.

Tilsammen udgør citaterne blot et enkelt udpluk af de mange forskellige livs- og arbejdsmarkedsstrategier, der bredt kendetegner etniske minoriteter på tværs af køn, alder og nationalitet. Vi vil til slut præsentere en række uddybede eksempler på, hvordan både kvinder og mænd med minoritetsbaggrund har lige så forskellige forudsætninger og livsforventninger som danskfødte kvinder og mænd.

Oplevelsen af diskrimination i det danske samfund og på det danske arbejdsmarked vil i mange tilfælde være den vigtigste og tydeligste fællesnævner for mennesker med anden etnisk baggrund end den danske. De følgende *cases* repræsenterer således fire meget forskellige *profiler*, der relaterer sig til personernes livshistorie, livsform og strategier i forhold til tilværelsen i Danmark:

- Forsørgelsesprofilen
- Marginaliseringsprofilen
- Uddannelsesprofilen
- Tilpasningsprofilen

De fire profiler skal på ingen måde opfattes som en udtømmende liste over livsformer og arbejdsmarkedsstrategier blandt kvinder og mænd fra etniske minoriteter. De er alene eksempler på, hvordan vi kan indføre et *mangfoldighedsperspektiv* i minoritetsforskningen med henblik på at nedbryde et ensidigt og mytedannende billede af, »hvem« etniske minoriteter er, og »hvordan« de er til forskel fra »os« danskere.

Nogle vil sandsynligvis indvende, at vi med mangfoldigheden som indgangsvinkel lukker øjnene for *kulturen*. Megen minoritetsforskning har til dato konkluderet, at kulturforskelligheden er den primære årsag til etniske minoriteters manglende ligestilling og integration i dansk samfunds- og arbejdsliv.

Til det vil vi svare, at vi bevidst har undladt at introducere kulturbegrebet ud fra den betragtning, at begreberne om livsformer og livshistorie i sig selv indeholder den kulturelle dimension og dynamik. Men samtidig omfatter disse begreber i vores øjne en langt mere nuanceret forståelse af samspillet mellem diskriminationen og den enkelte persons forudsætninger og kompetencer.

Når arbejdet er lig overlevelse – forsørgelsesprofilen

»Jeg vil gerne have et arbejde. Det er bedre at møde mennesker end at være hjemme. Jeg gider ikke uddanne mig igen, for jeg vil hellere hjem, når børnene kan klare sig, og der er mulighed for job derhjemme. Min far var advokat, så han var skuffet over, at jeg ikke uddannede mig. Jeg håber også, at mine børn uddanner sig, for så har man flere valg og mere interessant arbejde ...« (kvinde med bosnisk baggrund, 47 år).

Kvinden i citatet har bevidst fravalgt de uddannelsesmuligheder, som hun angiveligt har haft til rådighed i de yngre år, hvor hun stadig var bosiddende i sit hjemland. Efter bosættelsen i Danmark har hun koncentreret sin jobsøgning og beskæftigelse på det ikke-faglærte arbejdsmarked og undladt at gå i gang med en uddannelse. Hun har dermed valgt en *forsørgelsesstrategi* – vel vidende at uddannelse generelt kan bane vejen for et bredere spektrum af jobmuligheder og faglige udfordringer.

Bag denne strategi lurede på interviewtidspunktet et håb om en dag at vende tilbage og genopbygge en tilværelse i hjemlandet. Hidtil har situationen dog ikke været moden til dette, men målet står klart på kvindens dagsorden og indvirker direkte på hendes arbejdsmæssige situation i Danmark. Hun tilhører således en gruppe af etniske minoriteter, der – uanset uddannelsesbaggrund – af forskellige årsager lægger hovedvægten på at skabe et økonomisk overlevelsgrundlag for den nye tilværelse i et fremmed land. Der er tale om en klassisk lønarbejdermentalitet, hvor arbejdet først og fremmest er middel til familiens overlevelse og materielle velfærd – og samtidig en vigtig kilde til et kollegialt og socialt fællesskab uden for hjemmets fire vægge.

Der er grund til at antage, at de, der vælger en forsørgelsesstrategi, gennem årene generelt har haft rimelig adgang til arbejde af kortere eller længere varighed og måske af skiftende karakter på det ikke-faglærte arbejdsmarked – blandt andet gennem de etniske minoriteters egne forbindelser til arbejdspladser inden for eksempel rengørings- og driftfunktioner på både offentlige og private arbejdspladser. Det gælder imidlertid for minoritetsbefolkningen såvel som for majoritetsbefolkningen, at den ikke-faglærte er under stigende pres, fordi den strukturelle udvikling med stadig raskere skridt går mod nedlæggelse af traditionelle manuelle jobfunktioner.

Når arbejdet kan frigøre – marginaliseringsprofilen

»Jeg kom første gang som 12-årig og blev et år. Derefter et år i Pakistan, fordi min far ikke mente, at det danske samfund var et godt sted. Jeg var meget ked af at skulle skilles fra dem, men det er min far, der bestemmer. Af praktiske grunde flyttede jeg tilbage hertil. Mine forældre havde fået mine to yngste søskende og havde brug for hjælp til at passe dem. Derfor fik jeg lov til at komme tilbage. Da var jeg 14 år. Jeg har ikke haft noget valg. Siden dengang har jeg passet børn: først mine små søskende, så mine egne børn. Jeg kommer fra en familie uden uddannelses traditioner, så hverken min far eller min mand har støttet mig. Jeg holdt op med at gå i skole i 4. klasse ...« (kvinde med pakistansk baggrund, 28 år).

Kvinden i dette citat var på interviewtidspunktet kontanthjælpsmodtager og tilknyttet et kommunalt aktiveringsprojekt. Det daglige fremmøde på projektet og samværet med de øvrige deltagere var på daværende tidspunkt hendes eneste forbindelse til en anden social sammenhæng end den snævrere familiekreds. En stærkt familieorienteret livsform og dertil hørende kønsarbejdsdeling og -normer havde indtil aktiveringen isoleret hende fuldstændig i familiens fysiske og sociale rum – uden nogen kontakt til det omgivende danske samfunds- og arbejdsliv.

Set i dette lys blev aktiveringsprojektet i kvindens egen forståelse en form for redningsplanke. Det samme gælder andre kvinder fra tilsvarende minoritetsmiljøer, som i forbindelse med aktiveringspligten har været gennem et længere afklarings- og vejledningsforløb med sigte på at forbedre deres danske sprogfærdigheder og afklare deres job- og uddannelsesmuligheder.

I krydsfeltet mellem den traditionelle kønsarbejdsdeling og familiens forsørgelsesbehov åbner der sig via aktiveringen en mulighed for at være sammen med kvinder i den samme eller en helt anden familiemæssig og social situation. Samtidig er det en mulighed for at skabe en selvstændig kontakt til danske skole- og læringsmiljøer og for at få øget indsigt i danske normer og værdier.

Kvinden i citatet har fulgt et uddannelses- og vejledningsforløb, der var tilrettelagt efter den såkaldte

empowerment-strategi. Det drejer sig om læringsforløb, der målrettet sigter på at styrke deltagernes demokratiske bevidsthed og medansvarlighed. Der lægges konsekvent vægt på, at alle bliver hørt og får lejlighed til at ytre deres mening. Målet er at opbygge selvværd på grundlag af respekt samt på grundlag af kvindernes egen aktive stillingtagen til, hvad de ønsker sig af fremtiden, og hvilke barrierer der eventuelt står i vejen. Håbet er endvidere, at jo større sproglig og sociokulturel kompetence minoritetskvinderne udvikler, desto bedre bliver de til at vejlede og kvalificere deres børn til at indgå aktivt og selvbevidst i det danske samfund.

At fastholde status – uddannelsesprofilen

»Her i landet er det svært at lave egen forretning. Jeg gider jo ikke at sælge pizzaer eller grøntsager eller cigaretter i en kiosk. Det vil jeg ikke være med til. Jeg vil bruge min høje uddannelse, som skatteyderne har betalt. Det er ikke fremtiden for mig med en kiosk. Jeg ville jo noget andet med mit liv ...« (mand med afghansk baggrund, 33 år).

Den unge mand i citatet har boet i Danmark, siden han var seks år og har i dag en bredspektret uddannelse. Han har dels kvalificeret sig gennem en praktisk erhvervsuddannelse, dels udbygget sin uddannelsesprofil gennem en lang videregående uddannelse og gennem adskillige supplerende kurser og efteruddannelsesforløb med kompetencegivende status.

Alligevel var det ikke på interviewtidspunktet lykkedes for ham at vinde fast fodfæste på arbejdsmarkedet trods et utal af ansøgninger og en lang række indkaldelser til jobsamtaler. Flere og flere i hans omgangskreds råder ham til at opgive en urealistisk karrieredrøm og i stedet søge nye græsgange på mere sikre jobmarkeder. Men hidtil har han afslået tanken. Han vil ikke opgive det mål, som han har arbejdet så hårdt for at opnå. Han tilhører således en gruppe mennesker blandt etniske minoriteter, som er højt kvalificerede og også stærkt motiverede for at bruge deres ressourcer og kompetencer – uanset at de gang på gang støder på barrierer, der ikke kan nedbrydes.

»Jeg fik masser af hjælp fra fagforeningen, da jeg efter det første halve år på et udvekslingsprogram fik at vide, at hvis jeg skulle bruge min uddan-

nelse til at få autorisation her i landet, så skulle jeg arbejde yderligere et år på et sygehus. Det var ret hårdt for mig at få at vide, at min uddannelse pludselig ikke var god nok til at få et almindeligt job. Jeg var forbauset over, hvordan jeg kunne være en god sygeplejerske, så længe jeg arbejdede som udvekslingssygeplejerske. Men når jeg skulle arbejde permanent, så var min uddannelse mangelfuld. Jeg var dog faktisk heldig, fordi fagforeningen hjalp mig til at finde et års arbejde. Men under den periode følte jeg mig forskelsbehandlet – især fordi jeg kun kunne få 75% af lønnen, mens alle andre danske sygeplejersker med samme arbejdsindsats fik fuld løn. Selvom jeg fik min autorisation efter halvandet års arbejde, så kunne jeg heller ikke få job med det samme. Men jeg blev ved og ved, og så lykkedes det ...» (kvinde med kenyansk baggrund, 53 år).

Kvinden i denne case kom for næsten 20 år siden til det danske sygehusvæsen via et udvekslingsprogram. Hun havde en amerikansk sygeplejerskeuddannelse, der var fuldført i Indien. Da hun mødte sin mand, besluttede hun sig for at blive i Danmark. Kvinden har i dag en lederstilling i sundhedsvæsenet og har således – som antydnet i citatet – fastholdt den uddannelses- og kompetencebaggrund, som var hendes oprindelige udgangspunkt for at komme til Danmark. I lyset af mange års erfaringer vurderer hun, at det med årene langt fra er blevet nemmere at håndhæve sin formelt-faglige kompetence på det danske arbejdsmarked:

»I kraft af min lederstilling er jeg med til at ansætte mange sygeplejersker. Selvom vi i Danmark har meget brug for sygeplejersker, er der mange etniske minoriteter, som har medbragt en sygeplejerskeuddannelse – men som skal tage en hel dansk uddannelse for at finde job. Jeg synes, det er strengt, at de ikke kan få godkendt deres uddannelser. Man kan jo afprøve dem, og hvis de kan deres kram, så er det jo tåbeligt at bruge penge på at uddanne dem igen. Det er paradoksalt, at vi har brug for arbejdskraft, men at vi ikke vil have disse mennesker ...«

Kvinden repræsenterer en gruppe kvinder fra de etniske minoriteter, som formår at bevare den personlige integritet og fastholde behovet for – og retten til – et aktivt arbejds- og karriereliv med faglige og personlige udfordringer. Hun gør samtidig opmærk-

som på, at det er en proces, der i det danske samfund stiller store krav til den enkeltes ambitioner og målbevidsthed. Det kræver en stærk vedholdenhed at nå målet i et samfund, som efter kvindens vurdering ikke ønsker en stor minoritetsbefolkning og derfor i praksis gør det vanskeligt for etniske minoriteter at få job eller uddannelse:

»Jeg har ikke i dag personlige erfaringer med diskrimination. Men jeg tror, at diskrimination af etniske minoriteter eksisterer her i landet. Jeg siger til de etniske minoriteter, jeg kender – at de skal blive ved med at kæmpe for at få en uddannelse og et job. Det skal nok lykkes en dag, så man kan se, at det har været godt at have etniske minoriteter i landet ...«

For andre højtuddannede kvinder har vejen hidtil været knap så succesrig. Det er kvinder, som trods et højt fagligt ambitionsniveau har mistet motivationen undervejs gennem den danske integration:

»Jeg var dybt chokeret, da jeg fra min mands bekendte blev informeret om, at jeg ikke kunne få et uddannelsesjob i Danmark – for det var det, der var mit mål. Det gik først op for mig, at det var rigtig nok, da jeg på sprogskolen kom i kontakt med en studievejleder. Hun fortalte mig, at jeg skulle have en hel uddannelse fra et dansk universitet for at få job som engelsklærer. Inden da skulle jeg bestå en danskprøve på højt niveau. Jeg havde svært ved at forstå, hvorfor det var nødvendigt med dansk på højniveau, hvis jeg skulle læse engelsk ...« (kvinde med iransk baggrund, 33 år).

Da kvinden kom til Danmark i begyndelsen af 1990'erne, var hun i besiddelse af en bachelor i engelsk fra Teheran Universitet. Hertil kom tre års undervisningserfaring fra hjemlandet. Kvinden beskriver, hvordan hun i den første periode efter sin ankomst befandt sig i en krise som følge af den store omvæltning, det er at forlade sit land og bosætte sig under fremmede himmelstrøg. Den personlige krise blev forværret, da hun måtte se i øjnene, at hendes uddannelses- og erhvervs erfaringer ikke kunne godkendes og overføres til danske forhold. Hun måtte begynde helt forfra på sin professionelle karriere, hvis hun på et tidspunkt skulle gøre sig håb om at arbejde på samme kompetenceniveau som i oprindelseslandet:

»Når man er vant til at være aktiv, så er det ikke nemt at blive hjemmegående. Selv om mange danskere tror, at vi kvinder fra Mellemøsten er undertrykte og har det bedst med at gå hjemme. Jeg fik mit barn et år efter min ankomst hertil, og da min barsel var afsluttet, begyndte jeg at lære dansk. I september 1999 begyndte jeg så at læse engelsk på Københavns Universitet ...«

Kvinden i dette eksempel fastholder således sit faglige udgangspunkt i lighed med den ældre kvinde i den foregående case. Men hun understreger, at prisen for at bevare den faglige og professionelle identitet er høj, når man tilhører minoritetsbefolkningen i det danske samfund:

»Jeg havde ikke behov for at omuddanne mig, og når man er tvunget til at tage en uddannelse, så har man ikke samme motivation for at komme i gang med uddannelsen. Jeg føler mig undertrykt af det danske uddannelsessystem og det danske arbejdsmarked. Jeg kan også se i min omgangskreds, at der er mange gode, aktive og energiske mennesker, som ikke får lov til at bidrage til det danske samfund. Til gengæld bliver de mere og mere psykisk påvirket af den brede forskelsbehandling, der foregår i samfundet. Vi har ikke en eneste dansk ven eller veninde, og der er ikke nogen, der viser interesse for at omgås os. Det kalder jeg isolation og marginalisering ...«

Kvinden, hendes mand og omgangskreds adskiller sig i deres karriereprofil ikke fra højtuddannede danskfødte med karriereorienterede beskæftigelsesønsker og -strategier. De er netop kommet til Danmark med en solid uddannelses- og erhvervsbaggrund. For nogle baner den vejen til en ønsket plads på det danske arbejdsmarked. Men for flere lider karrieredrømmen skibbrud undervejs i integrationsprocessen. På denne måde afskærer ledelse og medarbejdere på både det private og offentlige arbejdsmarked sig i vid udstrækning fra at få medarbejdere og kolleger, som ikke alene har ført en vedholdende kamp for deres faglige selvforståelse og kompetence, men tillige har kæmpet en kamp for at bevare den personlige integritet og retfærdighedsans. En kvinde – der i sin tid kom til landet med en akademisk uddannelses- og erhvervsbaggrund – udtrykker det således:

»Jeg flygtede fra Iran, fordi jeg havde valgt et liv med kamp for retfærdighed og ligestilling. Med en længsel efter demokrati og kvindefrigørelse kom jeg hertil. Jeg troede, at her ville jeg nemmere opnå accept og respekt til at være en hel kvinde. Der gik ikke så længe, før min drøm blev forvandlet til et mareridt. Jeg blev konfronteret med, at mine medbragte kvalifikationer ikke var anvendelige til at få et passende job på det danske arbejdsmarked. Jeg havde virkelig svært ved at forstå, hvorfor et land som Danmark ikke er i stand til at udnytte de menneskelige ressourcer, der kommer hertil. Jeg var gratis arbejdskraft, som samfundet ikke havde brugt en eneste krone på til uddannelse, børnepasning og erhvervs erfaringer. Jeg var efter sprogindlæringen parat til at bidrage til det danske arbejdsmarked, men jeg fik at vide, at jeg ikke var god nok. Jeg blev vred og tog kampen op. Jeg startede helt forfra igen med en uddannelse i voksenalderen. Jeg begyndte at læse dansk på niende klasses niveau, tiende klasses niveau og HF. Jeg startede på en videregående uddannelse på et dansk universitet. Men jeg har stadig ikke en fast tilknytning til arbejdsmarkedet, og de job, jeg hidtil har haft, var og er projektansættelser. Jeg oplever desuden, at de steder, hvor jeg har flest beskæftigelsesmuligheder, netop er arbejdspladser, der beskæftiger sig med problemstillinger i relation til etniske minoriteter. Det har jeg ikke noget imod, fordi det også er mit interesseområde. Men det er problematisk, hvis etniske minoriteter kun skal have lov til at arbejde med minoritetsområder. De ressourcer, som jeg har brugt på at omuddanne mig, kunne bruges meget mere konstruktivt, hvis vi havde et bedre arbejdsmarked. Jeg spørger ofte mig selv: Hvis jeg var en mere hvid dansker og havde samme kvalifikationer, som jeg har nu – hvordan ville mine beskæftigelsesmuligheder så komme til at se ud ...« (kvinde med iransk baggrund, 41 år).

At ændre sin kurs undervejs – tilpasningsprofilen

»Jeg har ikke valgt en videregående uddannelse for sjov, men for at forbedre mine beskæftigelsesmuligheder. Men jeg er begyndt at blive mere og mere angst for ikke at få rigtigt arbejde. Min angst skyldes min mands situation. Han er in-

geniør og har også en Ph.d.-uddannelse. Alligevel er han arbejdsløs. Han har nu bedt kommunens aktiveringskontor om at sende ham på et IT-kursus, men sagsbehandleren har givet afslag. Jeg føler, at vi etniske minoriteter bliver diskrimineret på grund af arbejdsgivernes fordomme om vores dygtighed og kvalifikationer. De foretrækker danskerne, og derfor er jeg angst for arbejdsløshed. Jeg kan lige så godt fortælle, at på baggrund af angsten har jeg nu valgt at udskyde afslutningen af min uddannelse. Jeg vil hellere identificere mig med at være studerende end med at være arbejdsløs ...» (kvinde med palæstinensisk baggrund, 29 år).

Nogle højtuddannede med minoritetsbaggrund vælger på forskellig måde at tilpasse sig de forhåndenværende muligheder, selvom de som udgangspunkt har drømt om at videreføre den faglige karriere, som de har lagt grunden til i oprindelseslandet. I citatet refererer den unge kvinde til mandens forsøg på at forlade sit uddannelsesmæssige udgangspunkt og kvalificere sig målrettet til forventede jobnicher på arbejdsmarkedet. Samtidig beskriver hun, hvordan de ugunstige jobudsigter har slået skår i hendes psykiske beredskab og identitetsfølelse. At hun udskyder at gøre sin uddannelse færdig, må i denne sammenhæng betragtes som en *defensiv tilpasningsstrategi*, der afspejler en presset situation.

»Det har aldrig været min drøm at stå i en kiosk 14 timer i døgnet eller at gøre rent. Det var nød løsninger. Mit nuværende job passer mig godt. Det er jeg meget glad for ...» (mand med pakistansk baggrund, 25 år).

Disse ord lyder fra en ung mand, der har været bosat i Danmark siden de første skoleår. Han er i dag fastansat i en servicefunktion i en stor statsinstitution. Hans vej gennem det danske uddannelsessystem maner til eftertanke, fordi den demonstrerer mange unge efterkommeres ringe muligheder for at komme i betragtning på praktikvirksomheder. Den pågældende unge mand har måttet afbryde tre forskellige erhvervsfaglige uddannelser på grund af manglende praktikplads. Da uddannelsesvejen gang på gang blev spærret, forsøgte han sig en tid i rengøringsbranchen og siden med en selvstændig løbebane som kioskejer. Han giver udtryk for, at der ikke har været tale om ønskejob, men derimod om *overlevelsestrategier*. Da de oprindelige uddannelses-

og erhvervsplaner kuldsejlede, ændrede han kurs i retning af de forhåndenværende muligheder.

Hans historie afspejler således en arbejdsmarkedsstrategi, der handler om at tilpasse sig de givne betingelser og muligheder uden at miste modet. Man kan have et ønskemål, men hvis målet ikke kan indfries, må man i stedet få det bedste ud af de muligheder, der er til rådighed. En anden ung mand har udtrykt det på denne måde:

»Jeg bliver i et spor så længe, der er muligheder. Hvis der er for mange døre, der lukker sig, prøver jeg noget andet ...» (mand med ægyptisk baggrund, 26 år).

I nogle tilfælde baserer tilpasningen sig således på et overskud til at overleve på de bedst mulige betingelser. En kvinde, der oprindeligt er uddannet i Irak som civilingeniør med speciale i ultralyd, fortæller:

»Da jeg skulle søge asyl, faldt mit valg på Danmark, fordi jeg havde hørt fra mine polske og tjekkiske venner, at i Danmark ville jeg få gode muligheder for at opnå beskæftigelse. Min uddannelse blev også godkendt, men jeg fik aldrig job som civilingeniør. Jeg gik til nogle specialkurser – også jobsøgningskurser – uden held. Det var hårdt for mig, som jo i alt havde brugt 22 år af mit liv på at uddanne mig – og at jeg alligevel ikke kunne få job bagefter. Så en dag var jeg til en undersøgelse på Rigshospitalet, og da specialisten skulle bruge ultralyd, kom vi til at snakke om min uddannelse og mit speciale. Han tilbød sin hjælp til at finde mig et job. Så blev jeg projektansat på Rigshospitalet et år, men herefter var der ikke flere penge til at fastansætte mig. Det gik op for mig, at også mange danskere med samme uddannelse var arbejdsløse. Så følte jeg mig en overgang gammel med en forældet uddannelse. Men efter et stykke tid begyndte jeg at søge job som kulturformidler og er nu beboerrådgiver i et boligselskab. Jeg synes, at jeg trives i mit nuværende job. Jeg kan bruge mine erfaringer til at bygge bro mellem etniske minoriteter og majoritetsbefolkningen ...» (kvinde med irakisk baggrund, 43 år).

Denne kvinde har på et tidspunkt erkendt, at den generelle ledighed inden for hendes fag for altid vil forringe hendes beskæftigelsesudsigter her. I stedet har hun valgt en *offensiv tilpasningsstrategi*, hvor

hun målbevidst er gået efter de særlige jobnicher, der knytter sig til hendes minoritetsbaggrund. Det har givet hende mulighed for at opbygge en tilfredsstillende arbejdsituation, hvor hun føler, at hun kan bruge sine erfaringer og ressourcer i et positivt integrationsperspektiv.

Handlingsrettet forskning

Vores budskab er for det første, at der fortsat er et vældigt videns- og forskningsbehov, hvad angår etniske minoriteters tilknytning til det danske arbejdsmarked og uddannelsessystem.

Budskabet er for det andet, at øget forskning og udredning ikke i sig selv kan nedbryde de barrierer og løse de problemer, der spærrer vejen for den gensidige integrations- og tilpasningsproces mellem majoritets- og minoritetsbefolkningen. Det sker kun, hvis forskningen målrettet anlægger et *handlingsperspektiv*, som sigter på at afklare årsagerne til den aktuelle situation – og på dette grundlag står frem med konkrete anbefalinger til en videre integrations- og ligestillingsstrategi.

Budskabet er for det tredje, at en anvendelsesorienteret forskning må sigte på at nuancere og differentiere billedet af etniske minoriteters placering på det danske arbejdsmarked – ikke alene i relation til nationalitet, men også til køn, alder, socioøkonomisk tilhørsforhold, livsformer og hverdagsbevidsthed.

Kvantitative og kvalitative metoder kan samvirke og *dels* specificere de generelle udviklingstendenser for forskellige grupper i minoritetsbefolkningen, *dels* bidrage med en nærmere viden om de samfundsmæssige betingelser, livsstrategier og livshistoriske forventninger, der er den objektive og subjektive drivkraft for den enkeltes integration. En større differentiering i analyserne skal således kvalificere vores forståelse af:

- *Hvor og hvornår* der opstår dynamiske bevægelser i beskæftigelsesmønstret blandt forskellige grupper i minoritetsbefolkningen.
- *Hvilke* minoritetsgrupper, der især ændrer status over tid, og *hvilke* socioøkonomiske, sociokulturelle og psykosociale rammebetingelser og årsager, der kan forklare, *hvorfor* forskellige minoritetsgrupper bevæger sig i forskellige retninger.
- *Hvorvidt* og i så fald *hvorfor* kvinder og mænd

med minoritetsbaggrund har forskellige betingelser og forudsætninger for at opnå en fast tilknytning til arbejdsmarkedet – og *hvorvidt* der er tale om kønsmønstre svarende til mønstrene blandt danskfødte kvinder og mænd.

Budskabet er sidst, men ikke mindst, at den handlingsorienterede forskning også bør omfatte studier af de muligheder og barrierer for etnisk ligestilling, der på nuværende tidspunkt præger danske arbejdspladser i såvel den offentlige som den private sektor¹⁰. Det gælder både statistiske opgørelser over etniske minoriteters faktiske placering i forskellige segmenter på jobmarkedet og kvalitative analyser af de materielle, normative og værdimæssige årsager, der gemmer sig bag statistikken.

Noter

1. Etniske minoriteter anvendes i artiklen som samlet begreb for indvandrere og efterkommere fra tredielande. Indvandre og efterkommere udgør samtidig en samlebetegnelse for arbejdskraftindvandrere, familiesammenførte og flygtninge i henhold til de definitioner, der i dag ligger til grund for de statistiske opgørelser, som Danmarks Statistik udarbejder på området, jf. også artikel af Anita Lange samt Poulsen, M. Ejby og Lange, A.: »Indvandrere i Danmark«, Danmarks Statistik 1998.
2. Jv. Thomsen, M. m.fl.: »Med mangfoldighed som mål. En undersøgelse af muligheder og barrierer for etnisk ligestilling og integration af etniske minoriteter på statslige arbejdspladser«. Teknologisk Institut, 1999.
3. Her citeret fra Arbejdsministeriet: »Vejledning om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet mv.« Arbejdsministeriet, februar 2000.
4. Ibid.
5. Se bl.a. Larsen, A.: »Etnisk diskrimination, ligestilling og integration på arbejdsmarkedet«. I temanummer af tidsskriftet *Arbejdsliv*, 2/2000.
6. Se Møller, B. og Togeby, L.: »Oplevet diskrimination – en undersøgelse blandt etniske minoriteter«. Nævnet for etnisk ligestilling, 1999.
7. Se Hjarnø, J. og Jensen, T.: »Diskrimineringen af unge med indvandrerbaggrund ved jobsøgning«. Sydjysk Universitetsforlag, 1997.
8. For en nærmere gennemgang, se Thomsen, M.: »Evaluering af aktivering – mål, perspektiver og metoder«. Teknologisk Institut, 1995.

9. Citaterne og de efterfølgende cases bygger dels på en ny interviewrunde blandt kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, dels på følgende undersøgelser: Thomsen, M. m.fl.: »Med mangfoldighed som mål«, op.cit. Endvidere Thomsen, M. m.fl.: »På vej mod job – evaluering af et indvandrer- og gråzoneprojekt i Storkøbenhavn«. Teknologisk Institut og Arbejdsmarkedsstyrelsen, 1999 samt Thomsen, M. m.fl.: »Mellem tradition og innovation – en helhedsorienteret analyse af erhvervs- og arbejdsmarkedsudviklingen i Helsingør kommune«. Teknologisk Institut, 2000.
10. Den oven for nævnte undersøgelse af statslige arbejdspladser, »Med mangfoldighed som mål«, er et bidrag til et sådant udredningsarbejde, som for tiden suppleres med en igangværende undersøgelse af etniske minoriteters placering på det kommunale arbejdsmarked – samt muligheder og barrierer i kommunale arbejdspladsmiljøer for ansættelse og integration af etniske minoriteter.

Modelfoto: Joachim Ladefoged.

Kvinderne mobiliserer

Etniske minoriteters deltagelse i det politiske liv

De fleste historiebøger fortæller, at der blev indført lige og almindelig valgret i Danmark med grundloven af 1849. Det er en sandhed med modifikationer, idet hverken kvinder eller tyende kunne stemme. I øvrigt fik man først valgret, når man var fyldt 30 år. At det skulle være sådan, blev anset for helt naturligt. Som det blev sagt i den grundlovgivende rigsforsamling: »Overalt erkender man jo således, at umyndige, børn, fruentimmere, forbrydere ikke bør have valgret.«

I Danmark fik kvinder valgret til de kommunale råd i 1908 og til Rigsdagen i 1915, men det varede længe, inden kvinderne anvendte valget i samme omfang som mændene. Ved det første valg, hvor kvinder havde valgret, kommunalvalget i 1909, var der 25 procentpoint forskel på mænd og kvinders valgdeltagelse. I 1933 var forskellen reduceret til ni procentpoint og i 1962 til fem procentpoint. I dag er valgdeltagelsen blandt mænd og kvinder præcis den samme.

Det varede lang tid, før kvinderne for alvor gjorde deres indtog i de valgte forsamlinger. I 1918 blev der indvalgt tre procent kvinder i Folketinget. Dette tal var i 1945 steget til fem procent, i 1966 til ti procent, i 1974 til 24 procent og i dag er 37 procent af Folketingets medlemmer kvinder. Også på de fleste andre områder gælder det, at kvindernes aktivitet gradvist er steget gennem det 20. århundrede, men det er kun på de færreste områder, at ligheden er lige så stor som ved valgdeltagelsen.

Det har således i Danmark været en naturlig del af en traditionel livsform, at det politiske liv blev overladt til mændene. Det er først i de seneste årtier, at dette har ændret sig. På samme måde har forhold-

af LISE TOGBY

ne været i de fleste andre lande, og mange steder er det stadigvæk sådan. Man må også formode, at de etniske minoriteter i Danmark som oftest medbringer klare normer fra hjemlandet om en arbejdsdeling mellem kønnene, hvor det politiske liv er forbeholdt mænd. Man kan derfor antage, at der er en forholdsvis stor forskel på mænd og kvinders politiske deltagelse. Spørgsmålet er så, om denne forskel lever videre, eller om livet i Danmark udfordrer den traditionelle arbejdsdeling.

Der er mange grunde til at forvente, at der i Danmark vil ske en særlig mobilisering af de etniske minoriteters kvinder. Migrationen til Vesteuropa betyder, at de traditionelle kønsroller kommer under pres. Specielt er det udpræget i familier, hvor manden er uden beskæftigelse eller har vanskeligt ved at tilegne sig det nye lands sprog. I så fald er det svært at fastholde, at det er manden og faderen, der alene varetager familiens relationer udadtil, for eksempel til offentlige myndigheder. Det er også vanskeligt at forestille sig, at børn og unge ikke påvirkes af, at der i det danske samfund lægges vægt på lighed mellem kønnene. Det er derfor nærliggende at forestille sig, at de unge kvinder forsøger at kombinere dele af den traditionelle kultur med de nye muligheder, der åbner sig for dem, specielt i de store byer (Røgilds, 1995; Mørck, 1998).

Dette bidrag vil beskrive, hvad man i dag ved om de etniske minoriteters inddragelse i det politiske liv i Danmark og specielt om forskellene på de to køns deltagelse. Oplysningerne er hentet fra to forskellige

kilder. For det første er der i forbindelse med kommunalvalget i 1997 gennemført en registerbaseret undersøgelse af valgdeltagelsen blandt alle valgberettigede i Københavns og Århus kommuner (Elklit et al., 2000). Denne undersøgelse gør det muligt at sige noget om valgdeltagelsen blandt alle de større etniske minoriteter i Danmark. For det andet blev der i 1998-99 gennemført to survey-undersøgelser blandt de etniske minoriteter, hvor der blandt andet blev spurgt mere bredt om den politiske deltagelse. Den ene er en undersøgelse af 2.generationsindvandrere på 26-28 år fra Jugoslavien, Pakistan og Tyrkiet, og den anden er en undersøgelse af oplevet diskrimination blandt de etniske minoriteter fra Bosnien, Libanon, Somalia og Tyrkiet (Møller og Togeby, 1999).

Valgdeltagelsen

Der er mange måder, hvorpå man kan være politisk aktiv, men at kunne deltage i lokale og nationale valg er det afgørende tegn på, at man er medlem af et demokratisk samfund. At afgive sin stemme har i alle nye demokratier en stor symbolsk betydning. På samme måde er det også et tegn på medinddragelse, når indvandrere afgiver deres stemme i deres nye land.

I 1981 vedtog Folketinget efter svensk forbillede at give udenlandske statsborgere valgret til kommunalvalgene, når de havde haft fast bopæl og opholdstilladelse i Danmark i mindst tre år. For at stemme til folketingsvalg kræves stadigvæk, at man har dansk statsborgerskab. Ved kommunalvalgene i 1997 havde fem procent af de valgberettigede udenlandsk statsborgerskab, hvortil man kan lægge to-tre procent af udenlandsk herkomst, der er blevet naturaliseret og dermed har fået dansk statsborgerskab. Men i hvilket omfang deltager de etniske minoriteter i danske kommunalvalg, og i hvilket omfang deltager specielt kvinderne?

Tabel 1 viser valgdeltagelsen i Københavns kommune for de største af de etniske grupper. Valgdeltagelsen for alle valgberettigede i Københavns kommune er sammenlignet med resten af landet forholdsvis lav, nemlig 58 procent. På samme måde er valgdeltagelsen blandt de etniske minoriteter lavere i København end i Århus.

Tabellen viser allerførst, at der er betydelig forskel på valgdeltagelsen i de forskellige etniske grupper.

Tabel 1. Valgdeltagelsen i Københavns kommune, opdelt på køn og etnisk gruppe. Procent.

	Mænd	Kvinder	Difference
Somalia	33	21	12
Marokko	41	34	7
Libanon	27	22	7
Irak	41	36	5
Iran	44	39	5
Vietnam	26	24	2
Tyrkiet	47	46	1
Jugoslavien	30	31	-1
Indien	42	43	-1
Polen	39	42	-3
Thailand	20	23	-3
Pakistan	58	62	-4
Kina	19	23	-4
Filippinerne	31	38	-7

Der er en meget lav valgdeltagelse blandt kinesere, thailændere, vietnamesere og libanesere, hvor mindre end 25 procent stemmer. Omvendt er der en meget høj valgdeltagelse blandt pakistanerne, der med en valgdeltagelse på 61 procent stemmer præcis lige så meget som personer med dansk baggrund. Havde vi også inddraget Århus kommune, ville man have kunnet se, at også tyrkerne i Århus har en usædvanlig høj valgdeltagelse, idet 72 procent stemte ved kommunalvalget. Disse meget store forskelle i gruppernes valgdeltagelse skal forklares med, at der i nogle byer er sket en kollektiv mobilisering af bestemte etniske grupper. Pakistanerne i København og tyrkerne i Århus er de bedste eksempler herpå.

Dernæst viser tabellen, at der også er en betydelig variation mellem grupperne, hvad angår forskellen på de to køns valgdeltagelse. Der er en række grupper med somalierne i spidsen, hvor mændene stemmer væsentlig oftere end kvinderne. Omvendt er der også en række grupper, hvor kvinderne stemmer oftere end mændene. Når man regner alle grupper sammen, stemmer mænd og kvinder fra de etniske minoriteter nogenlunde lige meget.

Det interessante er imidlertid, at opdeler vi grupperne efter alder, finder vi i en række grupper, at de yngre kvinder er flittigere til at stemme end de yngre mænd, selvom det i gennemsnit for hele gruppen forholder sig omvendt. Det gælder eksempelvis

for marokkanere, iranere og tyrkere. Alt i alt finder man således, at i langt de fleste af de etniske minoriteter stemmer yngre kvinder oftere end yngre mænd. I Århus stemmer de yngre tyrkiske kvinder også oftere end de jævnaldrende danskere, det være sig mænd som kvinder (Togeby, 2000b). Der er således meget, der tyder på, at der foregår en særlig stærk mobilisering af kvinderne ved mødet med det danske samfund.

Organisering

Skal man effektivt øve indflydelse på beslutningerne i det danske samfund, kræves det, at man også deltager på anden måde end ved at stemme til kommunalvalgene. Det er derfor vigtigt, at de etniske minoriteter også er aktive i politiske partier, i interesseorganisationer og i græsrodsaktioner. Og endelig kræves det, at man læser danske aviser eller på anden måde holder sig orienteret om det danske samfund. Disse aktiviteter er gennemgående mere ressourcekrævende end at stemme, og man kan derfor frygte, at aktiviteten er relativt lavere. Specielt må man nok forvente en lav deltagelse blandt kvinderne.

Selvom vores informationsgrundlag på dette område er svagere end ved valgdeltagelsen, fremgår det klart, at også her er variationen stor. Den tyrkiske gruppe er den bedst organiserede. Dels findes der mange tyrkiske foreninger, dels er tyrkerne forholdsvis ofte medlemmer af danske politiske partier og fagforeninger og deltager i møder her. Omvendt læser tyrkerne ikke særlig ofte danske aviser, og mange tyrkere føler ikke, at de vil være i stand til at formulere en klage til de danske myndigheder.

Sammenligner man deltagelsen blandt 2.generationsindvanderne med deltagelsen blandt jævnaldrende danskere, er forskellene ikke store. Adfærden blandt de unge 2.generationsindvandrere minder faktisk mere om de jævnaldrende danskeres end om adfærden blandt 1.generationsindvanderne.

Men også blandt 2.generationsindvanderne fra Jugoslavien, Pakistan og Tyrkiet finder man klare forskelle i de to køns politiske deltagelse. Kvinderne er gennemgående mindre aktive end mændene. Det gælder dog ikke på alle områder. Kvinder er lige så ofte som mænd medlemmer af en fagforening, og de deltager oftere i møder i fagforeningen end mændene. Men kvinderne har sjældnere deltaget i offentlige møder, i demonstrationer og i strejker. De

har sjældnere kontaktet politikere, og de har sjældnere skrevet læserbreve eller andre indlæg. Kvinderne læser også sjældnere danske aviser end mændene. Og endelig har kvinderne mindre politisk selvtilid end mændene, idet de oftere end mændene synes, at det er vanskeligt at følge med i politik.

Alt i alt er forskellene dog ikke så voldsomme, som man skulle have forventet. Også de etniske minoriteters kvinder deltager i det politiske liv i Danmark. De deltager i offentlige møder, de skriver under på underskriftsindsamlinger, de deltager i demonstrationer og de retter henvendelse til politikere. De holder sig også orienteret om samfundsforholdene ved at læse danske aviser (Togeby, 2000a).

Uanset at kvinder deltager mindre end mænd, er også de etniske minoriteters kvinder blevet inddraget i det politiske liv i Danmark. De forskelle mellem mænd og kvinders politiske aktivitet, som vi i dag finder blandt de etniske minoriteter, er mindre, end hvad man eksempelvis fandt i Danmark i 1950'erne.

Repræsentative organer

Udenlandske statsborgere har ikke blot valget til de kommunale råd i Danmark efter tre års ophold, de er også valgbar. Ved valget i 1997 blev der indvalgt repræsentanter for de etniske minoriteter i 16 kommuner. Det drejer sig sammenlagt om 22 personer eller omkring en halv procent af det samlede antal kommunalbestyrelses-medlemmer. Til sammenligning udgjorde de etniske minoriteter omkring fem procent af de valgberettigede ved valgene. Der er således tale om en betydelig underrepræsentation.

Dette skyldes imidlertid blandt andet, at de etniske minoriteter er koncentreret i nogle få storbykommuner, mens der stort set ingen bor i de mange små kommuner rundt om i landet, som til gengæld vælger langt de fleste kommunalbestyrelses-medlemmer. Koncentrerer man sig om de ti kommuner, der har relativt flest valgberettigede fra de etniske minoriteter, finder man en næsten ligelig repræsentation. Til gengæld er der stort set heller ikke indvalgt repræsentanter for de etniske minoriteter i andre kommuner.

Sammensætningen af de 22 personer med anden etnisk baggrund end dansk, der i dag er medlem af en kommunalbestyrelse, er i mange henseender skæv. Således er 14 ud af de 22 medlemmer af tyrkisk afstamning. Og, som det fremgår af tabel 2, er

Tabel 2. Kvindeandelen blandt de etniske minoriteters repræsentanter.

	Antal mænd	Antal kvinder	Kvindeandel
Medlemmer i kommunalbestyrelser	21	1	5 procent
Medlemmer i integrationsråd	165	40	20 procent
Medlemmer af Rådet for Etniske Minoriteter	10	4	29 procent

kun ét af de 22 medlemmer kvinde, nemlig Lubna Elahi fra København. På dette område må man konstatere, at kvinderne er meget stærkt underrepræsenteret.

Til gengæld var det en kvinde, der blev det første medlem af det danske Folketing med anden etnisk baggrund end dansk. 1. oktober 2000 indtrådte Isminur Lone Yalcinkaya, der er født i Tyrkiet, som midlertidigt medlem i Folketinget i stedet for Mimi Jacobsen, der har taget orlov.

Ved siden af de almindelige repræsentative organer er der med Integrationsloven af 1999 skabt nye samarbejdsorganer i kommunerne til varetagelse af specielt integrationssspørgsmål: »Integrationsrådene kan afgive vejledende udtalelser om den almindelige integrationsindsats i kommunerne og om de integrationsprogrammer, der tilbydes af kommunalbestyrelsen« (L474 af 1. juli 1998, §42).

Integrationsrådenes medlemmer skal ifølge loven udpeges af kommunalbestyrelsen, og en del af disse medlemmer skal være repræsentanter for de etniske minoriteter i kommunen. I september 2000 er der foreløbig blevet oprettet integrationsråd i 30 kommuner. Hvert integrationsråd vælger en repræsentant til Repræsentantskabet for Rådet for Etniske Minoriteter, som igen vælger Rådet for Etniske Minoriteter, der på det nationale plan »rådgiver indenrigsministeren om spørgsmål af betydning for flygtninge og indvandrere« (L474 af 1. juli 1998, §44).

Ser vi først på sammensætningen af de 30 integrationsråd, viser det sig, at der sammenlagt er udpeget 205 repræsentanter for de etniske minoriteter. Af disse er 40 repræsentanter eller 20 procent kvinder. Videre viser det sig, at fire af de 14 medlemmer af Rådet for Etniske Minoriteter er kvinder. Det svarer til 29 procent. Dertil kommer, at Rådets formand er kvinde. Man kan sammenligne dette med, at der i øjeblikket er 28 procent kvinder i danske kommunalbestyrelser. Man kan således på den ene side konstatere, at kvinderne er klart underrepræsenteret blandt de etniske minoriteters repræsentan-

ter. Men man kan på den anden side også konstatere, at underrepræsentationen er overraskende lille. Kvinderne har en nogenlunde lige så stærk repræsentation i de etniske minoriteters særlige organer, som de har de fleste andre steder i det danske samfund.

Mændene fra de etniske minoriteter er således som forventet stærkere repræsenteret end kvinderne i de politiske organer i Danmark. Men der er på ingen måde tale om, at kvinderne er holdt ude af det offentlige liv. Rundt omkring i det danske samfunds institutioner sidder der mange stærke kvinder fra de etniske minoriteter.

De store variationer

Hvis man skal sammenfatte resultaterne på tværs af de oplysninger, der er blevet præsenteret ovenfor, er den vigtigste konklusion nok, at der er meget store forskelle i den politiske deltagelse både mellem de forskellige grupper af etniske minoriteter og inden for den enkelte gruppe. Det er derfor næsten meningsløst at tale generelt om de etniske minoriteters politiske deltagelse eller for den sags skyld om kvindernes deltagelse. I nogle grupper er deltagelsen fuldt på højde med danske kvinders, i andre grupper er kvinderne fra de etniske minoriteter helt passive.

For at beskrive disse variationer i politisk deltagelse blandt kvinderne fra de etniske minoriteter, kan man se på valgdeltagelsen, som er den form for deltagelse, der er bedst beskrevet (Togeby, 2000b). Ofte finder man en høj valgdeltagelse blandt de unge, ugifte kvinder, blandt kvinder med dansk statsborgerskab og blandt kvinder i arbejde. Ofte er mobiliseringstendenserne stærkere blandt kvinder end blandt mænd. Den høje valgdeltagelse i disse grupper må ses som både et tegn på og et resultat af en begyndende frisættelse fra traditionelle rollemønstre. Men man finder også en høj valgdeltagelse inden for mere traditionelle kvindegrupper, hvis disse kvinder tager del i en kollektiv mobilisering af

hele den etniske gruppe. Her finder man for eksempel en høj valgdeltagelse blandt de midaldrende, gifte kvinder, der bor i indvandrer-tætte områder.

Omvendt finder man inden for alle de etniske minoriteter grupper af kvinder, der har en meget lav valgdeltagelse. Det gælder som regel de yngre og de ældre gifte kvinder og derudover de ældre ugifte kvinder. Samtidig gælder det de kvinder, der har boet kort tid i kommunen, eller som bor i områder med få indvandrere. De ældre, gifte kvinder vil antagelig være tæt integreret i det etniske samfund og stærkt forankret i en traditionel kultur, der forbeholder mændene den politiske aktivitet. Derimod gælder det om de yngre gifte og ældre ugifte kvinder, at de hverken er integreret i det danske samfund eller i deres egen etniske gruppe. De er i en vis forstand dobbelt marginaliseret.

Valgdeltagelsen synes således inden for den enkelte etniske gruppe at variere for det første med kvindernes integration i minoritetsmiljøet og for det andet med deres integration i det danske samfund. Noget tilsvarende gælder antagelig for andre former for politisk deltagelse. Samtidig spiller kvindernes alder en rolle. De unge kvinder påvirkes mere af livet i Danmark end de ældre. De påvirkes

også mere end de unge mænd, fordi de unge kvinders liv er præget af spændinger i forhold til både deres familie og til det danske samfund. Det er formentlig netop denne dobbelthed, der virker aktiverende.

Litteratur

- Elklit, Jørgen et al. (2000): Hvem stemmer – og hvem stemmer ikke? Århus. Magtudredningen.
- Møller, Birgit og Lise Tøgeby (1999): Oplevet diskrimination. København. Nævnet for Etnisk Ligestilling.
- Mørck, Yvonne (1998): Bindestregs-danskere. Fortællinger om køn, generationer og etnicitet. Frederiksberg. Forlaget Sociologi.
- Røgilds, Flemming (1995): Stemmer i et grænseland. En bro mellem unge indvandrere og danskere? København. Forlaget Politisk Revy.
- Tøgeby, Lise (2000a): Som man råber i skoven, *Politica*, vol. 32, nr. 2, pp.191-205.
- Tøgeby, Lise (2000b): Kan kvinder også stemme? Om politisk mobilisering af de etniske minoriteters kvinder, pp. 158-196 i Peter Kurrild-Klitgaard et al. (red.): Valg, vælgere og velfærdsstat. Festskrift til Hans Jørgen Nielsen. København. Forlaget Politiske Studier.

Modelfoto: Claus Haagensen.

»Det værste ved livet i Danmark er kedsomheden«

Hverdagslivet blandt ældre fra etniske minoriteter

Ældrebilledet er som så meget andet i Danmark under forandring. Befolkningssammensætningen er igennem de sidste 30 år blevet ændret, hvilket nu også begynder at slå igennem på ældreområdet. Således vil der i løbet af de kommende år blive en stigende gruppe af såkaldte »nye ældre« – ældre med en anden etnisk baggrund end den danske. Der er tale om en meget sammensat og mangfoldig gruppe med forskellig baggrund og historie. En del er kommet til Danmark som arbejdskraft-indvandrere i 1960'erne og 1970'erne fra blandt andet Tyrkiet, Pakistan og det tidligere Jugoslavien. Andre er kommet i løbet af 1980'erne og 1990'erne som flygtninge fra lande i Mellemøsten, Asien, Afrika og Østeuropa, mens atter andre er kommet hertil som familiesammenførte forældre til herboende indvandrere og flygtninge.

I den generelle ældredebate og ældrepolitik udgør den stigende gruppe af ældre med en anden etnisk baggrund end den danske imidlertid på mange måder en overset og glemt gruppe. De socialpolitiske tiltag, man retter mod etniske minoritetsgrupper, er oftest koncentreret om de yngre og børnene. Dette afspejles også i forskningen, hvor ældre fra etniske minoriteter med ganske få undtagelser udgør et ikke-eksisterende forskningsområde. De ældres hverdagsliv adskiller sig imidlertid kvalitativt ikke kun fra hverdagslivet blandt såvel unge fra etniske minoriteter som ældre etniske danskere, men også fra det liv, de ville have levet som ældre i hjemlandet.

Hvordan man indretter sit liv som ældre, og hvordan man forholder sig til sin alderdom her i Dan-

af CHARLOTTE EGEBLAD

mark, er meget forskelligt. Det afhænger af flere forskellige faktorer så som opholdstiden i Danmark, social og økonomisk baggrund i hjemlandet, sociale og økonomiske forhold her i landet, alder og køn samt personlig livshistorie og individuelle ressourcer. Gruppen af ældre fra etniske minoriteter udgør således en meget differentieret ældregruppe med forskellige behov og forskellige måder at indrette deres hverdag. Af hensyn til den fremtidige indsats på ældreområdet i forhold til etniske minoriteter er det derfor vigtigt med en øget viden om, hvordan ældre mænd og kvinder med en anden etnisk baggrund end den danske lever i Danmark. Hvordan oplever de det at blive ældre i et fremmed land? På hvilke forskellige måder håndterer de hverdagslivet og deres nye livssituation? Hvilke forskellige forventninger og ønsker har de til alderdommen her?

Dette bidrag vil tage udgangspunkt i disse problemstillinger¹. Da de ældre kvinder og mænd oplever og håndterer den forandrede livssituation meget forskelligt, vil fokus især blive lagt på kønsperspektivet.

At blive ældre i et andet land

Hverdagslivet er det liv, vi lever hver dag, og som vi genskaber og omskaber gennem de daglige aktiviteter. På den måde er hverdagslivet ikke afgrænset til enten at være det liv, vi lever på arbejde, i fritiden eller i familien. Hverdagslivet er det hele. Det er det liv, vi lever hver dag, uanset hvem vi er, og hvad vi

laver. Hverdagslivet kan ikke defineres med sociologiske begreber. Det kan derimod hverdagslivets betingelser og de forskellige måder, hvorpå vi håndterer disse betingelser (Bech-Jørgensen 1994). Kort kan man sige, at håndtering er det, som forbinder de objektive livsbetingelser med den subjektive virkelighed. Håndteringerne er de handlinger, tanker og følelser, hvormed den enkelte forsøger at gen- og omskabe hverdagslivet og dermed den sociale identitet som meningsfuld og sammenhængende. Det er vigtigt at påpege, at hverdagslivet er foranderligt og processuelt. Sagt med andre ord: De ældre etniske minoriteters hverdagsliv ændres, når betingelserne forandres.

Selv om ældre fra etniske minoriteter udgør en meget forskelligartet gruppe, gælder det generelt, at de lever i et komplekst felt af opbrud, foranderlighed og modsætningsfylde. Uanset om man er kommet hertil som indvanderer, flytning eller familiesammenført, indebærer migrationen et afgørende brud med det kendte, det forudsigelige og selvfølgelige i hverdagslivet. Ikke blot sproget og de fysiske rammer skiftes ud, men også de nære sociale relationer i hverdagen. Børn, familie og venner samt de samfundsmæssige, kulturelle og historiske rammer for hverdagslivet brydes op og forandres.

De ældre kommer fra en hverdag, som er meget anderledes end hverdagslivet i Danmark. De er forankret i kulturer, hvor synet på alderdommen og ældrerollen er anderledes, hvor ansvaret for de ældre ligger hos familierne, og hvor børnene tager sig af forældrene, når disse bliver gamle. De kommer desuden fra en hverdag med mere veldefinerede kønsroller end de danske og med forskellige hverdagslivsmønstre for mænd og kvinder. Den nye livssituation og de ændrede sociale og kulturelle rammer betyder, at der sker en forskydning og forandring af forholdet mellem kønnene og generationerne i familierne.

Ingen af de ældre kvinder og mænd i mine undersøgelser lægger skjul på, at det er meget svært at blive ældre i et land, de aldrig har oplevet som deres. For såvel kvinderne som mændene gælder det, at de har svært ved at finde en struktur og en mening med tilværelsen som ældre i Danmark. De føler sig splittede mellem hjemlandet og Danmark og har svært ved at finde sig til rette i rollen som ældre her i landet. Dette viser sig ved, at de har problemer

med at få tiden til at gå – de keder sig! Som en ældre palæstinensisk kvinde meget sigende erklærer, da hun skal beskrive sin hverdag:

»Det værste ved livet i Danmark er kedsomheden. Jeg er træt, træt om morgenen og træt om aftenen. For at få tiden til at gå, har jeg fået kabel-TV, så jeg kan se arabisk tv. Det er svært at bo i Danmark. Vejret, kulden, sproget, anderledesheden. Maden er fremmed. Alt er anderledes.«

Selvom mange har regelmæssig, næsten daglig kontakt med deres børn, føler de sig ensomme og isolerede. Som en anden ældre palæstinensisk kvinde siger:

»Her i Danmark føler jeg, at jeg skal kvæles. Her er ingen, der lige kommer på besøg. Ingen at tale med i dagligdagen.«

Ingen af de ældre taler ret godt dansk og har i hverdagen kun lidt eller ingen kontakt med danskerne i lokalområdet. De føler sig sprogligt, socialt og kulturelt isoleret fra det omgivende samfund. Denne følelse af fremmedhed og social isolation, af ikke at være en del af det omgivende samfund, udtrykkes måske bedst af en 54-årig iransk mand, som fortæller om sine forestillinger om fremtiden som ældre i Danmark:

»Den største belastning for mig er tanken om fremtiden. Jeg kan ikke se nogle løsninger. Jeg bliver ældre og ældre. Jeg ser ikke nogle muligheder for at finde et arbejde. Jeg kan ikke lære sproget. Jeg sidder hele tiden og tænker: Hvad skal der ske i fremtiden? Når jeg bliver ældre, bliver jeg måske nødt til at flytte på plejehjem. Blandt nogle jeg ikke kender, hvor jeg ikke kender deres baggrund, deres kultur. Jeg kan heller ikke sproget. Hvad vil der ske i fremtiden? Det er den største belastning for mig lige nu. Jeg tænker hele tiden på det. Jeg kan ikke finde nogen løsning på det. Så det er en meget, meget uforudsigelig fremtid. Man kan ganske vist selv regne ud, hvordan det vil gå, men man kan ikke selv gøre noget for at ændre det.«

Et gennemgående tema i de ældres fortællinger er problemerne med tiden: kedsomhed, ensomhed, følelsen af at være fremmed og usikkerhed over for

fremtiden. Alt sammen er det udtryk for, at de ældre har svært ved at genskabe og omskabe den sociale identitet som meningsfuld og sammenhængende her i Danmark. De føler sig splittet mellem den sociale og kulturelle forankring, de har i hjemlandet, og den faktiske hverdag, de lever i, og er derfor meget usikre på, hvordan fremtiden og deres alderdom skal forløbe. I det følgende vil jeg tage udgangspunkt i de ældre kvinder og mænds egne fortællinger om deres liv som ældre her i Danmark og de forskellige forandringsprocesser, de er indfanget i.

Mændenes forandrede rolle

For mændene er hverdagslivet i Danmark forbundet med store forandringer og skred, hvad angår deres sociale identitet og deres rolle og status i familien. Hvor manden tidligere var familiens økonomiske forsørger og beslutningstager, har kvinden og børnene her i Danmark opnået en økonomisk uafhængighed, som ændrer forholdet mellem kønnene og mellem generationerne. Mændene giver således i højere grad end kvinderne udtryk for, at forholdet til deres børn har ændret sig som følge af den nye livssituation. Det at bo i Danmark har fjernet dem fra børnene. De oplever, at børnene har fået en anden frihed og økonomisk uafhængighed, end de havde i hjemlandet. Børnene har mistet noget af respekten for de ældre. De er ikke på samme måde afhængige af deres forældre som i hjemlandet. Omvendt er mange af de ældre blevet afhængige af børnene, fordi de ikke kan tale dansk. De yngre er ofte bedre integreret og ved betydelig mere om det danske samfund. Dette forstærker de ældres følelse af, at den yngre generation ikke kan bruge forældrenes erfaringer her i landet. Alt dette betyder, at forholdet mellem generationerne forskydes og forrykkes. Som en iransk mand udtrykker det:

»Omgivelserne har stor indflydelse på forholdet til dine børn. Man ændrer sig også selv. Når børnene bliver voksne i Iran, opstår der også en vis afstand til forældrene, men denne afstand bliver større i Danmark. Først og fremmest fordi børnene bliver påvirket af omgivelserne, for det andet fordi de ikke mere er afhængige af forældrene. I Iran har man et tættere forhold.«

Mændenes ændrede rolle i familien understreges yderligere af, at kun få af de ældre mænd har arbej-

de her i Danmark. Ikke mindst for de yngste af de ældre mænd er det forbundet med store personlige problemer ikke at have et arbejde, og det manglende arbejde er i høj grad det, der strukturerer hverdagslivet her.

Som en 54-årig iraner fortæller, havde han store forhåbninger om at finde et arbejde, da han kom til Danmark for ni år siden. På trods af utallige kurser er disse forventninger imidlertid ikke blevet indfriet. Han er uddannet civiløkonom, har arbejdet i en bank i Teheran, haft sit eget eksportfirma og taler flydende farsi, engelsk og nu også dansk.

Det altoverskyggende problem for hans hverdag her er, at det ikke har været muligt for ham at bruge sine kvalifikationer til at finde et arbejde. Grundlaget for hans tilværelse er smuldret. Arbejdsløhedssituationen betyder, at han føler sig socialt isoleret. Han har mistet sine sociale referencerammer og sin selvrespekt i forhold til familien og ikke mindst sine børn. At hans ældste søn heller ikke har kunnet finde et job, der svarer til hans uddannelsesmæssige kvalifikationer, er kun med til at forstærke hans følelse af det meningsløse ved tilværelsen her.

At hverdagslivet her i Danmark er forbundet med store forandringer for de ældre fra etniske minoriteter, ikke mindst mændene, synliggøres af den omstændighed, at en del af de ældre flygtninge bliver skilt.

De sociale og kulturelle forandringer, der sker i familierne som følge af den nye flygtningesituation, kan dog ikke alene forklare skilsmisserne. Nok giver migrationen kvinderne nye og andre muligheder end i hjemlandet, men omvendt kan man også forestille sig, at migrationen knytter familierne tættere sammen end i hjemlandet, fordi »man kun har hinanden«. Og nok er man her i landet økonomisk uafhængige af hinanden, men samtidig bliver man også socialt og følelsesmæssigt mere knyttet til hinanden.

Skilsmisserne skal derfor nok ses både som en konsekvens af migrationen og de ændrede roller mellem kønnene og som en konsekvens af selve flygtningesituationen samt endelig af en række personlige forhold. De ændrede sociale og kulturelle rammer bliver med andre ord det, der overhovedet gør skilsmissen mulig.

For mændene betyder skilsmissen imidlertid ofte, at de får et mere løst forhold til deres børn. De har svært ved at bevare en tæt kontakt til børnene efter

skilsmissten. Dette kan skyldes, at kvinderne traditionelt har stået for kontakten med børnene, og at mændene derfor ikke har erfaringer med at være netværksskaber i familien; men ikke desto mindre betyder det, at mændene bliver meget ensomme og isolerede efter skilsmissten, da familien tidligere har udgjort det primære netværk.

På trods af de mange brud og forandringer, som de ældre mænd oplever i Danmark, forsøger de alligevel at fastholde og genskabe strukturen i hverdagen for på den måde at opretholde en kontinuitet og sammenhæng i tilværelsen.

En måde at gøre dette på er gennem de daglige aktiviteter. Mændene tilbringer meget af deres tid i byen, i det offentlige rum. De tager hver dag bussen ind til den nærmeste by, går på biblioteket og læser aviser fra hjemlandet. De mødes på gaden og snakker med hinanden. Hvor der er mulighed for det, mødes mændene dagligt i de etniske foreninger. Her drikker de kaffe, småsnakker og spiller kort. På den måde får de struktureret deres hverdag, så den ligner den, de havde i hjemlandet, hvor mændene primært havde deres aktiviteter uden for hjemmet.

Isolerede kvinder

De ældre kvinders hverdag her i landet ligner på mange måder den, de havde i hjemlandet. Man kan sige, at kvindernes rolle og funktion i familierne ikke har været underlagt så store forandringer som mændenes. De kan også her bevare deres omsorgsfunktion som dem, der har kontakten til børnene og børnebørnene. Men også de bliver mere ensomme og isolerede i Danmark. De mangler i højere grad deres sociale netværk i form af de andre kvinder i familien, og først og fremmest savner de børn og børnebørn.

Netop tanker om og savnet af den nære familie, af børn og børnebørn, er i høj grad med til at strukturere kvindernes hverdagsliv. Savnet gælder både den familie, som er her i landet, og den familie, som er i hjemlandet eller andre steder i verden.

Tiden og livet i Danmark har ændret mange ting, og de ældre kvinder oplever, at meget også er forandret i hjemlandet. Det er svært at bevare kontakten til det derhjemme. Man mister tråden, når man ikke længere deler samme hverdag. En af de ældre tyrkiske kvinder beskriver dilemmaet således:

»Der er ikke tale om et 'både-og'. Vi lever midt i 'ingenmandsland'. Det var meningen, at vi skulle hjem til Tyrkiet, men børnene vil være her (...) Jeg føler mig midt imellem. Mit hjerte og mine børn er her, men resten af familien er i Tyrkiet«.

Den omstændighed, at børnene har fået deres liv her og vil blive boende her, er afgørende for de ældres beslutning om også at blive boende. Ikke mindst kvinderne vil bo der, hvor børn og børnebørn er.

Dette stiller imidlertid de ældre kvinder med flygtningebaggrund i et særligt dilemma. Deres børn og børnebørn er som oftest spredt ud over hele verden. Langt de fleste har børn og børnebørn både i Danmark, i hjemlandet og i andre europæiske eller nordamerikanske lande. Savnet af familiemedlemmer sammen med oplevelserne fra flugten og bekymringerne for de familiemedlemmer, som er langt væk, fylder således meget i disse kvinders liv. Som en ældre iransk kvinde med børn og børnebørn i både Danmark, Iran og Canada fortæller om sin hverdag:

»Dagligdagen her går med at lave mad og sidde i sofaen. Vi går ikke meget ud. Jeg sidder hjemme. Jeg savner tit Iran, mine børn og børnebørn. Så græder jeg; men når jeg ser mine sønner, bliver jeg glad igen. Jeg ville ønske, at jeg kunne have alle mine børn omkring mig«.

For de ældste kvinder – de familiesammenførte kvinder – har migrationen til Danmark været forbundet med store forandringer. Mange af kvinderne er blevet familiesammenført med deres børn i Danmark efter deres mands død. Mange af dem er kommet alene til landet i en sen alder og på et tidspunkt, hvor børnene ofte har boet her med deres familier i flere år. De er kommet til Danmark for at tilbringe deres alderdom sammen med familien. Formålet med migrationen kan således siges at være opfyldt, om end det har været forbundet med store personlige omkostninger.

Det er ikke uproblematisk at flytte til et andet land i en sen alder. Det kan være svært at genskabe det familiemønster, de ældre kender fra hjemlandet. Selvom familierne forsøger at genskabe et traditionelt familiemønster, forandrer de ældres rolle og funktion sig her i Danmark, ikke mindst på grund

af deres store afhængighed af børnene. De unge familier har levet nogle år alene og har fået et andet livsmønster end tidligere, blandt andet fordi både mændene og kvinderne er væk fra hjemmet i dagtimerne. De ældre er dermed overladt til sig selv og føler ikke, at de nyder den respekt og omsorg, de kunne forvente.

De ældre familiesammenførte kvinder har svært ved at få tiden til at gå, mens familien er væk om dagen. De savner deres velkendte sociale netværk og de vante omgivelser og har svært ved at orientere sig. Her er alt anderledes – omgivelserne, sproget, kulturen, maden, måden at leve på.

En ældre familiesammenført, iransk kvinde, som er kommet til Danmark for at bo sammen med sin eneste datter og dennes familie, fortæller om sit liv og sine forestillinger om fremtiden her:

»Det sværeste ved at bo i Danmark er, at jeg ikke kan dansk. Naboerne er flinke mennesker, men det er svært for mig at få kontakt med dem. De er flinke og hjælpsomme, hilser på hinanden. Som jeg sagde, er det svært for mig at få kontakt med danskerne, hvis jeg skal sammenligne med Iran. Der var det nemt for mig at leve, og jeg kunne klare mig selv. Jeg bor her på grund af min datter og hendes familie. Hverdagen her i Danmark er næsten den samme som i Iran. Familien står op. Når de alle sammen er taget afsted, begynder jeg at gøre rent, vaske op, lave mad og blive klar, til børnebørnene kommer hjem fra skole. Men jeg tænker også meget: Hvad skal jeg? Hvordan bliver det? Skal det gå stadigvæk, uden der sker nogen forandring? Hvordan bliver det? Skal vi bo her i lang tid? Jeg kan ikke forestille mig noget om fremtiden. Jeg er blevet for gammel til fremtiden. Tiden går, jeg ved ikke hvordan. Jeg tænker også på, hvordan jeg skal klare mig med hensyn til sproget. Om jeg kan finde vej, gå lidt ud og snakke med folk«.

Generelt giver de ældre kvinder udtryk for, at de savner at mødes med andre jævnaldrende kvinder med samme baggrund. At kvinderne opholder sig så meget i hjemmet, betyder således for de fleste, at de bliver ensomme og isolerede og mangler kontakten til andre jævnaldrende kvinder. En ældre iransk kvinde siger:

»Man taler om andre ting med jævnaldrende. Man forstår ikke altid hinanden, når man har

forskellig alder. Der er nogen på min egen alder, men de bor så langt væk. Vi kan ikke besøge hinanden.«

Friheden og de nye muligheder

Som det fremgår af de forskellige kvinder og mænds fortællinger om hverdagslivet her i Danmark, er det præget af mange forandringer, skred og brud, ikke mindst hvad angår forholdet mellem kønnene og mellem generationerne.

Omvendt oplever de ældre mænd og kvinder her en anden personlig frihed, end de har været vant til i hjemlandet. De ældre udtrykker blandt andet en vis tilfredshed med at bo for sig selv. Det giver dem en ny frihed og råderet over egen tilværelse. Såvel de ældre mænd som kvinder lægger stor vægt på, at de ikke er økonomisk afhængige af deres børn her i landet. En af de positive ting ved at blive gammel i Danmark er således, at man ikke her er plejemæssigt eller økonomisk afhængig af sine børn. Man har flere individuelle rettigheder som ældre.

Den forøgede individualisering, som de ældre oplever i Danmark, giver på den ene side nye muligheder, både i forhold til børnene og i forhold til hinanden. På den anden side er det netop også denne individualisering, som skaber den største usikkerhed med hensyn til fremtiden.

Usikkerheden udspringer ikke mindst af angsten for at miste børnene – angsten for at børnene skal forandre sig så meget, at de ældre mister kontakten til dem. Denne usikkerhed kommer klarest til udtryk i de ældre mænd og kvinders bekymring for, hvad der skal ske, hvis de ikke længere kan klare sig selv. Som en ældre tyrkisk mand svarer på spørgsmålet om muligheden for, at børnene kan passe ham, hvis det bliver nødvendigt:

»Nej, det kan jeg ikke forestille mig. De har deres eget liv. De går på arbejde hver dag. De kan jo ikke engang passe deres egne børn. Selv om vi ønskede det, kan det ikke lade sig gøre.«

For gammel til fremtiden

Tanken om hvordan alderdommen skal forløbe i Danmark, bekymrer de ældre meget, og udtalelser som »Jeg er for gammel til fremtiden« går igen hos såvel kvinderne som mændene.

De ældres viden og forestillinger om alderdom-

men er i høj grad knyttet til hjemlandet. De har derfor ingen kulturelle forudsætninger for at kunne forholde sig til et dansk ældresystem. Dette forstærkes af, at de kun i sjældne tilfælde har modtaget nogen information eller har et personligt kendskab til, hvordan dette system fungerer og hvilke tilbud, der generelt gives til ældre her i landet.

Det meget begrænsede kendskab til den danske ældresektor har den konsekvens, at ældre fra etniske minoriteter har meget svært ved at forestille sig alternativer til deres nuværende situation. De ældre mænd og kvinder, jeg har interviewet, bærer alle præg af at have resigneret. De har ingen forestillinger om, hvordan de måske selv kan påvirke situationen og ændre den. Hermed fastlåses de ældre og deres børn i løsningsstrategier, som kan blive umulige at opfylde for familierne. Selv om de fleste ældre mener, at det er urealistisk at forestille sig, at børnene kan tage sig af dem, har de alligevel svært ved at forestille sig andre muligheder. For dem er det eneste alternativ at flytte på plejehjem, og det er en løsning, som hverken de ældre selv eller deres børn finder acceptabel.

Direkte adspurgt kan de fleste bedre lide tanken om ældreboliger eller bofællesskaber for ældre i lokalområdet med samme sproglige og etniske baggrund. Bliver det nødvendigt med plejehjem, foretrækker de, at der er etniske enheder på plejehjemmet. Det ville forebygge ensomheden og følelsen af at være fremmed, ligesom problemet med maden kunne løses på denne måde. Men ligesom med andre tilbud indenfor ældreområdet gælder det, at de ældre mangler et mere klart billede af, hvad de forskellige betegnelser dækker over.

Uanset hvilke løsninger, der vælges, er den tætte kontakt til børnene af afgørende betydning for de ældre. Når man overvejer løsninger så som ældreboliger og etniske enheder på plejehjem, er det derfor vigtigt at tage udgangspunkt i de lokalområder, hvor de ældre og deres familier bor. De fleste vil dog allerhelst blive boende længst muligt i egne omgivelser – tæt på børnene.

De ældre kvinder og mænd udtrykker alle et stort behov for sociale aktiviteter sammen med andre ældre. Aktiviteter, som kan forebygge ensomhed og isolation og medvirke til at skabe en mere meningsfuld hverdag. De ældre efterlyser et sted, hvor de kan mødes med andre ældre i samme situation.

Gerne et sted, hvor der både er mulighed for social kontakt og aktiviteter og for at få råd og vejledning om de spørgsmål, der måtte melde sig om det at blive gammel i Danmark. Mange ældre understreger, at der skal være mulighed for at tale deres eget sprog, og at der skal være tosprogede medarbejdere til stede, som kan fungere som tovholdere, igangsættere og kulturformidlere.

Der er altså på den ene side tale om en meget sårbar ældregruppe, hvis særlige forudsætninger betyder, at den har behov for andre former for tilbud end dem, man giver danske ældre. Samtidig er der tale om en ældregruppe, som har et meget begrænset kendskab til den danske ældresektor og de tilbud, der gives her.

Omvendt har man i ældresektoren kun en sporadisk viden om denne gruppe ældre. Man står med andre ord i en situation, hvor man risikerer at fastholde de ældre og deres familier i løsningsstrategier, som kan være umulige at opfylde for familierne. Det er derfor nødvendigt at indhente en grundig viden om disse ældregruppers særlige forudsætninger og behov. En vigtig forudsætning for de løsningsmodeller, man udvikler, er således, at de opleves som kulturelt relevante for såvel de ældre som deres familier.

At udvikle sådanne kulturelt relevante løsningsstrategier kræver imidlertid en dialog mellem de ældre, familierne og de kommunale initiativtagere. En dialog mellem ældresektoren og de ældre samt deres familier kan endvidere sætte en diskussion i gang internt i familierne om fremtiden som ældre i Danmark og om de ældres forventninger til alderdommen her. En dialog, som er nødvendig for at ruste de ældre til at udvikle nye og meningsfulde livsmønstre og identiteter her i Danmark.

Noter

1. Bidraget er baseret på to undersøgelser af ældre etniske minoriteter i Danmark: De kommunale indsatser på ældreområdet for etniske minoriteter, lavet for Nævnet for Etnisk Ligestilling i 1996 samt en endnu ikke publiceret undersøgelse af ældre iranske og palæstinensiske flygtninges hverdagsliv i Danmark. Undersøgelserne er baseret på 31 kvalitative interviews med tyrkiske, iranske og palæstinensiske mænd og kvinder i alderen 50 til 87 år.

Litteratur

Bech-Jørgensen, Birte (1994): Når hver dag bliver til hverdag. København. Akademisk Forlag.

Egeblad, Charlotte (1994): Ældre iranere – sociale og kulturelle forandringsprocesser. Arbejdsrapport. Institut for Sociale forhold og Organisation. Aalborg Universitet.

Egeblad, Charlotte (1995): For gammel til fremtiden! Ældre iranere i Danmark. Etnica nr 55 1995.

Egeblad, Charlotte (1996): De kommunale indsatser på ældreområdet for etniske minoriteter. København. Nævnet for Etnisk Ligestilling.

Modelfoto: Nicolai Fuglsig.

Statistik om indvandrere og efterkommere

Etniske minoriteter er et vanskeligt begreb, når man skal finde statistiske oplysninger. Der findes ikke en enkel definition på hvem, der tilhører en etnisk minoritetsgruppe. Tilhørsforholdet går ikke kun på objektive kriterier som statsborgerskab, fødested eller sprog, også religion, kulturel baggrund og følelser spiller en stor rolle. Det er i realiteten kun den enkelte person, som kan afgøre, om hun eller han betragter sig som tilhørende en etnisk minoritetsgruppe.

I statistikken er det nødvendigt at bruge objektive kriterier, anvendt på oplysninger der er tilgængelige, for at definere grupper af personer, som kan siges at tilhøre en etnisk minoritet.

Danmarks Statistik præsenterede i 1991 begreberne *indvandrere* og *efterkommere*. Disse begreber er defineret ud fra oplysninger i CPR om en given persons statsborgerskab og fødeland og desuden personens forældres statsborgerskab og fødeland. Det skal understreges, at der er tale om grupper, som er defineret til statistisk brug og ikke om grupperinger, som kan genfindes i noget administrativt register.

Definitioner

Indvandrere er defineret som personer født i udlandet, hvis forældre begge (eller den ene, hvis den anden er ukendt) er udenlandske statsborgere eller født i udlandet.

Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene, og personen er født i udlandet, opfattes personen også som indvandrer.

af ANITA LANGE

Efterkommere er personer født i Danmark af forældre, hvoraf ingen er dansk statsborger født i Danmark.

Hvis der ikke findes oplysning om nogen af forældrene, og personen er udenlandsk statsborger, opfattes personen også som efterkommer.

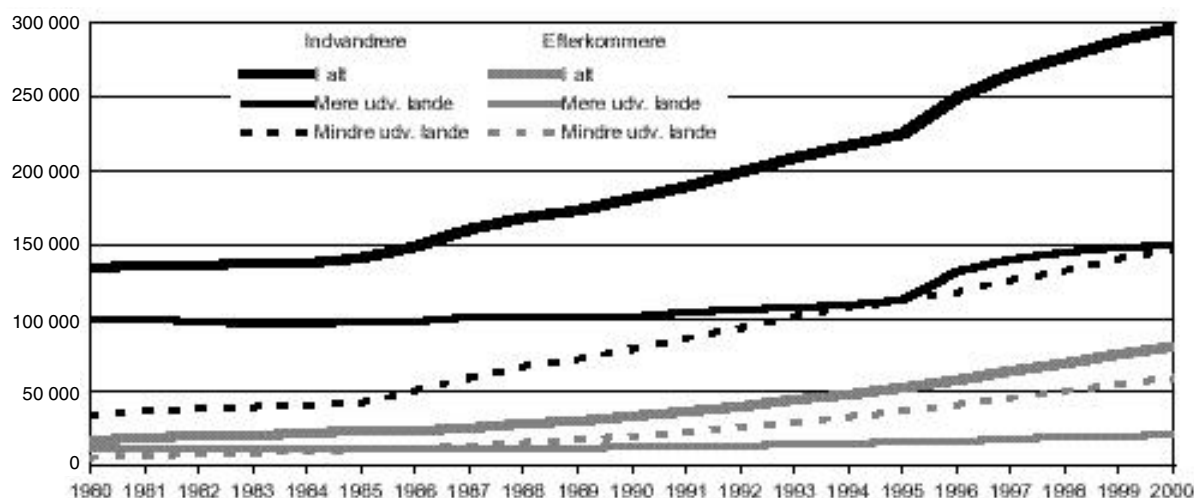
Indvandrere og efterkommere kan så grupperes efter deres oprindelsesland. Disse begreber er i dag det bedste bud, hvis man skal finde oplysninger om etniske minoriteter i den officielle statistik.

Udviklingen i antal

Den til tider voldsomme debat på udlændingeområdet hænger uden tvivl sammen med den hastige udvikling i antallet af indvandrere og efterkommere i de seneste 20 år. Antallet af indvandrere er mere end fordoblet i denne periode – fra 134.705 i 1980 til 296.924 i 2000. Efterkommerne er mere end fordoblet i den samme periode – 18.253 i 1980 sammenlignet med 81.241 i 2000 (se figur 1).

Det er ikke kun den hurtige stigning i antallet af indvandrere og efterkommere, som har bidraget til den store opmærksomhed på området. Det er også den ændrede sammensætning af indvandrerbefolkningen. I begyndelsen af 1980'erne var næsten tre fjerdedele af indvandrerne og to tredjedele af efterkommerne fra det, som FN kategoriserer som mere udviklede lande (se note under figur 1). En stor del af disse indvandrere og efterkommere stammede fra

Figur 1. Indvandrere og efterkommere 1. januar 1980-2000.

Mere udviklede lande: USA, Canada, Japan, Australien, New Zealand, Europa (ekskl. Tyrkiet, Cypern samt dele af det tidligere Sovjetunionen).
Mindre udviklede lande: Alle øvrige lande (FN-definition).

vores nærmeste nabolande – Norge, Sverige og Tyskland – og vil næppe blive opfattet som etniske minoritetsgrupper på samme måde som personer fra fjernere lande. I dag er forholdet ændret, således at cirka halvdelen af indvandrerne kommer fra mindre udviklede lande, og blandt efterkommerne er næsten tre fjerdedele i dag fra et mindre udviklet land.

Som det fremgår af tabel 1 på næste side, udgør tyrkerne den største gruppe blandt indvandrere og efterkommere. Der var i alt 48.773 personer med tyrkisk oprindelse i Danmark 1. januar 2000, og fra det tidligere Jugoslavien var der 39.879 personer. Der var 19.011 personer med Libanon som oprindelsesland. Der er hovedsagelig tale om statsløse palæstinensere. En af de hurtigst voksende grupper er somalierne, hvis antal er vokset fra godt 500 i 1990 til næsten 15.000 i 2000.

Af personer med tyrkisk og pakistansk oprindelse er godt 40% efterkommere – det vil sige personer, der er født her i landet. Det gælder kun for cirka 16% af personerne fra det tidligere Jugoslavien. Blandt personer med oprindelse i Somalia er godt 24% født i Danmark. Fordelingen på indvandrere og efterkommere er altså meget forskellig alt afhængig af oprindelsesland. Det hænger naturligvis sammen med, hvornår indvandringen fra det pågældende land begyndte, men også med i hvor høj grad de indvandrere, som kommer hertil, gifter sig med danske statsborgere født i Danmark, da

børnene i et sådant ægteskab ikke betragtes som efterkommere.

Opholdstid

Opholdstiden i Danmark – se tabel 2 på næste side – er af stor betydning, når integrationen blandt indvandrere vurderes. Hvis man ser på alle indvandrere under et, har mere end halvdelen (51,1%) opholdt sig i Danmark i 10 år eller mere. Blandt indvandrere fra Pakistan er andelen godt 68%, og blandt dem fra Tyrkiet er den knap 67%. Blandt indvandrerne fra det tidligere Jugoslavien er det kun knap 23%, som har opholdt sig så længe i landet, og 60% af dem har kun været her i fire til seks år. Irak er et af de lande, hvorfra der stadig kommer relativt mange indvandrere, og som derfor har en stor andel med kort opholdstid.

Geografi

Indvandrere og efterkommere er ikke jævnt fordelt i Danmark. Mere end halvdelen (53%) bor i Hovedstadsregionen. Københavns kommune har det største absolutte antal, nemlig 84.563 indvandrere/efterkommere. Det svarer til 22% af samtlige indvandrere/efterkommere i landet.

Ser man på hvor stor en andel af befolkningen i de enkelte kommuner, der er indvandrere/efterkommere, så har Ishøj kommune den største andel med

Tabel 1. Indvandrere og efterkommere 1. januar 1980, 1990 og 2000.

Oprindelsesland	Indvandrere			Efterkommere		
	1980	1990	2000	1980	1990	2000
I alt	134 705	181 109	296 924	18 253	33 462	81 241
Europa	104 676	114 826	170 057	12 910	20 825	40 052
Jugoslavien (tidl.)	6 085	7 928	32 868	1 367	2 576	7 011
Norge	12 302	11 721	13 095	1 570	1 395	1 553
Polen	5 813	8 512	10 348	654	1 150	1 942
Storbritannien	6 938	7 907	10 507	660	640	1 101
Sverige	13 911	11 967	12 617	2 068	1 741	1 989
Tyrkiet	12 143	20 681	29 039	1 943	8 750	19 734
Tyskland	24 926	22 026	22 889	2 259	2 047	2 559
Afrika	4 846	8 725	26 837	775	2 111	9 058
Somalia	109	466	11 283	24	65	3 573
Nordamerika	6 408	6 099	7 064	1 053	918	983
Syd- og Mellemamerika	2 831	3 990	5 945	247	340	564
Asien	15 204	46 085	84 458	3 109	9 107	30 201
Irak	155	2 279	12 476	5	144	2 426
Iran	224	8 156	11 112	17	435	1 868
Libanon	206	7 094	11 742	16	844	7 269
Pakistan	5 893	7 611	9 942	1 952	4 395	7 567
Vietnam	1 288	4 990	8 197	34	807	2 854
Oceanien	559	672	1 261	106	84	123
Statsløse	11	377	382	33	49	111
Uoplyst	170	335	920	20	28	149

Tabel 2. Indvandrere 1. januar 2000. Fordelt efter opholdstid i Danmark i %.

Oprindelsesland	Opholdstid						Uoplyst	I alt
	1 år eller derunder	2-3 år	4-6 år	7-9 år	10-15 år	Over 15 år		
I alt	7,2	11,1	17,5	10,5	18,3	32,8	2,6	100,0
Europa	6,7	9,9	20,0	7,0	12,7	42,0	1,9	100,0
Jugoslavien (tidl.)	2,8	8,0	60,0	3,9	6,2	16,7	2,3	100,0
Tyrkiet	3,6	7,0	7,9	10,6	23,8	42,7	4,5	100,0
Afrika	7,8	17,5	25,1	15,8	13,4	17,0	3,3	100,0
Somalia	8,3	23,3	39,1	20,5	4,0	0,9	3,9	100,0
Nordamerika	15,0	13,1	10,0	7,2	9,7	44,1	0,9	100,0
Syd- og Mellemamerika	11,3	12,3	10,8	10,1	14,1	40,0	1,4	100,0
Asien	7,0	11,4	11,5	16,0	32,3	18,0	3,9	100,0
Irak	14,0	25,6	20,4	18,2	16,2	2,6	2,9	100,0
Iran	3,0	6,9	7,4	12,9	55,4	8,0	6,4	100,0
Libanon	1,8	3,7	5,1	20,7	61,1	1,7	5,9	100,0
Pakistan	4,2	7,8	7,6	9,4	17,4	50,9	2,7	100,0
Vietnam	2,8	4,9	6,5	21,5	24,4	34,0	6,0	100,0
Oceanien	20,9	19,5	13,4	10,5	11,6	23,2	1,0	100,0
Statsløse	2,9	3,4	6,0	45,8	33,8	0,3	7,9	100,0
Uoplyst	8,6	5,3	6,5	13,4	33,4	28,8	4,0	100,0

Tabel 3. Indvandrere 1. januar 2000. Fordelt efter alder og køn.

Oprindelsesland	Mænd			Kvinder		
	0-19 år	20-59 år	60 år +	0-19 år	20-59 år	60 år +
I alt	21 510	111 249	13 795	20 627	107 320	22 423
Europa	9 259	61 907	9 800	9 085	62 215	17 791
Jugoslavien (tidl.)	3 845	11 596	1 448	3 581	10 814	1 584
Tyrkiet	1 448	12 926	922	1 529	11 511	703
Afrika	3 313	10 951	525	2 931	8 690	427
Somalia	2 331	3 583	89	1 885	3 254	141
Nordamerika	233	2 793	642	298	2 210	888
Syd- og Mellemamerika	311	1 878	258	365	2 724	409
Asien	8 231	32 582	2 423	7 743	30 760	2 719
Irak	1 980	5 138	172	1 817	3 174	195
Iran	1 007	5 467	315	858	3 142	323
Libanon	1 513	4 733	192	1 430	3 682	192
Pakistan	556	4 399	422	544	3 813	208
Vietnam	554	3 257	379	482	3 043	482
Oceanien	46	633	29	92	407	54
Statsløse	40	147	30	40	98	27
Uoplyst	77	358	88	73	216	108

23,5% indvandrere/efterkommere. Brøndby kommune har 20,6%, Albertslund kommune 19,1% og Karlebo kommune 15,9%.

Ud over en betydelig variation i andelen af indvandrere og efterkommere i kommunerne er der stor forskel på, hvor de kommer fra. Personer med oprindelse i mere udviklede lande bor betydeligt mere spredt over landet end personer fra mindre udviklede lande. De sidste er koncentreret i Hovedstadsområdet og i Århus og Odense kommuner. En række kommuner i Jylland har en stor andel indvandrere fra mere udviklede lande, men med enkelte undtagelser har de meget små andele fra mindre udviklede lande. Det samme gælder kommuner som Dragør, Gentofte, Lyngby-Tårnbæk og Søllerød.

Fordeling på kvinder og mænd

De indvandrere, som kom til Danmark fra Tyrkiet, Jugoslavien og Pakistan som gæstearbejdere i 1960'erne og i begyndelsen af 70'erne, var næsten udelukkende unge mænd. De fik dog hurtigt følgeskab af kvinder, som kom i kraft af familiesammenføringsordningerne. Til at begynde med bestod familiesammenføringerne hovedsagelig i, at gæstearbejdernes ægtefæller og børn, som i første omgang var blevet i oprindelseslandet, kom til Danmark. Senere skiftede familiesammenføringerne karakter,

og der blev i højere grad tale om, at herboende indvandrere fandt ægtefæller i deres tidligere hjemland og dannede familie med dem her i landet.

Denne udvikling har ført til, at der i dag er lidt flere kvinder end mænd blandt indvandrerne (150.370 kvinder sammenlignet med 146.554 mænd). Overvægten af kvinder findes især blandt personer på 60 år og derover, og der er i stor udstrækning tale om kvinder fra de nærmeste nabolande, som er kommet til Danmark ved ægteskab med danske mænd.

For de indvandrere, som er kommet til Danmark fra de typiske flygtningenerationer som for eksempel Iran, Irak og Somalia, gælder, at der er et overtal af mænd. Fra lande som Filippinerne og Thailand er derimod mere end tre fjerdedele af indvandrerne kvinder.

Alder

Indvandrere og efterkommere er unge sammenlignet med resten af befolkningen. Kun 12% af indvandrerne er 60 år eller mere, i den samlede befolkning er det 20%. Blandt indvandrerne fra Afrika og Asien er godt 23% i alderen 20-29 år, i den samlede befolkning er det kun knap 14%. Gruppen af efter-

Tabel 4. Indvandrede i 1999 fordelt på køn og alder.

Statsborgerskab	15-19 år	20-24 år	25-29 år	30-34 år	15-34 år i alt
Tyrkiet					
Mænd	114	254	119	77	564
Kvinder	171	126	39	25	361
Pakistan					
Mænd	21	44	56	28	149
Kvinder	46	79	40	12	177

kommere er naturligvis endnu yngre. Blandt efterkommerne fra Afrika og Asien er 92% under 20 år.

Familiemønster

Indvandrere og efterkommerne fra mindre udviklede lande danner tidligere familie end resten af befolkningen. Det gælder især kvinderne, hvor 60% af de 20-24-årige lever i parforhold – hovedparten af dem som gifte. For den øvrige befolkning er det mindre end 40% af kvinderne i den alder, som lever i par. I aldersklasserne over 50 år falder andelen af kvinder fra mindre udviklede lande, som lever i parforhold, hurtigere end for resten af befolkningen, og efter 60-års alderen ligger den markant lavere.

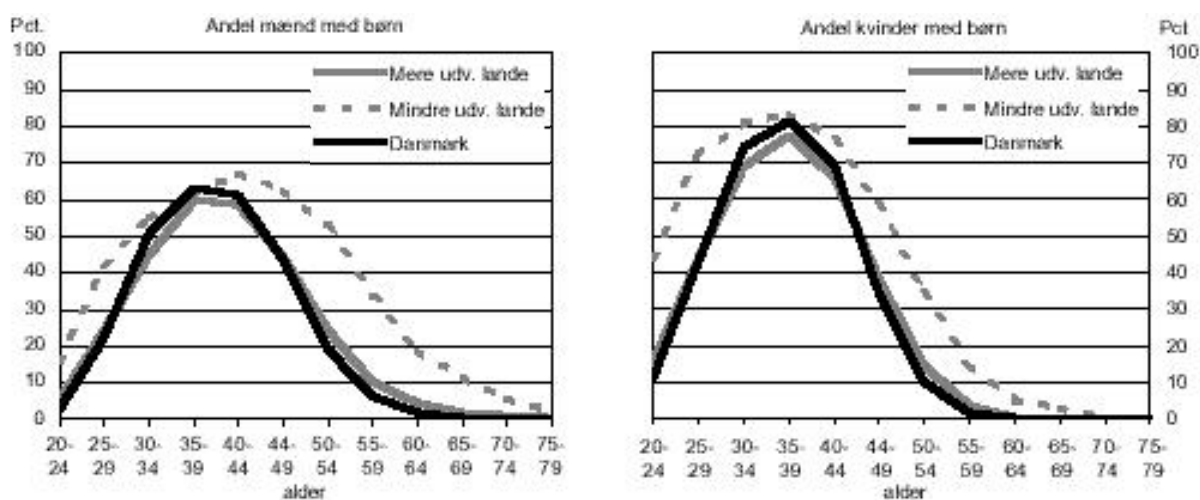
Mange unge indvandrere og efterkommerne finder en ægtefælle fra deres oprindelsesland. For eksempel fik 884 tyrkiske statsborgere i 1999 tilladelse til at komme til Danmark som familiesammenførte ægtefæller eller partnere. Til pakistanske statsborgere blev der givet 270 tilladelser.

Hvis man ser på de personer, som reelt er indvandret i 1999 i aldersgruppen 15-34 år (se tabel 4) kommer hovedparten af de indvandrede, som er statsborgere i Tyrkiet og Pakistan, hertil fordi de er blevet gift med – eller skal giftes med – en herboende fra samme land. Blandt de indvandrede fra Tyrkiet er der en betydelig overvægt af mænd, hvilket må betyde, at det især er de herboende unge kvinder, som henter en ægtefælle i Tyrkiet. Det er også tydeligt, at ægteskaberne indgås tidligt. For mændene er den typiske alder ved indvandringen 20-24 år, og for kvinderne er den 15-19 år.

Blandt de indvandrede pakistanske statsborgere er der flest kvinder, men forskellen mellem mænd og kvinder er her ikke så stor.

Også når det gælder, hvor mange af kvinderne der får børn, hvornår de får dem, og hvor mange de får, er der tydelige forskelle mellem indvandrere/efterkommerne fra mindre udviklede lande og resten af befolkningen. Allerede i alderen 20-24 år har 44%

Figur 2. Andel mænd og kvinder der har børn, den 1. januar 1998.

Tabel 5. Samlet fertilitet 1990 til 1996 for indvandrere- og efterkommerkvinder.

	Indvandrerkvinder		Efterkommerkvinder		Hele befolkningen
	Mere udv. lande	Mindre udv. lande	Mere udv. lande	Mindre udv. lande	
1990	1,883	3,334	1,501	1,785	1,668
1992	1,870	3,626	1,599	0,379	1,764
1994	1,823	3,387	1,550	2,157	1,806
1996	1,761	3,234	1,636	1,403	1,747

af kvinderne fra mindre udviklede lande mindst ét barn (se figur 2). Blandt øvrige kvinder er det kun lidt mere end 10%. I alle aldre er der en større andel af kvinderne fra mindre udviklede lande, som har børn.

De senest offentliggjorte tal om fertilitet viser en samlet fertilitet for kvinder, der er *indvandrere* fra mindre udviklede lande, på 3,42 (gennemsnit for perioden 1993-1996). Til sammenligning var den 1,82 for indvandrere fra mere udviklede lande, og for hele befolkningen under ét var den 1,78.

Som det ses af tabel 5, er der beregnet samlet fertilitet også for kvinder, der er *efterkommere* fra mere og mindre udviklede lande i den samme periode, men da datagrundlaget ikke er stort, giver tallene et uklart billede, som kan skyldes tilfældigheder. Det er dog klart, at fertiliteten for efterkommere fra mindre udviklede lande ligger betydeligt under den for indvandrere fra de samme områder.

For den tyrkiske befolkning, som er den største indvandrergruppe, er der beregnet fertilitetstal for indvandrere og efterkommere under ét, og her ses et tydeligt fald i fertilitetsniveauet fra over 3,3 i begyndelsen af 1990'erne til 2,6 i 1996.

Tabel 6. 16-66-årige der er i gang med en uddannelse 1. januar 1999.

	Mere udviklede lande				Mindre udviklede lande				Hele befolkn.	
	Indvandrere		Efterkommere		Indvandrere		Efterkommere		Mænd	Kvinder
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder		
I alt	4 644	5 925	1 066	1 092	6 234	4 954	2 154	2 160	217 337	237 093
	pct.									
Grundskole	9,5	6,4	8,3	6,6	17,5	20,3	16,9	14,1	10,2	8,1
Almen gymnasial udd.	7,8	8,9	15,2	20,5	9,0	14,3	19,0	26,2	11,9	17,4
HHX/HTX	5,3	3,0	8,7	7,9	6,3	5,3	14,0	13,0	8,3	6,3
Erhvervsfaglig uddannelse	25,6	22,8	26,0	19,2	33,1	31,1	30,7	27,3	30,7	24,1
Kort videregående udd.	7,5	5,6	4,9	3,5	4,8	4,4	3,3	3,6	4,7	3,2
Mellemlang videregående uddannelse	16,8	26,6	12,3	18,3	12,2	12,5	6,7	6,5	13,7	21,8
Lang videregående udd.	27,6	26,8	24,7	24,0	17,1	12,2	9,4	9,4	20,6	19,1

Uddannelse

På nuværende tidspunkt findes kun oplysninger om de uddannelser, indvandrerne har fået eller er i gang med i det danske uddannelsessystem. I efteråret 2000 vil der dog blive offentliggjort data om de uddannelser, der er taget i hjemlandet. Disse oplysninger er indsamlet ved henvendelse til indvandrerne. Frem over vil tilsvarende oplysninger blive indsamlet for nye indvandrere.

Igangværende uddannelse

Mellem 8 og 9% af eleverne på landsplan i 8. og 9. klasse var i 1999 indvandrere eller efterkommere, og der var ikke forskel med hensyn til køn. I 10. og 11. klasse var andelen noget større – 12%.

Når oplysningerne om igangværende og afsluttet uddannelse vurderes, skal man huske, at især efterkommerne fra mindre udviklede lande er meget unge. Det betyder, at andelen med grundskole og gymnasial uddannelse som højeste fuldførte eller igangværende uddannelse er forholdsvis stor, mens andelen med videregående uddannelser er tilsvarende mindre.

En større andel af kvinder end mænd i alle grupper er i gang med en almen gymnasieuddannelse. Det er særlig markant blandt efterkommerne fra mindre udviklede lande. I alle grupper er der en overvægt af mænd, der er i gang med en erhvervsfaglig uddannelse. Kvinder er til gengæld i overtal ved de mellemlange uddannelser, undtagen blandt indvandrere og efterkommerne fra mindre udviklede lande, hvor andelen er ens for kvinder og mænd. Indvandrerkvinder fra mindre udviklede lande er, sammenlignet med andre grupper, underrepræsenteret ved de lange videregående uddannelser.

Højeste fuldførte uddannelse

Tabellen nedenfor over højeste fuldførte uddannelser omfatter kun uddannelser gennemført i Danmark. Også her ses en mindre andel kvinder end mænd med mellemlang videregående uddannelse blandt indvandrere og efterkommerne fra mindre udviklede lande.

Tabel 7. 16-66-årige efter højeste fuldførte uddannelse 1. januar 1999.

	Mere udviklede lande				Mindre udviklede lande				Hele befolkn.	
	Indvandrere		Efterkommere		Indvandrere		Efterkommere		Mænd	Kvinder
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder		
I alt	25 134	27 664	6 208	5 773	17 452	10 790	2 483	2 275	1 713	952 1 680 624
	pct.									
Grundskole	48,4	48,4	52,0	49,9	55,9	63,3	68,4	62,0	34,2	38,4
Almen gymnasial udd.	4,4	5,1	10,1	13,0	5,4	6,7	13,5	18,7	5,1	7,1
HHX/HTX	1,5	1,4	3,5	3,5	2,8	2,4	6,1	5,6	2,4	2,8
Erhvervsfaglig uddannelse	21,8	20,1	18,6	16,3	18,3	14,1	7,0	8,6	39,2	31,0
Kort videregående udd.	5,5	7,8	3,1	4,9	4,8	4,6	1,1	1,8	5,0	6,5
Mellemlang videreg. udd.	8,8	10,3	5,3	6,6	6,9	5,3	2,1	1,8	7,6	10,1
Lang videregående udd.	9,7	6,9	7,4	5,8	5,9	3,6	1,9	1,5	6,5	4,1

Arbejdsmarked

Erhvervsfrekvensen – andelen af befolkningen, som tilhører arbejdsstyrken – er betydelig lavere for indvandrere end for efterkommere, og lavest er den for kvinder, som er indvandret fra mindre udviklede lande. Kun 41% af de 16-66-årige i denne gruppe tilhører arbejdsstyrken (se tabel 8). Forskellen mellem kvinder og mænds erhvervsfrekvens er betydeligt mindre blandt efterkommerne end blandt indvandrerne, og det gælder både for mere og mindre udviklede lande. Beskæftigelsesfrekvensen (den andel af befolkningen, der er beskæftiget) viser, at de største beskæftigelsesproblemer findes blandt indvandrerne, og at det er kvinder og mænd fra mindre udviklede lande, som har sværest ved at finde beskæftigelse.

Næsten en fjerdedel af indvandrerkvinderne fra mindre udviklede lande i alderen 25-59 år er arbejdsløse, mens dette kun gælder cirka 10% af kvin-

derne fra mere udviklede lande (se tabel 9). Mændenes arbejdsløshed ligger noget lavere, men i aldersgruppen 50-59 år har mænd fra mindre udviklede lande en arbejdsløshed på 21,5%.

Blandt indvandrerne er en relativt stor andel selvstændige, 12% af mændene og 6% af kvinderne. Det skal sammenlignes med, at i hele befolkningen er 9% af mændene og 3% af kvinderne selvstændige.

Ser man på lønmodtagerne (se tabel 10), er både indvandrere og efterkommere fra mindre udviklede lande underrepræsenteret i de øverste socioøkonomiske grupper, og det gælder såvel kvinder som mænd. For efterkommerne ligger noget af forklaringen selvfølgelig i aldersstrukturen. En relativt stor andel af personerne fra mindre udviklede lande genfindes som andre lønmodtagere og lønmodtagere uden nærmere angivelse, hvilket tyder på en løsere tilknytning til arbejdsmarkedet.

Tabel 8. Erhvervs- og beskæftigelsesfrekvenser for 16-66-årige 1. januar 1999.

	Mere udviklede lande				Mindre udviklede lande				Hele befolkn.	
	Indvandrere		Efterkommere		Indvandrere		Efterkommere		Mænd	Kvinder
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder		
Beskæftigelsesfrekvens	60,8	49,6	72,2	69,6	48,9	31,9	58,7	54,7	78,1	69,5
Erhvervsfrekvens	66,6	55,0	76,9	74,1	59,9	40,9	63,4	59,2	81,5	73,5

Tabel 9. Ledige indvandrere i pct. af arbejdsstyrken i 1999.

	16-24 år	25-49 år	50-59 år	60-66 år	I alt
	ledige i pct. af arbejdsstyrken i aldersgruppen				
Mænd	9,6	14,4	12,1	9,2	13,3
Fra mere udviklede lande	6,8	9,0	8,4	7,5	8,6
Fra mindre udviklede lande	11,4	19,2	21,5	16,5	18,3
Kvinder	11,8	16,0	11,6	8,8	14,7
Fra mere udviklede lande	7,4	10,2	9,3	7,7	9,7
Fra mindre udviklede lande	15,2	23,4	23,6	17,7	22,0

Tabel 10. Antal lønmodtagere 1. januar 1999 fordelt efter socioøkonomisk gruppe.

	Mere udviklede lande				Mindre udviklede lande				Hele befolkningen	
	Indvandrere		Efterkommere		Indvandrere		Efterkommere		Mænd	Kvinder
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder		
Lønmodtagere i alt	32 490	28 476	3 414	3 083	25 746	16 486	2 654	2 381	1 280 448	1 174 520
	i pct. af antal beskæftigede lønmodtagere i alt									
Topledere	3,1	1,1	3,1	1,1	0,6	0,2	0,4	0,1	4,4	1,3
Lønm. på højeste niveau	17,3	15,5	15,9	13,4	8,5	5,9	2,5	2,6	14,1	12,0
Lønm. på mellemniveau	10,7	18,2	12,2	18,7	4,9	7,6	2,8	4,5	12,5	20,0
Lønm. på grundniveau	37,1	35,3	41,1	41,4	43,9	35,7	40,0	43,3	47,9	48,0
Andre lønmodtagere	14,2	13,0	11,9	9,1	24,1	30,3	20,3	15,5	12,4	9,4
Lønmodtagere u.n.a.	17,6	16,9	15,8	16,3	18,0	20,4	34,0	33,9	8,6	9,3

Kriminalitet

I en undersøgelse af strafferetlige afgørelser i 1998 er der med udgangspunkt i de tilfælde, hvor personen er fundet skyldig, beregnet aldersbetingede kriminalitetshyppigheder. Hvis resultaterne opgøres som index, hvor kriminaliteten for hele befolkningen under ét er lig 100, fremgår det af tabel 11, at både indvandrere og efterkommere har en højere kriminalitet end hele befolkningen under ét. Det gælder for både mænd og kvinder, men opgørelsen for kvinder skal tages med et vist forbehold, da der er tale om få tilfælde.

For mænd ses der en tydelig forskel mellem personer fra mere og mindre udviklede lande. Mænd fra mere udviklede lande har en kriminalitet, der ligger tæt på hele befolkningens, mens den for mænd fra mindre udviklede lande ligger 60% højere. Den højeste kriminalitet findes blandt efterkommere i alderen 15-29 år, hvor den er mere end dobbelt så høj som for hele befolkningen i samme aldersgruppe. Også den yngste gruppe indvandrere – de 15-19-årige – har en meget høj kriminalitet, næsten 75 pct. højere end befolkningen under ét.

Tabel 11. Aldersbetingede kriminalitetshyppigheder for personer med afgørelse i 1998. Indeks, befolkningen i alt = 100.

	Mere udviklede lande	Mindre udviklede lande	Udenlandsk oprindelse			Øvrige	I alt
			Indvan- drere-	Efter- kommere	I alt		
Mænd							
15-64 år	102	160	129	186	134	97	100
15-19 år	135	207	174	208	184	93	100
20-29 år	94	165	123	208	134	97	100
30-39 år	91	143	122	102	121	98	100
40-49 år	115	166	139	115	138	97	100
50-59 år	110	142	121	167	122	99	100
60-64 år	145	110	134	140	134	99	100
Kvinder							
15-64 år	142	141	140	167	142	97	100

Forfatterbiografier

Linda Andersen. Født 1954. Lektor og studieleder for Voksenpædagogik, Institut for Uddannelsesforskning, Roskilde Universitetscenter. Har i samarbejde med Jan Kampmann gennemført et evaluerings- og forskningsprojekt omkring betydningen af Høje-Taastrup kommunes integrationsprojekt for to-sprogede småbørn, som er publiceret i en række rapporter. Er i øjeblikket i gang med et tre-årigt forskningsprojekt om »Skolen som kulturel mødeplads«, som undersøger betydninger af etnicitet og kulturel identitet i møder mellem børn, forældre og professionelle med forskellig etnisk baggrund.

Charlotte Egeblad. Født 1962. Cand.phil. i historie. Ansat som forskningsassistent og underviser på Institut for Sociale Forhold og Organisation på Aalborg Universitet med etniske minoriteters hverdagsliv i Danmark som primært forsknings- og undervisningsfelt. Har desuden gennem de sidste ti år undervist inden for området socialt arbejde med etniske minoriteter. Har i forbindelse med dette arbejde blandt andet lavet »En undersøgelse af kommunale indsatser på ældreområdet for etniske minoriteter« for Nævnet for Etnisk Ligestilling i 1996. Har desuden udgivet en række artikler i skandinaviske sammenhænge om ældre etniske minoriteter og deres håndtering af hverdagslivet i Danmark.

Rushy Rashid Højbjerg. Født 1968. Freelance-journalist og forfatter. Arbejder inden for mange forskellige områder, der er relateret til etniske minoriteters situation. Fungerer som oplægsholder i »Kulturforståelse« og er medlem af Journalistforbundets udvalg for etnisk ligestilling. Tidligere projektkoordinator ved Dokumentations- og Rådgivningscentret mod Racediskrimination og tidligere bestyrelsesmedlem i Nævnet for Etnisk Ligestilling. Har ligeledes været aktiv i foreningerne »Soldue« og »CEMYC« (Europæisk netværk af 2.generationsindvandrere). Udgiver dette år en bog om indvandrerungdommens erfaringer og problemer.

Azam Javadi. Født 1959. Kandidat i statskundskab fra Teheran Universitet samt i samfundsøkonomi og planlægning fra Roskilde Universitetscenter. Har tidligere arbejdet som integrationskonsulent i et boligelskab. Har også været med til at starte en forening af Akademikere for Etnisk Ligestilling (AKELIN). Ansat i Københavns Bymuseum som projektleder og arbejder med en række kulturaktiviteter. Forkvinde for Rådet for Etniske Minoriteter samt næstformand for integrationsrådet i Gladsaxe kommune.

Masoud Kamali. Født 1956. Docent i sociologi ved Sociologisk Institut, Uppsala Universitet. Har publiceret adskillige bøger og artikler i såvel internationale som svenske tidsskrifter om emnet integration og indvandrerungdom. Har arbejdet i adskillige år som socialarbejder i sociale boligområder i Uppsala. Sidenhen projektleder på et projekt for etniske minoriteter ligeledes lokaliseret i de sociale boligområder i Uppsala.

Jan Kampmann. Født 1954. Lektor og Studieleder for Forskerskolen i Livslang Læring, Institut for Uddannelsesforskning, Roskilde Universitetscenter. Har tidligere arbejdet med betydninger af etnicitet, kulturel identitet og flerkulturalitet i forbindelse med en undersøgelse af flerkulturelle pædagogers uddannelse og placering på det pædagogiske arbejdsmarked. Har i samarbejde med Linda Andersen gennemført et evaluerings- og forskningsprojekt omkring betydningen af Høje-Taastrup kommunes integrationsprojekt for to-sprogede småbørn, hvilket er publiceret i en række rapporter. Er i øjeblikket i gang med et forskningsprojekt om »Skolen som kulturel mødeplads« – et tre-årigt projekt, der undersøger betydninger af etnicitet og kulturel identitet i møder mellem børn, forældre og professionelle med forskellig etnisk baggrund.

Anita Lange. Født 1945. Specialkonsulent i befolkningsstatistik, ansat ved Danmarks Statistik. Ansvarlig for statistik på udlændingeområdet. Medforfatter af bog om indvandrere i Danmark udgivet af Danmarks Statistik (1998). Forfatter af diverse artikler på udlændingeområdet, blandt andet temartikel om indvandrere i Statistisk Tiårsoversigt 1999.

Diana Madsen. Født 1970. Kandidat i offentlig forvaltning og internationale udviklingsstudier ved Roskilde Universitetscenter og har desuden studeret ved Afrikaområdestudiet, Københavns Universitet. Ansat i Ligestillingsafdelingen som projektmedarbejder med fokusområdet kønsligestilling og etniske minoriteter. Har tidligere haft tilknytning til Center for Udviklingsforskning. Har arbejdet adskillige år både teoretisk og praktisk med kønsspørgsmål særligt i forhold til Afrika syd for Sahara.

Rashmi Singla. Født 1954. Cand. psych. og Ph.d., Københavns Universitet. Arbejder som konsulent i Det Etniske Konsulentteam med unge fra etniske minoriteter. Medstifter af Transkulturelt Terapeutisk Team for Unge Indvandrere og Flygtninge. Undervisningserfaring fra Institut for Psykologi og Minoritetsstudier, Københavns Universitet, Psykologi ved Roskilde Universitetscenter samt en flerkulturel daghøjskole.

Margit Helle Thomsen. Født 1952. Cand.mag. i geografi og samfundsfag fra Roskilde Universitetscenter. Pt. ansat som projektleder ved Teknologisk Institut og ansvarlig for instituttets udviklingsprogram for etnisk ligestilling, kønsligestilling, mangfoldighedsledelse og det rummelige arbejdsmarked. Har mange års praksis- og forskningserfaringer inden for arbejdsmarkedspolitik, kompetenceudvikling, voksenudannelse og det kønsopdelte arbejdsmarked. Har publiceret flere rapporter om arbejdsmarkedet, etniske minoriteter og ligestilling.

Lise Togeby. Født 1942. Dr.scient.pol. og Professor i politisk sociologi, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Har siden 1997 været formand for den af Folketinget iværksatte

Magtudredning. Har i de seneste år publiceret om danskeres holdninger til flygtninge og indvandrere samt om indvandrernes medborgerskab. Blandt andet en undersøgelse for Nævnet for Etnisk Ligestilling om diskrimination (1999) og en artikel om kvinders politiske deltagelse ved valg (2000).

Lilian Zøllner. Født 1945. Cand. pæd. og Ph.d. Lektor ved Dansk Institut for Gymnasiepædagogik, Syddansk Universitet. Arbejder i øjeblikket med et forskningsprojekt om kulturmødet i gymnasiet, der følger de unge både under uddannelsen, og efter de har færdiggjort den. Har forsket i værdier, etiske konflikter og kulturmøder samt udgivet adskillige publikationer.

Kønsligestilling og lige muligheder for begge køn er en væsentlig del af det demokratiske værdigrundlag. Det er med det afsæt, at ministeren for ligestilling sætter kønsligestilling blandt etniske minoriteter på dagsordenen. Der er behov for at inddrage de etniske minoriteter i det generelle arbejde for kønsligestilling. Kønsligestilling er for alle, skriver ministeren i sit forord.

Antologien »Nyt land – nye roller« er det første skridt i dette arbejde.

Bogen er bygget op som et livsforløb fra vugge til grav, idet der for alle kvinder og mænd er en række centrale livsvalg, som er knyttet til forskellige livsfaser. De enkelte bidrag diskuterer de særlige kønsspecifikke problemstillinger, som er i hver livsfase.

Antologien sætter fokus på køn, men berører også den generelle diskrimination, som etniske minoriteter udsættes for i Danmark. Som det fremgår af bidragene, bestemmes den enkelte kvinde og mands vilkår ikke kun af køn, men også af alder, socialklasse, baggrund i oprindelseslandet og danske holdninger til de etniske minoriteter.

Med sin bredde giver antologien bud på, hvordan kvinder og mænd fra de etniske minoriteter oplever kønsmæssige forskelle.

I antologien diskuterer forskellige bidragydere følgende emner:

- Kønsligestilling blandt etniske minoriteter i de første år
- Et møde med den danske folkeskole
- Unge kvinders hårde satsning på uddannelse
- Gadebander og kriminalitet
- Unge etniske minoritetskvindes problemer og løsningsstrategier
- Arrangerede ægteskaber og tvangsægteskaber
- Diskrimination og mønsterbrydning på arbejdsmarkedet
- Kvinders politiske mobilisering
- Hverdagslivet blandt ældre kvinder og mænd